

TAJEMNICA POLISZYNELA:

**PIĘTRZĄCE SIĘ DOWODY NA WSPÓŁDZIAŁ EUROPY
W PROGRAMIE BEZPRAWNYCH TRANSFERÓW
I TAJNYCH WIĘZIEŃ CIA**

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

WPROWADZENIE

Musimy przyznać, że doszło do nadużyć w dziedzinie praw człowieka. I nie możemy iść naprzód, bez patrzenia wstecz....

Prezydent Stanów Zjednoczonych Barack Obama w odpowiedzi na pytanie od dziennikarza telewizyjnego czy jest zadowolony z reformy wojskowej i decyzji w sprawie nadużyć praw człowieka w Indonezji, marzec 2010. ¹

Dlatego dzisiaj chcę ustalić, jak będziemy sobie radzić z problemami przeszłości...Jest wiele pytań co do stopnia zaangażowania oficerów brytyjskich we współpracę z zagranicznymi służbami bezpieczeństwa, które traktowały więźniów w sposób, jaki nie powinien mieć miejsca. Doprowadziło to do oskarżeń, że Wielka Brytania mogła być współwinna znęcania się nad więźniami. Im dłużej te pytania pozostaną bez odpowiedzi, tym większa będzie skaza na naszej reputacji, jako kraju, który wierzy w wolność, uczciwość i prawa człowieka.

Premier Wielkiej Brytanii David Cameron ogłaszający w lipcu 2010 roku rozpoczęcie śledztwa w sprawie zarzutów, że służby bezpieczeństwa Wielkiej Brytanii są współwinnne torturowania obywateli i mieszkańców Wlk. Brytanii, przetrzymywanych zagranicą w Guantánamo lub przez obce służby wywiadowcze w następstwie ataków na Stany Zjednoczone 11 września 2001.²

Słowa amerykańskiego prezydenta Baracka Obamy i premiera Wielkiej Brytanii Davida Camerona mogą wskazywać na pewien stopień wspólnego zaangażowania w dochodzeniu do prawdy i rozliczenia nadużyć praw człowieka, do których doszło w przeszłości. Jednakże, po prawie dekadzie powszechnej bezkarności i braku podjęcia środków zaradczych przeciwko łamaniu praw człowieka (w tym zaginięciom spowodowanym porwaniami i torturom), do których doszło w ramach prowadzonej przez Stany Zjednoczone tzw. „wojny z terroryzmem”, prawne zobowiązanie do rozliczenia przeszłości i zapewnienia pełnej odpowiedzialności za te przypadki nadużyć są całkowicie ignorowane przez rządy Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii.

Co ciekawe, obecne praktyki udzielania odpowiedzi administracji Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii na pytania o odpowiedzialność za ich zaangażowanie w naruszenia praw człowieka są zupełnie inne. Podczas gdy premier Cameron ogłosił rozpoczęcie śledztwa w sprawie wiarygodnych zarzutów, co do zaangażowania przedstawicieli Wielkiej Brytanii w bezprawny transfer, przetrzymywanie w tajnych ośrodkach, lub torturowanie i inne formy znęcania się nad więźniami przetrzymywanymi zagranicą, rząd Stanów Zjednoczonych nie był w stanie rozpocząć żadnego wszechstronnego śledztwa.³ Poprzez uciekanie się do tajemnicy państwowej i argumentowanie, że ujawnienie informacji może być zagrożeniem dla bezpieczeństwa narodowego, rząd Stanów Zjednoczonych konsekwentnie blokował wysiłki osób, które domagały się zadośćuczynienia za łamanie praw człowieka, którego jak twierdzą doświadczyli z rąk przedstawicieli Stanów Zjednoczonych, w tym agentów Centralnej Agencji Wywiadowczej (CIA).⁴

W przeciwieństwie do systematycznego unikania przez Stany Zjednoczone wypełnienia międzynarodowych zobowiązań obligujących do rozliczenia przypadków łamania praw człowieka, zauważalny jest pewien godny uwagi postęp w stronę rozliczenia udziału rządów europejskich w prowadzonym przez CIA programie bezprawnych transferów i tajnych więzień. Ten postęp dokonał się bez współpracy ze strony rządu

amerykańskiego, a w niektórych przypadkach mimo braku woli politycznej i całkowitej niechęci ze strony niektórych rządów europejskich.

Mimo iż ten raport zawiera krótki rozdział poświęcony Stanom Zjednoczonym, koncentruje się przede wszystkim na aktualnym stanie postępów w rozliczeniu współudziału państw europejskich w tych uwłaczających praktykach.⁵ Raport podkreśla kluczowe kroki podjęte w Niemczech, Włoszech, na Litwie, w Macedonii, Polsce, Rumunii, Szwecji i Wielkiej Brytanii – w krajach, gdzie śledztwo w sprawie zaangażowania państwa lub inne procesy prawne mające na celu oskarżenie osób odpowiedzialnych już zostały przeprowadzone lub jeszcze trwają.

Opublikowany w czerwcu 2008 roku raport Amnesty International pod tytułem *State of Denial: Europe's Role in Rendition and Secret Detention* pokazał, że „prawo międzynarodowe nie zostawia miejsca na ukrycie się państw europejskich, które są prawnie odpowiedzialne za swój udział w ułatwieniu programu bezprawnych transferów i tajnych więzień”. Wezwał również rządy europejskie zamieszane w prowadzoną przez Stany Zjednoczone po 11 września 2001 tzw. „wojnę z terroryzmem” do: „natychmiastowego rozpoczęcia pełnego, efektywnego, niezależnego i bezstronnego śledztwa w sprawie roli urzędników europejskich i wykorzystania terytorium państwa w programie bezprawnych transferów, tajnych więzień i uprowadzeń, oraz zaangażowania funkcjonariuszy państwowych w poważne przypadki łamania praw człowieka zagranicą, a także podania do publicznej wiadomości wyników śledztwa”.⁶ Chociaż dotychczasowa karta wyników dotycząca powołania w państwach europejskich śledztw, które byłyby rzeczywiście niezależne i efektywne, jak również wystarczająco jawne, rozczarowuje, należy przyznać, że postęp na drodze do rozliczenia nabrał pewnego rozpędu w latach 2008-2010, gdy spiętrzyły się dowody na współwinę Europy – pokazując tym samym, że Europa pozostaje wrażliwym miejscem dla rozliczenia odpowiedzialności.

Kluczową przeszkodą dla postępu Europy na drodze ku rozliczeniu rządów, postawienia sprawców przed wymiarem sprawiedliwości i zadośćuczynienia dla poszkodowanych jest często powtarzana „potrzeba zachowania tajemnicy państwowej” w celu ochrony bezpieczeństwa narodowego. Europa nie może się stać kolejną „strefą wolną od odpowiedzialności” z rządami chętnymi do zapomnienia o przeszłości lub wymazania swojego zaangażowania w tych haniebnych praktykach. Jeśli taka zbiorowa amnezja czy zamykanie pod dywan za pomocą powierzchownych śledztw nie zostaną przewyżczone, Europa będzie współwinna głęboko szkodliwego pogwałcenia międzynarodowego prawa w związku z tym, co Stany Zjednoczone wcześniej nazywały wojną z terroryzmem – stworzenia środowiska bezkarności dla ciężkich przypadków łamania praw człowieka i do odmawiania poszkodowanym prawa do zadośćuczynienia. Bezkarność, w każdym względzie, stanowi porażkę w kwestii poszanowania międzynarodowych praw człowieka, podkopuje wysiłki zachęcające rządy do respektowania praw człowieka w innych miejscach na świecie.

Amnesty International pilnie wzywa rządy europejskie do odrzucenia tej bezkarności i zaangażowania się w dążenie do zapewnienia sprawiedliwości poszkodowanym osobom w programie bezprawnych transferów, zaginięć spowodowanych uprowadzeniem, tortur i znęcania się, prowadzonym w kontekście tzw. walki z terroryzmem po atakach na Stany Zjednoczone 11 września 2001 roku. Powoływanie się na tajemnicę

państwową nie może być używane do osłaniania rządów i osób przed dochodzeniem ich zaangażowania w łamanie praw człowieka. Co więcej, w celu zapewnienia, że takie nadużycia nie powtórzą się w przyszłości, rządy europejskie muszą wprowadzić zmiany prawne dające cywilom nadzór nad służbami wywiadowczymi i agencjami bezpieczeństwa, w tym obcymi agencjami wywiadowczymi działającymi na ich terytorium. To połączenie rozliczenia, rekompensaty dla poszkodowanych i zmian prawnych pomoże na nowo ustanowić szacunek dla praw człowieka i odpowiedzialność państw wobec ochrony prawa przysługującego wszystkim.

ŚLEDZTWO W SPRAWIE BEZPRAWNYCH TRANSFERÓW WIĘŹNIÓW ORAZ TAJNYCH WIĘZIEŃ JEST PRAWNYM OBOWIĄZKIEM

Prawny obowiązek przeprowadzenia śledztwa w sprawie poważnego łamanie praw człowieka nie podlega dyskusji. Państwa mają obowiązek nie tylko chronić swoich obywateli przed brutalnymi atakami, ale muszą również zapewnić, że środki mające na celu zwalczanie terroryzmu mieszczą się w normach określonych w międzynarodowych standardach prawa człowieka i w prawie humanitarnym.⁷ Przekazywanie więźniów narusza prawo międzynarodowe, ponieważ wymagane procedury sądowe i administracyjne są pomijane. Bezprawny transfer więźniów często łamie prawa człowieka poprzez bezprawne i arbitralne aresztowania, tortury, uprowadzenie czy innego rodzaju złe traktowanie, w tym naruszanie obowiązku *non-refoulement*, który zakazuje narażania osób na realne ryzyko doznania wyżej wymienionych krzywd w innym kraju. Tortury i uprowadzenia są nie tylko poważnym naruszeniem międzynarodowego prawa, ale także przestępstwem, za które grozi odpowiedzialność karna na mocy prawa międzynarodowego. Osoby zatrzymane w ramach programu CIA „wysokiej rangi” więźniów, wraz z innymi zatrzymanymi, były długotrwale przetrzymywane w odosobnieniu w tajnych więzieniach (mimo iż narusza to międzynarodowe standardy praw człowieka oraz prawo humanitarne) oraz uznawano, że prawo ich nie obejmuje, co stanowiło podstawę do uprowadzenia bez wieści.⁸

Państwo jest odpowiedzialne za naruszanie prawa międzynarodowego, jeśli świadomie pomaga innemu państwu w naruszaniu praw człowieka, a jego pomoc ma znaczący wpływ na popełnienie naruszenia lub sposób, w jaki naruszenie ma miejsce.⁹ Świadomy udział funkcjonariuszy europejskich w programie bezprawnych transferów i tajnych więzień CIA jest jawnym łamaniem prawnych zobowiązań. Bez znaczenia jest to, czy udział ten był czynny lub bierny i czy nastąpił za zgodą i wiedzą rządu. Naruszenie prawa ma również miejsce w sytuacjach, gdy europejskie podmioty państwowe zdają sobie sprawę, że w określonych okolicznościach łamanie praw człowieka może mieć miejsce. W takich okolicznościach urzędnik nie może twierdzić, że nigdy nie został poinformowany o konkretnych operacjach lub czynach i z tego powodu państwo nie jest odpowiedzialne za łamanie praw człowieka.¹⁰

Państwa europejskie mogą być również odpowiedzialne za łamanie praw człowieka, które zostały popełnione na ich terytorium lub pod ich jurysdykcją przez zagranicznych agentów, jeśli europejskie podmioty pozwoliły lub tolerowały owe naruszenia. W odniesieniu do działań CIA w związku ze zwalczaniem terroryzmu po 11 września 2001 roku do owego domniemanego łamania praw zalicza się tortury i inne formy złego

traktowania, zaginięcia spowodowane uprowadzeniem oraz aresztowania niezgodne z Europejską Konwencją o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (EKPC).¹¹

Inne formy współudziału, za które państwa europejskie mogą zostać pociągnięte do odpowiedzialności, zawierają formy współudziału w odpowiedzialności innego państwa. Np., jeśli nadużycia zostały dokonane przez państwo spoza Europy, przez złamanie obowiązku *non-refuelment* przez państwo europejskie (świadome przekazywanie osoby innemu państwu, w którym ta osoba może stanąć przed groźbą tortur lub innego złego traktowania, włączając w to jakikolwiek „trzeci” kraj, do którego osoba ta może zostać później przekazana) lub próbę uzyskania informacji przez tortury lub złe traktowanie w postępowaniu toczącym się poza Europą.¹²

Ponadto, każdy europejski kraj jest zobowiązany do podjęcia kroków mających na celu zapewnienie poszanowania praw określonych w EKPC na swoim terytorium, zarówno poprzez ustanowienie ogólnych ram mających na celu ochronę oraz przez podjęcie odpowiednich kroków chroniących przed nadużyciami ze strony osób trzecich. W przypadkach państw, których władza jest ograniczona na części terytorium (np. gdy część terytorium jest zajęta przez inne państwo za zgodą lub bez wyrażenia zgody), wszystkie odpowiednie kroki mające na celu zapobieganie naruszaniu praw człowieka wciąż muszą zostać przedsięwzięte.¹³ Państwo naruszy swoje zobowiązania, jeśli świadomie pozwoli innemu państwu łamać wyżej wspomniane prawa lub jeśli nie wprowadzi odpowiednich środków zapobiegawczych.¹⁴

Państwo europejskie jest odpowiedzialne za współudział w naruszaniu praw, jeśli osoba ucierpiała na skutek naruszenia praw przebywając w amerykańskiej bazie wojskowej zlokalizowanej w Europie, amerykańskim samolocie znajdującym się w europejskiej przestrzeni powietrznej lub na terenie Europy, chyba że owo państwo przedsięwzięło wszelkie odpowiednie środki leżące w jego mocy mające na celu zapobieganie nadużyciom. Państwo, które przez dwustronną lub inną międzynarodową umowę dobrowolnie zrzeka się swojej jurysdykcji i zobowiązania prawnego do przeprowadzenia śledztwa i zadośćuczynienia w przypadkach poważnych naruszeń praw człowieka mających miejsce na jego terytorium (np. na mocy ustawy o statusie wojsk), jeśli nie dotrzyma ogólnego zobowiązania, nie spełni ogólnych wymogów nałożonych przez EKPC oraz inne traktaty dotyczące praw człowieka.

Oprócz odpowiedzialności państwa w świetle prawa międzynarodowego, poszczególni europejscy urzędnicy lub przedstawiciele mogą zostać pociągnięci do odpowiedzialności karnej za świadomą pomoc zagranicznym jednostkom w popełnieniu przestępstw związanych z bezprawnym transferem więźniów lub tajnymi więzieniami. W odniesieniu do tortur traktaty narzucają na sygnatariuszy, jeśli przypadek tortur zaistnieje na ich terytorium lub pod ich jurysdykcją, zobowiązanie do: przekazania sprawy do właściwego dla danego państwa organu sprawiedliwości (Konwencja ONZ zakazująca tortur wymaga, aby władze podjęły decyzję w taki sam sposób jak w przypadku każdego innego pospolitego przestępstwa o poważnym charakterze zgodnie z obowiązującym w danym kraju prawem), albo do ekstradycji oskarżonego do innego państwa, które jest skłonne i zdolne do przeprowadzenia procedury sądowej.¹⁵ Osoba, która zostanie posądzona, nie musi wiedzieć, jakie przestępstwo zostanie popełnione przy jej pomocy, wystarczy, że ta osoba jest świadoma, że jedno lub więcej przestępstw może zostać popełnionych i w rezultacie przestępstwo współudziału zostaje popełnione.¹⁶ Osoby mogą zostać pociągnięte do odpowiedzialności karnej nawet, jeśli nie były fizycznie

obecne, podczas gdy przestępstwo zostało popełnione lub gdy przestępstwo zostało popełnione po jakimś czasie po udzieleniu przez nie pomocy.¹⁷

W szczególności dotyczy to sytuacji, gdy ofiary zostały zatrzymane lub uwięzione. Zakazuje się państwu „korzystania w nieuzasadniony sposób z sytuacji, w której osoba zatrzymana, bądź więziona, jest zmuszana do przyznania się, oskarżenia siebie lub innej osoby”.¹⁸ Osoba przesłuchująca z państwa europejskiego, która kieruje pytania do zatrzymanego, wiedząc, że jest on w sytuacji, w której doznaje tortur lub innego złego traktowania, ryzykuje oskarżenie o współudział, zarówno pod względem międzynarodowej odpowiedzialności państwa, jak i indywidualnej odpowiedzialności.¹⁹

W świetle tych przepisów i norm raport skupia się na kilku państwach europejskich, w których zarzuty dotyczące państwa lub odpowiedzialności indywidualnej są wystarczająco wiarygodne do rozpoczęcia kompletnego, pełnego, niezależnego i bezstronnego śledztwa pokrytego z funduszy publicznych i kierującego się publicznymi zaleceniami. W przypadkach, w których przedstawiono wcześniejsze dowody, sprawcy powinni zostać postawieni przed sądem, a ofiary powinny uzyskać zadośćuczynienie. Należy podkreślić, że nie wymienienie państwa w tym raporcie nie oznacza braku potrzeby prowadzenia dochodzeń. Każde państwo zaangażowane w program bezprawnych transferów i więzień CIA musi uruchomić procedury zmierzające do sprawdzenia jego odpowiedzialności.

Należy podkreślić, że obowiązek śledztwa istnieje nawet w przypadkach, gdy ofiary nie mogą być zidentyfikowane lub podane z imienia i nazwiska. Zgodnie z orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka obowiązek wszczęcia dochodzenia w sprawie np. tortur nie zależy od złożenia skargi, nawet „w przypadku braku zarzutu, dochodzenie powinno zostać przedsięwzięte, jeśli istnieją wystarczające dowody, że tortury lub złe traktowanie miało miejsce”.²⁰

W przypadku, gdy osoby poszkodowane zostały zidentyfikowane, mają one prawo do odpowiedniego odszkodowania określonego we wszystkich głównych międzynarodowych i regionalnych traktatach dotyczących praw człowieka. Komitet Praw Człowieka ONZ potwierdził, że prawo to nie może być nigdy zawieszane nawet w przypadku stanu wyjątkowego.²¹ Międzynarodowe prawo wymaga, aby zadośćuczynienie było nie tylko ujęte w prawie, ale również dostępne i skuteczne w praktyce. Poszkodowani mają prawo między innymi do równego i skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości (również do skutecznego środka rekompensaty), bez względu na to, kto jest ostatecznie odpowiedzialny za owo naruszenie, oraz do odpowiedniego, skutecznego i szybkiego zadośćuczynienia wyrządzonym krzywdom.²² Przez pełne i skuteczne zadośćuczynienie rozumie się restytucję, odszkodowanie, rehabilitację, udzielenie zadośćuczynienia i gwarancji, że owo naruszenie nie będzie miało miejsca w przyszłości.²³

Powoływanie się na „tajemnicę państwową” lub inne podobne przyczyny odmowy ujawnienia dowodów nie może wpływać na niezależne, bezstronne i dogłębne dochodzenie dotyczące zarzutów poważnego łamania praw człowieka, ucieczkę przed odpowiedzialnością w przypadku łamania praw człowieka, ujawnienie prawdy o łamaniu praw człowieka lub udzielenia zadośćuczynienia poszkodowanym.²⁴

Raport wskazuje na postęp, jaki zaszedł w wielu krajach europejskich w dziedzinie odpowiedzialności za łamanie praw człowieka przez rządy europejskie i pojedynczych funkcjonariuszy. Jednakże do dziś żaden z rządów europejskich nie spełnił w pełni międzynarodowych zobowiązań w zakresie praw człowieka oraz zapewnienia skutecznych odszkodowań dla ofiar ich łamania.

MIĘDZYNARODOWE ŚLEDZTWA: STATUS I PODSUMOWANIE

Nadszedł najwyższy czas, by przerwać znowu milczenie, jaka powstała wokół tematu łamania praw człowieka w ramach wojny z terroryzmem rozpoczętej we wrześniu 2001 roku.

Thomas Hammarberg, Komisarz Praw Człowieka Rady Europy, 9 czerwca 2010²⁵

Mimo indywidualnej bezczynności rządów, ukrywania lub opóźnienia pociągnięcia do odpowiedzialności osób winnych współudziału w bezprawnym transferze więźniów oraz organizacji tajnych więzień CIA, międzynarodowe organizacje takie jak Rada Europy, Unia Europejska i Organizacja Narodów Zjednoczonych stanęły na czele śledztw dotyczących łamania praw człowieka związanych z programami CIA dotyczącymi bezprawnego transferu oraz tajnych więzień.

Ostatni międzyrządowy wysiłek związany był z wykorzystaniem specjalnych procedur ONZ, dzięki czemu w lutym 2010 r. przedstawiono obciążający raport dotyczący praktyk mających miejsce w tajnych więzieniach w ramach przeciwdziałania terroryzmowi (dalej zwanym Wspólnym Raportem ONZ nt. Tajnych Więzień).²⁶ Światowe badania dotyczące praktyk stosowanych w tajnych więzieniach stwierdzają, pomijając znaczne różnice w kontekście politycznym i społecznym, że owe praktyki mają wiele wspólnego z praktykami zatrzymań w nazistowskich Niemczech, systemem gułagów w byłym Związku Radzieckim oraz „zaginięciami” w Środkowej i Południowej Ameryce w latach 70 i 80.²⁷ Stwierdzając, że „praktyki tajnego przetrzymywania w kontekście przeciwdziałania terroryzmowi, są szeroko rozpowszechnione oraz wzmocnione przez *globalną wojnę z terroryzmem*” raport ONZ określa Stany Zjednoczone, jako pioniera we wznowieniu stosowania tych praktyk w krajach zachodnich i zarzuca kilku państwom europejskim pomoc w owych praktykach. Do tych państw zalicza Włochy, Litwę, Macedonię, Polskę, Rumunię, Szwecję i Wielką Brytanię.²⁸ Niemcy zostały dodatkowo wyszczególnione za rzekome przesłuchanie mężczyzny w tajnym więzieniu w Syrii w 2002.²⁹

Wszystkie kraje, z wyjątkiem Litwy, zostały w 2007 roku uznane w raporcie Komisji ds. prawnych i praw człowieka Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy (ZPRE/PACE) za współuczestników w nielegalnym transferze więźniów do miejsc, w których mogli stać się ofiarami tortur, lub jako podmioty zapewniające CIA miejsce zatrzymań, w których więźniowie byli przetrzymywani w tajemnicy oraz przesłuchiwani.³⁰ Ponadto, zidentyfikowano inne państwa europejskie, które pozwalały na przelot przez ich strefę powietrzną lub lądowanie na ich terytorium samolotów przewożących więźniów CIA. W wyniku raportu ZPRE uchwalono rezolucje i zalecenia, które wzywały wszystkie państwa członkowskie Rady Europy do rozpoczęcia niezależnego, bezstronnego i pełnego śledztwa dotyczącego roli ich rządu w tych praktykach, pociągnięcia do odpowiedzialności właściwe osoby, zapewnienia odpowiedniego zadośćuczynienia ofiarom, zapewnienia, że

dowody na poważne przypadki łamania praw człowieka nie zostaną uznane za przedmiot „tajemnicy państwowej” oraz wzmocnienia demokratycznego nadzoru nad państwowymi służbami wywiadowczymi i zagranicznymi służbami wywiadowczymi działającymi na ich terytorium.³¹

Na ogłoszoną w sierpniu 2009 roku informację, że Litwa została oficjalnie zidentyfikowana, jako kraj, w którym miały miejsce domniemane tajne więzienia (patrz poniżej: Litwa), szwajcarski senator Dick Marty, który przewodził śledztwu ZPRE, zareagował: „Zawsze uważałem, że *sila prawdy* przeważą w obliczu tajemnicy państwowej. Jednakże europejska wiarygodność cierpi przez powtarzające się, co kilka tygodni lub miesięcy, przecieki. Odetnijmy się od tego raz na zawsze i przyznajmy się do popełnionych błędów”.³²

Praca ZPRE na temat tych operacji była poparta dochodzeniem rozpoczętym w 2005 roku przez Sekretarza Generalnego Rady Europy na mocy artykułu 52 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Praca ta miała na celu pozyskanie informacji o krajach członkowskich, które brały udział w bezprawnych transferach więźniów lub organizowaniu tajnych więzień. Śledztwo prowadzone na mocy artykułu 52 zostało zakończone w 2006 roku i wykazało, że obce agencje wywiadowcze działały swobodnie i bezkarnie w Europie. W marcu 2006 roku ekspert prawny wyznaczony przez Europejską Komisję na rzecz Demokracji przez Prawo (Komisja Wenecka) stwierdził, że europejski udział w takich operacjach to wyraźne naruszenie międzynarodowych zobowiązań prawnych państw członkowskich.³³ Równoczesne badania i analizy zostały przeprowadzone przez organizacje społeczeństwa obywatelskiego, w tym Amnesty International i niezależnych dziennikarzy. Podkreślono w nich konieczność dalszego dochodzenia, pociągnięcia sprawców do odpowiedzialności i wynagrodzenia szkód osobom, które ucierpiały na skutek zaangażowania państw europejskich w bezprawny transfer więźniów i organizowanie tajnych więzień.³⁴

Sprawozdanie z roku 2007, wydane przez specjalną komisję Parlamentu Europejskiego – Tymczasowy Komitet do Spraw Domniemanego Wykorzystania Krajów Europejskich przez CIA do Transferu i Nielegalnego Przetrzymania Więźniów (ang. the Temporary Committee on the Alleged Use of European Countries by the CIA for the Transportation and Illegal Detention of Prisoners –TDIP) – przedstawiło wnioski podobne do tych z raportu ZPRE.³⁵ W rezolucji przyjętej na sesji plenarnej w lutym 2007 roku, Parlament Europejski zatwierdził sprawozdanie TDIP oraz wezwał instytucje UE i inne państwa członkowskie do podjęcia działań mających na celu jawne uznanie, zadośćuczynienie oraz zapobieganie możliwym w przyszłości przypadkom łamania praw człowieka, które miały miejsce w Europie w związku z programem Stanów Zjednoczonych dotyczącym bezprawnych transferów więźniów oraz przetrzymywania ich w tajnych więzieniach. Rezolucja Parlamentu Europejskiego zleciła Komisji Praw Obywatelskich, Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych (ang. Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs – LIBE) podjęcie działań mających na celu kontynuację pracy TDIP oraz stwierdziła, że nie przedsięwzięcie przez Radę działań może być sprzeczne z zasadami i wartościami, na których opiera się Unia Europejska. Zgodnie z artykułem 7 Traktatu o Unii Europejskiej rezolucja sugeruje możliwość sankcji.³⁶ W lutym 2009 roku przyjęto drugą rezolucję Parlamentu Europejskiego, ponownie wzywającą do odpowiedzialności Radę i państwa członkowskie.³⁷ Jednakże do tej pory Rada i państwa członkowskie nie działają w pełni zgodnie z zaleceniami Parlamentu Europejskiego, a LIBE nie kontynuuje pracy TDIP.

W grudniu 2009 roku Traktat Lizboński wszedł w życie i wzmocnił ramy prawne Unii Europejskiej dotyczące praw człowieka³⁸ oraz zwiększył kompetencje Parlamentu Europejskiego w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych.³⁹ Amnesty International uważa, że Traktat Lizboński zapewni nowe możliwości w zakresie odpowiedzialności państw UE, które współdziałały w bezprawnym transferze więźniów lub przy tworzeniu tajnych więzień po 11 września 2001 roku.

Rekomendacje

Amnesty International wzywa Radę Europy, Unię Europejską oraz Organizację Narodów Zjednoczonych do kontynuowania działań mających na celu pociągnięcie sprawców do odpowiedzialności za przypadki łamania praw człowieka, które miały miejsce w trakcie prowadzonego przez USA programu bezprawnych transferów więźniów i tajnych więzień. Amnesty International zaleca, co następuje:

Radzie Europy

- Komisja ds. prawnych i praw człowieka Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy (ZPRE) powinna zalecić, aby Komitet Ministrów Rady Europy przypomniał członkom o ich zobowiązaniach – zapewnieniu pełnego, skutecznego, niezależnego i bezstronnego śledztwa, którego ustalenia i zalecenia będą jawne (czego wymaga Konwencja Praw Człowieka we wszystkich przypadkach zgłoszenia wiarygodnych zarzutów łamania praw człowieka, które miały miejsce odnośnie przekazywania więźniów i tajnych więzień); zapewnieniu, iż osoby podejrzane zostaną pociągnięte do odpowiedzialności; zapewnieniu zadośćuczynienia poszkodowanym oraz powstrzymania się od powoływania się na „tajemnicę państwową”, by chronić państwo przed kontrolą dotyczącą ich rzekomego udziału w łamaniu praw człowieka.
- Komitet Ministrów powinien zażądać, by Sekretarz Generalny rozpoczął nowe śledztwo na podstawie artykułu 52 mające na celu sprawdzenie, jakie kroki przedsięwzięły państwa członkowskie w celu spełnienia tych obowiązków.
- Członkowie ZPRE, których kraje nie rozpoczęły śledztwa zgodnego z wytycznymi Europejskiej Konwencji Praw Człowieka powinni podjąć natychmiastowe działania na poziomie krajowym zmierzające do określenia udziału rządu w programie bezprawnych transferów więźniów i organizowania tajnych więzień, udzielenia poszkodowanym rekompensaty oraz reformy krajowych przepisów i polityki, aby zapewnić, że w przyszłości w tym państwie nie dojdzie do tego typu łamania praw człowieka.

Unii Europejskiej

- Rada Unii Europejskiej powinna wezwać kraje członkowskie do wdrożenia rezolucji Parlamentu Europejskiego z roku 2007 i 2009, które wzywają członków do przeprowadzenia pełnego, bezstronnego oraz skutecznego śledztwa w sprawie bezprawnych transferów więźniów oraz organizowania tajnych więzień.
- Komisja Europejska, jako strażnik traktatów (w tym Karty Praw Podstawowych), powinna monitorować,

w jaki sposób państwa Unii Europejskiej przestrzegają prawnego obowiązku przeprowadzenia pełnego, bezstronnego i skutecznego śledztwa w sprawie bezprawnego transferu więźniów oraz organizowania tajnych więzień, udzielania rekompensaty, zapewnienia, że przepisy i polityka, które doprowadziły do nadużyć zostaną zmienione i zapobiegnie to podobnym sytuacjom w przyszłości.

- Komisja Europejska powinna omówić kwestię współdziałania w bezprawnym transferze więźniów oraz organizacji tajnych więzień z każdym państwem kandydującym, jako część procesu zmierzającego do rozszerzenia UE.
- Komisja Europejska powinna rozważyć wprowadzenie nowego ustawodawstwa i inicjatyw politycznych w dziedzinie sprawiedliwości, wolności i bezpieczeństwa, które będą miały na celu zapobieganie bezprawnemu transferowi więźniów oraz organizowaniu tajnych więzień.
- Parlament Europejski powinien wznowić śledztwo w sprawie współdziałania państw europejskich w prowadzonym przez USA programie bezprawnego transferu więźniów lub organizowaniu tajnych więzień. Celem owego śledztwa powinna być aktualizacja raportu TDIP oraz zmonitorowanie, w jaki sposób państwa członkowskie uwzględniły wynikające z niego rezolucje Parlamentu Europejskiego.
- Komisja LIBE powinna, jak przewidziano w rezolucji Parlamentu Europejskiego z 2007, kontynuować pracę TDIP, aby zapewnić, że współdziałanie krajów europejskich zostanie w pełni ujawniony, oraz że instytucje Unii Europejskiej i kraje członkowskie zostaną pociągnięte do odpowiedzialności za naruszanie praw człowieka, w tym za postępowanie niezgodne z artykułem 2 Traktatu Unii Europejskiej oraz niezgodne z Unijną Kartą Praw Podstawowych.

Organizacji Narodów Zjednoczonych

- Specjalne procedury stosowane przy zbieraniu materiałów do raportu ONZ (UN Joint Study on Secret Detention) wymagają, aby państwa należące do ONZ udzieliły formalnej pisemnej odpowiedzi autorom, w tym odpowiedzi dotyczącej zarzutów i obaw przedstawionych w raporcie oraz opis przedsięwziętych kroków, które mają na celu zapewnić pełne, skuteczne, niezależne i bezstronne śledztwo wraz z oficjalnymi ustaleniami oraz zaleceniami w odpowiedzi na badane zarzuty. Pisemne odpowiedzi powinny zawierać zobowiązanie, że osoby winne zostaną pociągnięte do odpowiedzialności, poszkodowani otrzymają odpowiednie zadośćuczynienie, państwo nie powoła się na „tajemnice państwowe”, nie będzie ukrywać przed kontrolą działań urzędników, którzy mogli łamać prawa człowieka, zostaną przedsięwzięte szczegółowe kroki zmierzające do zapewnienia skutecznego cywilnego nadzoru nad agencjami wywiadu i bezpieczeństwa, aby łamanie praw człowieka nie miało miejsca w przyszłości. Publiczny raport otrzymanych odpowiedzi powinien być przesłany do Rady Praw Człowieka.
- Rada Praw Człowieka powinna wezwać wszystkie odpowiednie państwa członkowskie ONZ do przychylnego potraktowania wniosku specjalnych procedur, przypomnieć wszystkim państwom o bezprawności tajnych więzień oraz przypominać o krokach, które państwo musi przedsięwziąć, aby zapobiegać tajnym więzieniom.

Konwencja o Zaginięciach

- Amnesty International wzywa wszystkie państwa członkowskie, które jeszcze nie ratyfikowały Międzynarodowej Konwencji o ochronie osób zagrożonych zaginięciami spowodowanymi uprowadzeniem do przyjęcia artykułu 31 i 32 (uznanie kompetencji Komisji ONZ w przyjmowaniu skarg pojedynczych lub wewnątrz krajowych) oraz do jej implementacji w prawie krajowym zgodnie z prawem konwencyjnym i zwyczajowym prawem międzynarodowym.⁴⁰

STANY ZJEDNOCZONE AMERYKI: „STREFA ZWOLNIONA Z ODPOWIEDZIALNOŚCI”

W Stanach Zjednoczonych wyraźnie widać brak egzekwowania odpowiedzialności za naruszenia praw człowieka popełnione przez władze w kontekście tzw. wojny z terroryzmem, którą rozpoczęto po atakach z 11 września 2001. W szczególności dotyczy to programu bezprawnych transferów więźniów i prowadzenia tajnych więzień. Wypowiedziało się w tej sprawie już wiele poszkodowanych osób – każda opowiedziała historię poważnych nadużyć. Oprócz tych świadectw, zarówno byli, jak i obecni funkcjonariusze służb wywiadowczych, potwierdzają istnienie różnych aspektów tych programów. Pojawiają się też inne dowody, na przykład w formie dzienników lotów. Pomimo ogromu powszechnie dostępnych informacji, żadna z trzech gałęzi amerykańskiej władzy federalnej – wykonawcza, ustawodawcza i sądownicza – nie podjęła działań niezbędnych do wyegzekwowania odpowiedzialności.

Przykładowo, rząd USA, opierając się na doktrynie „tajemnicy państwowej” istniejącej w amerykańskim prawie, udaremnił pozwy sądowe wnoszone w USA przez osoby twierdzące, że były przekazywane w ramach programu bezprawnych transferów lub padły ofiarami uprowadzeń czy tortur. Jak twierdzi amerykański rząd, ujawnianie informacji związanych z programami bezprawnych transferów więźniów i prowadzenia tajnych więzień zagroziłoby bezpieczeństwu narodowemu USA. Rząd z powodzeniem wstrzymuje całkowicie procesy, w których zarzuca się stosowanie tortur i uprowadzeń bez wieści. Twierdzi przy tym, że pomimo istnienia procedur stosowanych standardowo do zapobiegania takiego ujawniania, sędziowie nie mogą w żaden sposób orzekać w tych sprawach bez narażania bezpieczeństwa narodowego.

Przykładowo, w czerwcu 2010 Sąd Najwyższy USA odmówił rozpatrzenia sprawy zatrzymania Mahera Arara – wydanego w ramach programu bezprawnych transferów, posiadającego podwójne obywatelstwo kanadyjskie i syryjskie, który w roku 2003 został bezprawnie przetransportowany z USA do Syrii. Kanadyjska sądowa komisja śledcza, która zakończyła swe prace w roku 2006, nie znalazła żadnych podstaw dla zarzutów o to, że Maher Arar był zaangażowany w działalność związaną z terroryzmem. Potwierdziła też, że pewni kanadyjscy funkcjonariusze państwowi przekazali błędne informacje do USA, które przyczyniły się do późniejszego bezprawnego przekazania Mahera Arara do Syrii; oraz potwierdziła zarzuty, że Maher Arar był torturowany w syryjskim areszcie.⁴¹ Maher Arar otrzymał już 10 milionów dolarów kanadyjskich tytułem odszkodowania od władz Kanady. Takie śledztwo oraz częściowa rekompensata są powszechnie uważane za zwycięstwo praw człowieka.⁴² Amerykański rząd twierdził jednak, że proces w sprawie Arara utrudniałby prowadzenie polityki zagranicznej oraz ochronę bezpieczeństwa narodowego.⁴³ Odmowa przeprowadzenia

tej sprawy przez Sąd Najwyższy zakończyła wysiłki Mahera Arara o uzyskanie zadośćuczynienia w sądzie amerykańskim za jego nielegalny transfer i tortury.

We wrześniu 2010 Sąd Apelacyjny Dziewiątego Okręgu, opierając się na doktrynie „tajemnicy państwowej”, oddalił pozew przeciwko Jeppesen Dataplan Inc., w którym twierdzono, że firma ta stanowiąca filię Boeinga świadczyła usługi o charakterze „bezpośrednim i znaczącym” w ramach programu CIA.⁴⁴ Pozew ten wniosło pięciu mężczyzn, którzy twierdzili, że w ramach programu bezprawnych transferów więźniów padli ofiarą uprowadzenia, tortur oraz innego rodzaju okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania ze strony funkcjonariuszy USA oraz agentów innych rządów. Rząd USA interweniował w tej sprawie, twierdząc, że sam przedmiot procesu stanowi tajemnicę państwową. Na poparcie swoich twierdzeń, ówczesny Dyrektor CIA generał Michael Hayden złożył oświadczenia w sądzie niższej instancji, w których stwierdził, że prowadzenie tej sprawy spowodowałoby „gwałtowne i poważne szkody” dla bezpieczeństwa narodowego poprzez ujawnianie metod i źródeł CIA oraz „ogromne i poważne szkody” dla amerykańskich stosunków zagranicznych, poprzez ujawnianie, z którymi rządami CIA współpracowała.⁴⁵

W roku 2007 Sąd Najwyższy USA odmówił także rozpatrzenia sprawy Khaleda el-Masriego, obywatela Niemiec pochodzenia libańskiego, który został zatrzymany w grudniu 2003 i był przetrzymywany w tajnym więzieniu w Macedonii, po czym został przekazany CIA i bezprawnie przetransferowany do Afganistanu w roku 2004 (więcej w poniższych sekcjach dotyczących Niemiec i Macedonii).⁴⁶ Rząd USA również w tej sprawie twierdził, że sam przedmiot procesu stanowi tajemnicę państwową. Na tej podstawie amerykańskie sądy oddaliły powództwo el-Masriego, kończąc jego wieloletnie starania o uzyskanie sprawiedliwości przed amerykańskimi sądami. Khaled el-Masri nadal ubiega się o jej wyegzekwowanie – w kwietniu 2008 wniósł pozew przeciwko Stanom Zjednoczonym do Międzypaństwowej Komisji Praw Człowieka, który to Komisja przyjęła w sierpniu 2009.⁴⁷ Do tej pory rząd USA nie odpowiedział na ten pozew. We wrześniu 2009 Khaled el-Masri złożył wniosek do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przeciwko rządowi Macedonii za rolę w jego nielegalnym uwięzieniu w Macedonii oraz wystawieniu na niebezpieczeństwo stosowania tortur (patrz sekcja poniżej na temat Macedonii).

Prokurator Generalny Eric Holder nakazał w sierpniu 2009 „wstępną analizę” pewnych aspektów przesłuchań niektórych więźniów przetrzymywanych w ramach programu tajnych więzień CIA. Analiza ta była jednak wąsko sformułowana oraz została przeciwstawiona obietnicy zwolnienia ze ścigania sądowego dla każdej osoby, która działała w dobrej wierze przy przeprowadzaniu przesłuchań, w oparciu o istniejące opinie prawne.⁴⁸ Sytuacja taka ukazuje, jak bardzo niewystarczający jest zakres śledztw i dochodzeń sądowych, które wymagane są przez wiążące prawne zobowiązania, którym USA podlega na podstawie prawa międzynarodowego.

Od maja 2004 Amnesty International wzywa władze USA do powołania kompleksowej, niezależnej komisji śledczej, która zajęłaby się strategią i praktykami zatrzymań stosowanymi przez USA po 11 września 2001, w tym programami bezprawnych transferów więźniów i prowadzenia, głównie przez CIA, tajnych więzień.⁴⁹ Lekceważono nie tylko takie apele ze strony Amnesty International. Również amerykańskie sądy odmawiały sprawiedliwości ofiarom takich praktyk. Skutkiem takiego stanu rzeczy jest to, że jeśli chodzi o programy bezprawnych transferów więźniów i prowadzenia tajnych więzień CIA, USA pozostają „strefą zwolnioną

z odpowiedzialności”.⁵⁰ Dzieje się to w kraju, w którym urzędnicy mówią teraz swoim obywatelom i światowi, że „zaangażowanie w prawa człowieka rozpoczyna się od powszechnych standardów oraz od egzekwowania tych standardów od każdego, w tym od siebie samych...”.⁵¹ Jeśli inne rządy odpowiedzialne za poważne naruszenia praw człowieka zauważą, że USA nie stosują się do głoszonych przez siebie zasad, zaszkodzi to egzekwowaniu odpowiedzialności w innych miejscach świata.

Amnesty International z zadowoleniem przyjmuje retorykę popierania praw człowieka przez urzędników administracji Baracka Obamy, ale same słowa nie wystarczą. Stany Zjednoczone są zobowiązane prawem międzynarodowym do zapobiegania sytuacjom, w których osoby, działając w imieniu tego kraju obecnie lub w przyszłości, popełniają, biorą udział, tolerują, zgadzają się lub w inny sposób są odpowiedzialne za jakiegokolwiek działania będące torturami lub innym okrutnym, nieludzkim lub poniżającym traktowaniem, jak zostało to zdefiniowane w prawie międzynarodowym. USA są również zobowiązane do zapobiegania udziałowi funkcjonariuszy państwowych w innych naruszeniach praw człowieka, takich jak zaginięcia spowodowane uprowadzeniem, tajne więzienia oraz arbitralne pozbawianie wolności. Stany Zjednoczone są także zobowiązane międzynarodowymi prawami człowieka oraz prawem humanitarnym do przeprowadzenia śledztw i wyegzekwowania odpowiedzialności od osób odpowiedzialnych za zatwierdzanie i przeprowadzanie takich naruszeń w przeszłości, w tym poprzez postawienie przed wymiarem sprawiedliwości osób odpowiedzialnych za przestępstwa w rozumieniu prawa międzynarodowego.

WSPÓŁDZIAŁ EUROPY: SYTUACJA W POSZCZEGÓLNYCH PAŃSTWACH

Wszystkie rozdziały o krajach europejskich rozpoczynają się od akapitu zawierającego podsumowanie ostatniego rozwoju wydarzeń, aż do końca października 2010. Sekcje dotyczące krajów przeważnie nie zawierają przeglądu szczegółów dotyczących poszczególnych przypadków, ponieważ takie szczegóły przedstawiono w innych, przytaczanych tutaj, publikacjach. Niniejszy raport zawiera aktualne informacje na temat procesu egzekwowania odpowiedzialności lub jego braku w każdym z krajów, oraz przedstawia jedynie nowe informacje lub dowody, które ujrzały światło dzienne od końca roku 2008.

Raport nie obejmuje każdego kraju Europy, w którym trwał lub trwa proces egzekwowania odpowiedzialności. Wyjaśnia natomiast sytuację w krajach kluczowych, w których nowe wydarzenia albo przyspieszyły proces egzekwowania odpowiedzialności albo wymagają, aby w świetle nowych i przekonujących informacji, rządy zaczęły konkretnie angażować się w ustanowienie mechanizmów, zgodnych z prawami człowieka, które zapewnią poniesienie odpowiedzialności za rolę tych krajów w amerykańskich programach bezprawnych transferów więźniów oraz prowadzenia tajnych więzień.⁵²

NIEMCY: SPRZECZNE Z KONSTYTUCJĄ POWOŁYWANIE SIĘ NA TAJEMNICĘ PAŃSTWOWĄ OSŁABIA ŚLEDZTWO

Trwające trzy lata prace parlamentarnej komisji śledczej zakończyły się w czerwcu 2009 i na ich podstawie uznano, że żaden niemiecki funkcjonariusz państwowy nie jest odpowiedzialny za udział w jakimkolwiek

wydawaniu więźniów, uprowadzeniach lub torturach czy maltretowaniu więźniów. Jednak w czerwcu 2009 Niemiecki Sąd Konstytucyjny orzekł, że brak pełnej współpracy ze strony niemieckiego rządu z komisją śledczą naruszał Konstytucję. Wyraźny brak współpracy ze strony niemieckich władz w przebiegu prac komisji śledczej, wraz ze zidentyfikowaniem Niemiec, jako kraju współwinnego niektórym z nadużyć we Wspólnym Raporcie ONZ na temat Tajnych Więzień (the UN Joint Study on Secret Detention), sprawiają, że pilnie wymagane są dalsze działania ze strony niemieckiego rządu.

Parlamentarna komisja śledcza badająca domniemany udział Niemiec w programach bezprawnych transferów więźniów oraz prowadzenia przez amerykańską agencję CIA tajnych więzień, wydała swój raport w czerwcu 2009.⁵³ Komisja skupiła się na domniemanej wiedzy o udziale Niemiec w sprawie wydania obywatela tego kraju Khaleda el-Masriego z Macedonii (gdzie był przetrzymywany w tajemnicy przez 23 dni; patrz sekcja dotycząca Macedonii) do Afganistanu w roku 2004; w sprawie przetransportowania Murata Kurnaza, będącego od urodzenia obywatelem Niemiec, z Pakistanu do Afganistanu pod koniec roku 2001, a następnie do Guantanamo Bay w roku 2002; oraz w sprawie obywatela Niemiec Muhammada Zammara, który został bezprawnie przetransferowany z Maroka do Syrii w grudniu 2001.⁵⁴ Komisja zbadała również transfer we wrześniu 2001 z Bośni i Hercegowiny do Egiptu wydawcy z Monachium Abdela Halima Khafagy'ego.⁵⁵

W raporcie końcowym komisja śledcza uznała, że niemieccy funkcjonariusze państwowi nie są odpowiedzialni za nielegalny udział w prowadzeniu tajnych więzień, w zatrzymaniach, wydaniach, przymusowych zaginięciach, torturach czy maltretowaniu obywateli lub mieszkańców Niemiec w kontekście globalnych operacji antyterrorystycznych prowadzonych przez Stany Zjednoczone w następstwie ataków na USA z 11 września 2001.⁵⁶ W raporcie zaproponowano reformę mechanizmów nadzoru niemieckich federalnych służb specjalnych i pewne zmiany wprowadzono już w roku 2009, w tym: nabór dodatkowych pracowników do wsparcia Parlamentarnej Komisji Kontroli Bundestagu (Parlamentarisches Kontrollgremium); przepis pozwalający Komisji na żądanie, by pracownicy agencji wywiadowczych zeznawali na rozprawach; przepis o możliwości upublicznienia zdań odrębnych, jeśli Komisja wyrazi na to zgodę; oraz prawo do otrzymania od rządu bezpośredniej odpowiedzi na pytania Komisji w odpowiednim terminie.⁵⁷ Niemiecki rząd zachowuje prawo do odmowy dostarczenia informacji w pewnych szeroko rozumianych okolicznościach: do ochrony źródeł, prywatności osób trzecich lub poufności procesów decyzyjnych rządu federalnego.⁵⁸

W trakcie prac komisji, które zaczęły się w roku 2006, zeznawały przed nią dziesiątki świadków, w tym byli ministrowie oraz byłe kierownictwo niemieckich tajnych służb. Niektórzy członkowie niemieckich partii opozycyjnych wnieśli jednak skargę do sądu, twierdząc, że brak współpracy ze strony rządu Niemiec z parlamentarną komisją śledczą narusza niemiecką Konstytucję – poprzez nie ujawnianie istotnych informacji rzekomo w celu ochrony interesów państwa. W dniu 17 czerwca 2009 niemiecki Sąd Konstytucyjny orzekł, że brak współpracy rządu z komisją śledczą naruszał niemiecką Konstytucję poprzez ograniczanie prawa parlamentu, jako organu nadzorczego, do kontrolowania działań rządu.⁵⁹ Sąd Konstytucyjny zaznaczył na przykład nie ujawnienie przez rząd pewnych dokumentów lub ich części, o które poprosiła komisja śledcza w sprawie Khaleda el-Masriego i Murata Kurnaza, oraz niezmiernie ograniczone zezwolenie na złożenie zeznań udzielone przez rząd niektórym świadkom.⁶⁰

Amnesty International wyrażała głębokie obawy związane z tym, że w świetle tej decyzji sądowej – mówiącej o niekonstytucyjności działań rządu ograniczających dostęp do informacji dla komisji śledczej – zasadność komisji śledczej i jej wniosków zostały poważnie osłabione.⁶¹

Obawy o współudział Niemiec w bezprawnych transferach oraz w tajnych więzieniach pojawiły się ponownie w kontekście Wspólnego Raportu ONZ ws. Tajnych Więzień w lutym 2010. Konkretnie zidentyfikowano w nim Niemcy, jako rząd zamieszany w tajne więzienia poprzez „świadome (...) wykorzystywanie sytuacji tajnych więzień do wysyłania pytań do Państwa, które przetrzymuje osobę lub do uzyskiwania informacji lub ich otrzymywania od osób, które w tajnych więzieniach są przetrzymywane”, co odnosi się do sprawy Muhammada Zammara, który był rzekomo przesłuchiwany przez niemieckich agentów podczas pobytu w tajnym więzieniu w Syrii w listopadzie 2002.⁶² Dowody zebrane przez niemiecką parlamentarną komisję śledczą potwierdziły, że rzeczony przesłuchanie miało miejsce, oraz ujawniły, że niemieccy agenci przesyłali ponadto pytania Syryjczykom do wykorzystania przez syryjskich agentów podczas przesłuchań Muhammada Zammara.⁶³

W toku prac parlamentarnej komisji śledczej wielu świadków, a wśród nich ówczesny szef Federalnego Urzędu Kryminalnego (Bundeskriminalamt, BKA) oraz Federalnej Agencji Wywiadowczej (Bundesnachrichtendienst, BND) oraz pracownicy Urzędu Kanclerskiego, w tym ówczesny koordynator niemieckich służb wywiadowczych Frank-Walter Steinmeier, stwierdzili, że byli w pełni świadomi stosowania tortur podczas przesłuchań w syryjskich więzieniach.⁶⁴ Według jednego ze świadków zeznających przed komisją śledczą, który należał do niemieckiej delegacji przeprowadzającej przesłuchania w Syrii, Muhammad Zammar powiedział niemieckim agentom wywiadu, którzy go przesłuchiwali, że był wcześniej maltretowany przez Syryjczyków, co wskazuje na to, że niemiecki rząd nie tylko wykorzystał jego uwięzienie do jego przesłuchiwania, ale że mógł również być zaangażowany w naruszenia związane z domniemanym maltretowaniem Muhammada Zammara z rąk Syryjczyków.⁶⁵

Raport ONZ zawiera również informacje o sprzecznych relacjach ze strony niemieckiego rządu w toku prac komisji śledczej, jeśli chodzi o kwestię tego, kiedy niemieckie władze dowiedziały się o wydaniu lub uwięzieniu Murata Kurnaza i Khaleda el-Masriego.⁶⁶ Warto zauważyć, że Wspólny Raport ONZ, wydany w lutym 2010, nazwał Niemcy krajem, na który zwraca się uwagę, pomimo że eksperci ONZ mieli dostęp do raportu niemieckiej parlamentarnej komisji śledczej, która, jak napisano powyżej, jeszcze rok wcześniej nie uznała żadnego niemieckiego funkcjonariusza państwowego odpowiedzialnym udziału w bezprawnym transferze więźniów i w programie tajnych więzień.

W liście przesłanym w lutym 2010 Amnesty International wezwała do wznowienia prac niemieckiej komisji śledczej – lub wdrożenia innych mechanizmów egzekwowania odpowiedzialności zgodnych z prawami człowieka – z pełnym wsparciem i współpracą ze strony niemieckiego rządu. Minister Spraw Wewnętrznych Thomas de Maiziére odpowiedział na ten list w kwietniu 2010. Stwierdził w nim, że Niemcy nie uważają programów bezprawnych transferów więźniów i prowadzenia tajnych więzień za zgodne z prawem narzędzia do walki z terroryzmem, oraz że niemieccy funkcjonariusze państwowi działali zgodnie z prawem w kontekście wszystkich operacji antyterrorystycznych będących przedmiotem analizy komisji śledczej. W sprawie decyzji niemieckiego Sądu Konstytucyjnego z czerwca 2009, Minister Spraw Wewnętrznych

oświadczył, że ma ona jedynie potencjalne zastosowania, tj. odnosi się jedynie do przyszłych przypadków, w których może pojawić się prośba o otrzymanie informacji od rządu w kontekście parlamentarnej komisji śledczej. Zauważył również, że wprowadzono już pewne reformy, których celem była większa kontrola nad federalnymi służbami specjalnymi.

Rekomendacje

Amnesty International powtarza swoje wezwanie do niemieckiego rządu o wdrożenie mechanizmów egzekwowania odpowiedzialności w sposób zgodny z prawami człowieka, w ramach których zajęto by się nierozwiązanymi jeszcze kwestiami. Niekonstytucyjne działania niemieckich władz w toku prac niemieckiej parlamentarnej komisji śledczej, wraz z nierozwiązanymi kluczowymi kwestiami związanymi z działaniami funkcjonariuszy państwowych, takimi jak kwestie szczegółowo opisane w raporcie ONZ, wyraźnie wskazują, że mechanizmy egzekwowania odpowiedzialności w Niemczech nie spełniły do tej pory międzynarodowych zobowiązań tego kraju.

WŁOCHY: PIERWSZE SKAZANIA AGENTÓW CIA I AGENTÓW ZAGRANICZNYCH

Włoski sąd, jako pierwszy i jedyny do tej pory, wydał wyroki skazujące w związku z naruszeniami praw człowieka w kontekście programów bezprawnych transferów więźniów i prowadzenia tajnych więzień CIA. Skazano zaocznie 22 agentów CIA i jednego funkcjonariusza wojskowego oraz dwóch tajnych agentów wywiadu włoskiego, za udział w porwaniu obywatela Egiptu Usamy Mostafy Hassana Nasra (znanego lepiej, jako Abu Omar) z mediolańskiej ulicy w lutym 2003. Po porwaniu Abu Omar został bezprawnie przetransportowany z Włoch do Egiptu, gdzie był przetrzymywany w tajemnicy i rzekomo torturowany. Ośmiu innych amerykańskich i włoskich oskarżonych nie zostało skazanych, ponieważ sąd orzekł, że byli chronieni, albo immunitetami dyplomatycznymi, albo prawem „tajemnicy państwowej”. W sprawie apelację złożył oskarżyciel, który podważył interpretację i zastosowanie prawa „tajemnicy państwowej” i zakresu immunitetu dyplomatycznego.

Skazanie 23 obywateli USA w listopadzie 2009, w tym Roberta Seldona Lady’ego, dyrektora placówki CIA, który został skazany na osiem lat, oraz dwóch włoskich agentów wywiadu wojskowego za uprowadzenie Abu Omara z ulicy w Mediolanie w lutym 2003, stanowiło istotny krok naprzód w wysiłkach w wyegzekwowaniu odpowiedzialności za nieprawidłowe potraktowanie Abu Omara.⁶⁷ Trzech innych obywateli USA, w tym Jeffrey Castelli, ówczesny dyrektor placówki CIA w Rzymie, mieli zagwarantowany immunitet dyplomatyczny i pozwy przeciwko nim zostały oddalone. Dwóch włoskich agentów wojskowego wywiadu (służb noszących wtedy nazwę Servizio per le Informazioni e la Sicurezza Militare, w skrócie SISMI) zostało skazanych na trzy lata. Pozwy przeciwko byłemu szefowi SISMI – Nicolò Pollari’emu – oraz jego zastępcy – Marco Manciniemu – zostały oddalone w oparciu o prawo „tajemnicy państwowej”, podobnie jak w przypadku trzech innych Włochów.

Skuteczność i sprawiedliwość ścigania sądowego zostały jednak podważone przez odmowę kolejnych włoskich rządów do przekazania amerykańskiemu rządowi wniosków o ekstradycję obywateli USA, co sprawiło, że proces rozpoczął się w trybie zaocznym (pod nieobecność oskarżonych obywateli USA). Chociaż włoskie prawo przewiduje rozprawy prowadzone w trybie zaocznym (a więc pod nieobecność

oskarżonych), międzynarodowe standardy praw człowieka w okolicznościach przedstawionych w tej sprawie nie zezwalają na taką rozprawę. Amnesty International uważa, że oskarżeni powinni być obecni w sądzie podczas procesu. Jeśli ci amerykańscy obywatele, którzy zostali skazani zaocznie, zostaną w przyszłości zatrzymani, powinni mieć prawo do ponownego procesu przed innym sędzią oraz do domniemania niewinności w ponownym procesie.

Żaden z oskarżonych w rozprawie nie został oskarżony o bezprawny transfer do Egiptu lub współudział w domniemanych torturach lub maltretowaniu Abu Omara. Zarzuty skierowane przeciwko oskarżonym odnosiły się jedynie do „porwania” Abu Omara, co stanowi przestępstwo w świetle włoskiego prawa. Tortury oraz współudział w stosowaniu tortur nie są przestępstwami wyszczególnionymi we włoskim kodeksie karnym.

W toku trwania procesu włoski dziennik *Il Giornale* cytował Roberta Seldona Lady'ego, który twierdził: *„Jestem niewinny. Jestem jedynie odpowiedzialny za wykonywanie rozkazów, które otrzymałem od swoich przełożonych”*. Chociaż wyparł się odpowiedzialności, Robert Seldon Lady stwierdził również, że *„Podczas pracy w wywiadzie, w kraju, w którym się pracuje, robi się rzeczy które nie są legalne. To życie pełne nielegalnych działań... Instytucje państwowe na całym świecie mają jednak profesjonalistów w mojej branży i należy do nas wypełnianie swoich obowiązków”*.⁶⁹ W sprawie uprowadzenia Abu Omara, stwierdził: *„Była to oczywiście nielegalna operacja. Ale taka jest nasza praca. Walczymy z terroryzmem... Pocieszam się przypominając sobie, że byłem żołnierzem, że walczyłem w wojnie z terroryzmem, że nie mogłem mówić o rozkazach, które otrzymałem”*.⁷⁰

Włoski rząd powoływał się na prawo „tajemnicy państwowej” przez cały czas trwania procesu, próbując ukryć przed sądem działania agencji wywiadowczej. Chociaż włoski Sąd Konstytucyjny nie chciał przyjąć argumentu, że tajemnica państwowa wymaga niezmiernie szerokiego zastosowania w przypadku Abu Omara, orzekł w marcu 2009, że duża część dowodów przeciwko poszczególnym oskarżonym, w szczególności funkcjonariuszom SISMI wysokiego szczebla, podlegała pod zasadę „tajemnicy państwowej” i nie mogła zostać wykorzystana w rozprawie.⁷¹ Sąd Konstytucyjny orzekł, że organy sądowe mogą badać, ustalać oraz wydawać wyroki w sprawie działań przestępczych – na przykład porwania – ale nie mogą opierać swoich twierdzeń na dowodach związanych ze stosunkami pomiędzy służbami wywiadu dwóch krajów. Sąd wyraźnie orzekł też, że takie stosunki obejmują nie tylko ogólne i strategiczne wytyczne dla współpracy pomiędzy służbami, lecz również wymianę informacji i wzajemną pomoc udzielaną w konkretnych operacjach. Sąd Konstytucyjny orzekł, że funkcjonariusze publiczni mogą powołać się na prawo „tajemnicy państwowej” przed organami sądowymi, bez względu na to, czy są świadkami czy oskarżonymi. Orzeczenie to stanowiło cios dla oskarżycieli, którzy argumentowali wcześniej, że prawo „tajemnicy państwowej” nie powinno być używane, jako tarcza do ukrywania współudziału rządu w poważnych naruszeniach praw człowieka.

Kiedy sąd wydał wyrok na piśmie w lutym 2010, Sędzia Oscar Magi zauważył, że było prawdopodobne, że włoski wywiad wiedział o operacji w sprawie Abu Omara, ale prawo „tajemnicy państwowej” nie pozwalało mu na wydanie wyroku przeciwko funkcjonariuszom wysokiego szczebla SISMI.⁷²

Oskarżyciel z Mediolanu, Armando Spataro, 18 marca 2010 odwołał się od tej decyzji. Odwołanie opierało

się głównie na interpretacji Sędziego Magi oraz zastosowaniu orzeczenia Sądu Konstytucyjnego w sprawie prawa „tajemnicy państwowej”.⁷³ W odwołaniu stwierdzono, że bardziej restrykcyjna interpretacja orzeczenia Sądu Konstytucyjnego byłaby zgodna z włoską Konstytucją oraz miałyby mniej uciążliwy wpływ na wyłączenie dowodów przeciwko funkcjonariuszom SISMI wysokiego szczebla, w tym Nicolò Pollarięgo. Według oskarżyciela, orzeczenie Sądu Konstytucyjnego określało jedynie ogólne wytyczne dla stosowania prawa „tajemnicy państwowej” do stosunków pomiędzy dwiema służbami wywiadu. Oskarżyciel twierdził też, że wymiana informacji pomiędzy agentami, mogąca stanowić dowód działalności przestępczej, nie powinna mieć ochrony prawa „tajemnicy państwowej”, jako kwestia bardziej konkretna, ponieważ popełnienie przestępstwa nie może być uważane za przedmiot „stosunków” pomiędzy [dwoma] służbami wywiadu. Wskutek tego, prawo „tajemnicy państwowej” nie może obejmować żadnych wytycznych ze strony wysokich funkcjonariuszy SISMI odnoszących się do przestępstwa definiowanego we włoskim prawie, jako porwanie.

W sprawie agentów CIA, których sprawy zostały oddalone w oparciu o immunitety dyplomatyczne, oskarżyciel podważył orzeczenie sądu pierwszej instancji, odnosząc się do artykułu 39(2) Konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych: „Kiedy sprawowanie stanowiska osoby korzystającej z przywilejów i immunitetów dobiegło końca, takie przywileje i immunitety standardowo przestają obowiązywać w momencie, kiedy opuszczą one kraj lub w momencie wygaśnięcia rozsądnego okresu czasu na opuszczenie kraju, ale obowiązują [ciągle] do tego momentu, nawet w przypadku konfliktu zbrojnego. Jednakże, w odniesieniu do czynności dokonanych przez taką osobę przy sprawowaniu stanowiska członka delegacji, immunitet obowiązuje nadal.”⁷⁴ Oskarżyciel twierdził, że chociaż w sprawie chodzi o działania funkcjonariuszy CIA służących we Włoszech, jako rzekomi dyplomaci, działania te w rzeczywistości nie były wykonywane „w ramach sprawowania [przez nich] funkcji *członków delegacji*” lecz raczej w ramach pracy agentów *wywiadu*. Wskutek tego, w apelacji oskarżyciel wezwał do skazania funkcjonariuszy CIA i wydania nowych nakazów ich aresztowania. Postępowanie apelacyjne rozpoczęło się w październiku 2010.⁷⁵

Abu Omar wraz z żoną otrzymali wstępną sumę odszkodowania pod koniec procesu karnego (odpowiednio 1 milion euro i 500 000 euro). Dokładna suma zostanie ustalona w odrębnym postępowaniu cywilnym. Takie postępowania mogą rozpocząć się dopiero po zakończeniu procesu karnego i rozpatrzeniu wszystkich apelacji.

Rekomendacje

Amnesty International wzywa włoski rząd do pełnej współpracy w ramach trwających ciągle postępowań sądowych związanych ze sprawą Abu Omara, w tym przez nie powoływanie się na prawo „tajemnicy państwowej” w celu ochrony przed kontrolą domniemanych działań kryminalnych popełnionych przez włoskich funkcjonariuszy państwowych. Amnesty International ponawia też swoje wezwanie do rządu o przeprowadzenie niezależnego, bezstronnego, wyczerpującego i skutecznego śledztwa w sprawie udziału Włoch w innych aspektach programów bezprawnych transferów więźniów i prowadzenia tajnych więzień CIA.

LITWA: PIERWSZE UJAWNIEŃIE TAJNEGO WIĘZIENIA CIA

W grudniu 2009 litewska parlamentarna komisja śledcza doszła do wniosku, że tajne więzienia CIA istniały w tym kraju, ale nie ustaliła, czy byli tam przetrzymywani więźniowie. Dwa tajne miejsca zostały później odwiedzone w czerwcu 2010 przez delegację Europejskiego Komitetu Zapobiegania Torturom (European Committee for the Prevention of Torture - CPT). W styczniu 2010, biuro litewskiego Prokuratora Generalnego wszczęło śledztwo w sprawie domniemanego udziału funkcjonariuszy państwowych w założeniu i ewentualnym prowadzeniu tych miejsc. Litewskie śledztwo trwa nadal.

Uwaga skierowała się w stronę Litwy w sierpniu 2009, kiedy w programie *ABC News* nadawanym przez telewizję z siedzibą w USA, zacytowano anonimowe źródła CIA, według których Litwa zapewniła więzienie poza Wilnem, gdzie „wysokiej rangi” więźniowie byli w tajemnicy przetrzymywani przez CIA do końca 2005 roku.⁷⁶ Wcześniej Litwa nie była publicznie identyfikowana przez media lub jakiegokolwiek międzyrządowe lub pozarządowe organizacje, jako kraj, w którym rzekomo mieściły się tajne więzienia CIA. W dzień po ujawnieniu doniesień medialnych, szwajcarski Senator Dick Marty, specjalny sprawozdawca ds. tajnych więzień przy Komisji zagadnień prawnych i praw człowieka Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy, publicznie oświadczył jednak, że jego własne tajne źródła wydają się potwierdzać raport o tajnym więzieniu na Litwie.⁷⁷ W ciągu kilku dni litewska Prezydent Dalia Grybauskaitė wezwała do powołania specjalnej parlamentarnej komisji, która zajęłaby się tymi zarzutami.⁷⁸ Amnesty International napisała do Prezydent Grybauskaitė w dniu 28 sierpnia 2009, wzywając jej rząd do zapewnienia, by śledztwo było niezależne, bezstronne, dokładne i skuteczne.

We wrześniu 2009 Arvydas Anušauskas, przewodniczący litewskiej parlamentarnej Komisji ds. Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony, z własnej inicjatywy przeprowadził niejawne rozmowy w sprawie zarzutów o istnienie tajnego więzienia z przedstawicielami kilku litewskich instytucji państwowych, wśród nich Departamentu Bezpieczeństwa Narodowego, Ministerstw Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych, oraz Administracji Lotnictwa Cywilnego. Odpowiedzi przedstawicieli tych państwowych instytucji nie zostały nigdy upublicznione. Wydany w październiku 2009 komunikat prasowy wydany przez Komisję ds. Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony wskazywał, że Ministerstwo Spraw Zagranicznych poprosiło wcześniej o informacje od władz USA związane z tajnymi obiektami.⁷⁹ Zwołano wspólne posiedzenie parlamentarnej Komisji ds. Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony oraz Komisji Spraw Zagranicznych. Bez upublicznienia obrad, komisje wydały później wspólne oświadczenie, w którym stwierdzono, że nie ma wystarczających informacji do rozpoczęcia prac parlamentarnej komisji śledczej.⁸⁰

Tajemniczość otaczająca te wstępne śledztwa, oraz odmowa do przeprowadzenia pełnego śledztwa przez parlamentarną komisję wskazywały na to, że Litwa może pójść drogą innych europejskich rządów, szczególnie Rumunii (patrz sekcja poniżej na temat Rumunii) i odmówić przeprowadzenia pełnego śledztwa w sprawie poważnych zarzutów o istnienie w przeszłości tajnych więzień na jej terytorium.

Wydaje się jednak, że wizyta na Litwie Komisarza Praw Człowieka Rady Europy Thomasa Hammarberga w październiku 2009 doprowadziła do drugiej fali działań w związku ze zbadaniem zarzutów o istnienie tajnych więzień. Podczas wizyty Komisarza Hammarberga, wraz z Prezydent Grybauskaitė wyrazili oni publicznie swój sceptycyzm na temat pierwszych analiz, a Pani Prezydent powiedziała, że w sposób „pośredni podejrzewała” istnienie więzień. Oboje zgodzili się z koniecznością przeprowadzenia poważnego

śledztwa, do którego oboje wezwali.⁸¹

5 listopada litewski parlament upoważnił Komisję ds. Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony do przeprowadzenia parlamentarnego śledztwa i przedstawienia jego wniosków parlamentowi w dniu 22 grudnia. Odniesieniem dla komisji parlamentarnej miały być następujące trzy pytania:

1. *Czy więźniowie CIA byli transportowani i pozbawiani wolności na terytorium Republiki Litewskiej?*
2. *Czy na terytorium Republiki Litewskiej działały tajne więzienia CIA?*
3. *Czy państwowe instytucje Republiki Litewskiej (politycy, funkcjonariusze, urzędnicy państwowi) rozważały kwestie związane z działalnością CIA w związku z działaniem więzień na terytorium Republiki Litewskiej, oraz transportem i przetrzymywaniem więźniów na terytorium Republiki Litewskiej?*⁸²

Co widać wyraźnie, mandat komisji śledczej nie obejmował kwestii tego, czy więźniowie, którzy mogli być przetrzymywani w domniemanych tajnych więzieniach, byli torturowani lub maltretowani podczas przesłuchań.

W toku trwania prac parlamentarnej komisji śledczej, w programie *ABC News* podano, że zidentyfikowana została lokalizacja jednego z domniemanych tajnych więzień, 20 kilometrów od Wilna, w przerobionym ośrodku jeździeckim. Cytując anonimowych obecnych przedstawicieli litewskiego rządu oraz byłych funkcjonariuszy CIA, w wiadomościach podano, że CIA zbudowało wewnętrzne struktury betonowe wewnątrz obiektu – budynek wewnątrz budynku – aby przetrzymywać do ośmiu „wysokiej rangi więźniów”. Rzecznik CIA odmówił komentarza w kwestii więzienia, podając, że „Nasza agencja nie dyskutuje publicznie o tym, gdzie mogły lub nie mogły znajdować się więzienia.”⁸³

Współpraca CIA nie była jednak konieczna. Raport końcowy parlamentarnej komisji śledczej, wydany 22 grudnia 2009, potwierdził raporty *ABC News*, a wywnioskowano w nim, że tajne więzienia faktycznie istniały – co stanowiło twardą odpowiedź dla litewskich funkcjonariuszy państwowych, którzy próbowali utrudniać pierwsze śledztwa oraz zatuszować udział Litwy w działaniach CIA. Raport komisji śledczej, zatwierdzony bez zmian przez litewski parlament w styczniu 2010, obejmował następujące kluczowe odkrycia na temat działań CIA, wspieranych przez litewskich funkcjonariuszy państwowych, na terytorium Republiki Litewskiej w latach 2003 - 2005:

- Litewscy urzędnicy brali udział w amerykańskich programach transferów więźniów i prowadzenia tajnych więzień CIA;
- Pewna liczba samolotów działających w ramach programu CIA transferów więźniów przeleciała w ramach tranzytu nad przestrzenią powietrzną Litwy, a na jej terytorium doszło do przynajmniej sześciu lądowań;
- W jednym przypadku urzędnik celny próbował zbliżyć się do samolotu, ale nie pozwolił mu na wejście do niego personel bezpieczeństwa. Komisja śledcza ustaliła, że jakaś osoba wyszła z tego samolotu i weszła do samochodu, który szybko odjechał, ale nie potrafiła ustalić marki samochodu, tożsamości osoby, ani jej miejsca docelowego. Nie przedstawiono komisji żadnych innych dowodów, które pomogłyby ustalić, czy inne osoby wychodziły z samolotów, które lądowały na terytorium Litwy;
- CIA poprosiła Departament Bezpieczeństwa Narodowego o pomoc w przygotowaniu więzień dla osób podejrzanym o działalność związaną z terroryzmem;

- Dla podejrzanych przygotowano dwa obiekty: jeden z nich nie został wykorzystany (Projekt nr 1), a w sprawie drugiego, znajdującego się w Antowilu w pobliżu Wilna, komisja oznajmiła, że w oparciu o dostępne jej informacje nie potrafi ustalić, czy kiedykolwiek został rzeczywiście użyty do przetrzymywania więźniów (Projekt nr 2);
- Chociaż nie można było ustalić, czy osoby były przetrzymywane w Projekcie nr 2, „układ budynku, jego zamknięty charakter oraz ochrona granic, jak również szczątkowa obecność personelu Departamentu Bezpieczeństwa Narodowego na jego terenie, pozwalały na prowadzenie działań przez funkcjonariuszy partnerskich [tj. CIA] bez kontroli Departamentu oraz do używania przez nich infrastruktury wedle uznania”,⁸⁴
- Przedstawiciele wysokiego szczebla litewskiego rządu nie zostali poinformowani o udziale Departamentu Bezpieczeństwa Narodowego w tych konkretnych działaniach.⁸⁵

Wąskie kompetencje komisji śledczej uniemożliwiły jej wyciągnięcie wniosków w sprawie naruszeń praw człowieka, które mogły mieć miejsce w toku prowadzenia tych działań, pomimo wnikliwych śledztw prowadzonych przez wiele bardzo wiarygodnych międzynarodowych organów (np. raporty Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy i Tymczasowa Komisja Parlamentu Europejskiego ds. domniemanych lotów i więzień CIA w Europie), oraz pomimo publikacji innych dokumentów (np. na podstawie informacji zawartych w raporcie Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża – ICRC – na temat tajnych więźniów oraz własnego raportu CIA sporządzonego w 2004 przez Inspektora Generalnego; patrz poniższa sekcja nt. Polski), pozwalają wywnioskować, że prowadzone przez CIA programy bezprawnych transferów więźniów i prowadzenia tajnych więzień obejmowały poważne naruszenia praw człowieka, w tym tortury oraz inne metody maltretowania ludzi.

Kluczowym zaleceniem w raporcie końcowym komisji śledczej była propozycja, aby Biuro Prokuratora Generalnego przeprowadziło śledztwo w sprawie tego, czy w świetle litewskiego prawa działania trzech byłych wysokich rangą funkcjonariuszy Departamentu Bezpieczeństwa Narodowego stanowiły przestępstwo nadużycia stanowiska lub kompetencji. Chodziło o Mečysa Laurinkusa, byłego dyrektora generalnego Departamentu (1998 - kwiecień 2004); Arvydasa Pociusa, innego byłego dyrektora Departamentu (kwiecień 2004 - grudzień 2006); oraz Dainiusa Dabašinskasa, byłego zastępcy dyrektora generalnego Departamentu (grudzień 2001 - sierpień 2009).

Działania komisji śledczej i ostateczny raport doprowadziły do rozpętania na Litwie politycznej burzy. Ówczesny szef Departamentu Bezpieczeństwa Narodowego Povilas Malakauskas zrezygnował ze stanowiska w dniu 15 grudnia 2009, w tydzień przed ujawnieniem raportu komisji śledczej. Arvydas Anušauskas, przewodniczący komisji parlamentarnej badającej domniemane miejsca, powiedział mediom, że rezygnacja szefa Departamentu była „częściowo powiązana” z [działaniami] komisji śledczej oraz wskazywała na to, że Povilas Malakauskas nie współpracował w pełni z komisją śledczą.⁸⁶ W dniu 16 grudnia 2009 litewska Prezydent Grybauskaitė odwołała Mečysa Laurinkusa z Tbilisi, gdzie pracował, jako ambasador Litwy w Gruzji.⁸⁷ Następnie, 22 stycznia 2010, zrezygnował Minister Spraw Zagranicznych Vygaudas Usackas, po publicznej kłótni z Prezydent Grybauskaitė w sprawie tego, czy więźniowie byli rzeczywiście przetrzymywani w tajnym więzieniu na terytorium Litwy.⁸⁸

Wspólny Raport ONZ na temat Tajnych Więzień wydany w lutym 2010 był pierwszym jawnym międzyrządowym raportem zawierającym niezależne dowody na to, że Litwa była zaangażowana w programy bezprawnych transferów więźniów i prowadzenia tajnych więzień CIA. Analizując „strumienie danych” potwierdzono, że samoloty latające w kontekście programów transferów więźniów i prowadzenia tajnych więzień CIA lądowały na Litwie „pod przykrywką” fikcyjnych planów lotu.⁸⁹

„Można było zidentyfikować dwa loty z Afganistanu do Wilna: pierwszy z Bagram, w dn. 20 września 2004, czyli w tym samym dniu, w którym 10 więźniów, którzy wcześniej byli trzymeni w tajnych więzieniach w różnych krajach, zostało przetransportowanych do Guantanamo; drugi – z Kabulu w dniu 28 lipca 2005. W planach lotów pod przykrywką fikcyjnych lotów do Wilna zwyczajowo stosowano lotniska przeznaczenia w całkiem innych krajach, nie wspominając o litewskim lotnisku, jako alternatywnym lub rezerwowym miejscu lądowania.”⁹⁰

W styczniu 2010 Amnesty International napisała do litewskiego Prokuratora Generalnego na temat propozycji komisji śledczej, co do wszczęcia śledztwa przez jego biuro. W liście napisano, że parlamentarna komisja śledcza przyznała, że 1) litewscy funkcjonariusze państwowi pomagali USA pozwalając na przeloty i lądowania samolotów w kontekście programu bezprawnych transferów więźniów, oraz że 2) na rozkaz CIA zbudowano więzienie w celu przetrzymywania w tajemnicy osób podejrzanych o terroryzm, co stanowi, na pierwszy rzut oka, wyraźny dowód na to, że naruszenia praw człowieka miały miejsce. W ten sposób rząd litewski był prawnie zobowiązany do przeprowadzenia śledztwa w celu ustalenia możliwej odpowiedzialności karnej za te działania, włączając w to wszelkie naruszenia praw człowieka, które mogły pojawić się w trakcie prowadzenia tych działań.

W marcu 2010 litewski Prokurator Generalny napisał do Amnesty International, że wstępne śledztwo zostało wszczęte przez biuro Prokuratora Generalnego 22 stycznia 2010, w oparciu o dowody możliwych przestępstw popełnionych przez funkcjonariuszy państwowych w świetle Artykułu 228 litewskiego kodeksu karnego (nadużywanie stanowiska służbowego).⁹¹ W kwestii udziału w domniemanych naruszeniach praw człowieka lub wiedzy o nich po stronie litewskich funkcjonariuszy państwowych, Prokurator Generalny zapewnił Amnesty International, że nie ma granicy dla zakresu śledztwa, oraz że jeśli jego śledztwo ujawniłoby inne przestępstwa, to zakres śledztwa zostanie rozszerzony.

W trakcie prac parlamentarnej komisji śledczej, jej członkowie złożyli wizyty w budynkach Projektu nr 1 i Projektu nr 2. Litewskie władze odmówiły jednak wydania zgody na odwiedzenie tych miejsc mediom i przedstawicielom społeczeństwa obywatelskiego. W czerwcu 2010 Europejski Komitet Zapobiegania Torturom (CPT) – organ nadzorujący, który obejmuje „pozasądowe mechanizmy zapobiegawcze” na podstawie *Europejskiej konwencji o zapobieganiu torturom oraz niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu*, której Litwa jest sygnatariuszem – wydał jednak komunikat prasowy, w którym stwierdzono, że delegacja CPT odwiedziła oba miejsca podczas wizyty na Litwie w dniach 14-18 czerwca.⁹²

Przełomowa wizyta CPT stanowiła pierwszy przypadek, w którym niezależny organ nadzorczy odwiedził tajne więzienie założone przez CIA w Europie w kontekście globalnych działań antyterrorystycznych amerykańskiego rządu oraz upublicznił tę wizytę. CPT działa w oparciu o zasadę poufności pomiędzy

organem nadzorującym a państwem, dlatego też raporty tej organizacji na temat jej wizyt wymagają do opublikowania zgody państwa, które zostało odwiedzone.

Komentarze przypisywane premierowi Andriusowi Kubiliusowi podczas wizyty do USA w maju 2010, doprowadziły jednak do powstania obaw o to, że słabnie wola polityczna do dotarcia do prawdy na temat tajnych więzień oraz tego, czy i kiedy osoby były w nich przetrzymywane i jak były traktowane. Na konferencji prasowej z amerykańską Sekretarzem Stanu Hillary Clinton, pewien reporter zapytał premiera o to, jak amerykański rząd będzie współpracować w celu rozstrzygnięcia kwestii tajnego więzienia CIA na Litwie. Premier odparł: *„No więc, myślę, że wszystkie śledztwa, które byliśmy w stanie przeprowadzić, zostały przeprowadzone na Litwie przez Parlament Litwy i nie mamy nic więcej do dodania. A jeśli pojawią się jakieś dodatkowe informacje, powrócimy do wniosków, które zostały wcześniej wyciągnięte. Dlatego jest to kwestia, która na Litwie jest zamknięta i nie ma [już] nic do dodania”*.⁹³

W dniu 21 września 2010 brytyjska organizacja pozarządowa Reprieve napisała do litewskiego Prokuratora Generalnego twierdząc, że Zayn al-Abidin Muhammad Husayn – znany, jako Abu Zubaydah – był przetrzymywany w tajnym więzieniu na Litwie mniej więcej w latach 2004 - 2006.⁹⁴ W liście twierdzi, że po tym jak Abu Zubaydah był przetrzymywany w Tajlandii, w dniu 4 grudnia 2002 został przetransferowany do tajnego więzienia w Szymanach w Polsce (patrz poniższa sekcja na temat Polski). W liście twierdzono, że w Szymanach był przetrzymywany przez prawie dziesięć miesięcy, a następnie, we wrześniu 2003, został przetransferowany do Guantanamo Bay, po czym w roku 2004 do Maroka.⁹⁵ W liście czytamy że organizacja Reprieve otrzymała informacje z nieokreślonego bliżej źródła mówiące o tym, że Abu Zubaydah był przetrzymywany w tajnym więzieniu CIA na Litwie od wiosny 2004 do jego drugiego wydania do Guantanamo Bay we wrześniu 2006.⁹⁶ W odpowiedzi na ten list, Prezydent Grybauskaitė stwierdziła podobno, że wszelkie informacje dotyczące osób przetrzymywanych w tajnych ośrodkach CIA należy zebrać i zbadać w USA, sugerując tym samym, że współpraca amerykańskiego rządu byłaby potrzebna do tego, aby Litwa była w stanie dokonać postępu w procesie egzekwowania odpowiedzialności za swoją rolę w programach bezprawnych transferów i tajnych więzień CIA.⁹⁷

Rekomendacje

Amnesty International wzywa Biuro Prokuratora Generalnego do dalszego prowadzenia wnikliwego śledztwa w sprawie zarzutów o istnienie tajnych więzień, w celu ustalenia, czy i kiedy więźniowie byli w nich przetrzymywani, jak byli transportowani na Litwę i z Litwy, jak również szczegółów na temat ich traktowania w tajnych więzieniach, oraz którzy litewscy funkcjonariusze państwowi są za to odpowiedzialni. Litewski rząd powinien w pełni współpracować w ramach trwającego śledztwa. Litewskie władze powinny nadal w sposób klarowny, jak do tej pory, odnosić się do zarzutów o posiadanie tajnych więzień na swoim terytorium, oraz udzielić pozwolenia dla CPT na opublikowanie raportu na temat wizyty tego organu na Litwie, kiedy zostanie on ukończony.

MACEDONIA: TRYBUNAŁ W STRASBOURGU ROZPATRUJE PIERWSZY PRZYPADK BEZPRAWNEGO

TRANSFERU

Wysiłki na rzecz pociągnięcia władz Macedonii do odpowiedzialności za udział w nielegalnym przetrzymywaniu i późniejszemu transferowi przez CIA do Afganistanu Khaleda el-Masriego nabrały rozmachu we wrześniu 2009. Khaled el-Masri wniósł wtedy skargę przeciwko Macedonii do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Trybunał zakomunikował skargę rządowi w październiku 2010. Ta przełomowa skarga sprawiła, że po raz pierwszy Trybunał rozpatrzy merytorycznie sprawę dotyczącą współudziału państwa członkowskiego Rady Europy w programie tajnych więzień CIA.

31 grudnia 2003 Khaled el-Masri, niemiecki obywatel libańskiego pochodzenia, został ujęty przez funkcjonariuszy na granicy serbsko-macedońskiej. Jego paszport został skonfiskowany, a on sam został zatrzymany na kilka godzin, a następnie zabrany do hotelu w Skopje, gdzie był przetrzymywany przez uzbrojonych strażników przez 23 dni. Przez ten czas przesłuchiowano go, odmawiając dostępu do służby konsularnej i możliwości kontaktu z żoną oraz pozostałą rodziną. Według jego relacji, 23 stycznia 2004, ze związanymi rękoma i zawiązanymi oczami, został przekazany CIA na lotnisku w Skopje. Był tam bity. Jego ubrania zostały rozerwane, jakiś przedmiot został włożony w jego odby, nałożono mu pieluchę. Następnie został zakuty w kajdany, ubrany w kombinezon z kapturem i wprowadzony do samolotu, którym przewieziono go do Kabulu (Afganistan), gdzie pozostał przez cztery miesiące – do uwolnienia w Albanii. Podczas przetrzymywania w Afganistanie el-Masri był bity, przetrzymywany w nieludzkich warunkach i karmiony siłą, kiedy podjął strajk głodowy.⁹⁸ Nigdy nie miał dostępu do sędziego ani nie postawiono mu zarzutów.

Próby pociągnięcia władz USA do odpowiedzialności za nielegalne przetrzymywanie i maltretowanie el-Masriego poniosły porażkę. Amerykańskie sądy odmawiały zajęcia się sprawą ze względu na „tajemnicę państwową”. Dochodzenie parlamentarne w Niemczech zakończyło się ustaleniem, że ani rząd Niemiec ani jego agenci nie byli w żaden sposób zaangażowani w pogwałcenia praw człowieka, których doświadczył Khaled el-Masri.⁹⁹ Pozew przeciwko władzom Niemiec, dotyczący ich odmowy przekazania USA wniosku o ekstradycję trzynastu agentów CIA rzekomo zaangażowanych w przekazanie el-Masriego, pozostaje nierozstrzygnięty, podobnie jak jego petycja do Międzyamerykańskiej Komisji Praw Człowieka. W maju 2010 hiszpańscy prokuratorzy wezwali hiszpańskiego sędziego do zatwierdzenia nakazu aresztowania agentów CIA rzekomo zaangażowanych w przekazanie el-Masriego na podstawie doniesień, że samolot, którymi lecieli, zanim dotarł do Skopje, miał międzylądowanie w Palma de Majorca.¹⁰⁰

W październiku 2008 el-Masri złożył w prokuraturze w Skopje wniosek o rozpoczęcie dochodzenia w sprawie pogwałceń praw człowieka, których tam doświadczył. We wniosku tym napisał, że niezidentyfikowani funkcjonariusze macedońskiego MSW były odpowiedzialni za jego bezprawne pozbawienie wolności oraz przestępstwo tortur oraz okrutnego, nieludzkiego i poniżającego traktowania. Według wiedzy Amnesty International, prokurator nie podjął żadnych działań dotyczących tego wniosku. Ustawowy termin wszczęcia śledztwa już minął. El-Masri złożył też pozew cywilny o odszkodowanie przeciwko macedońskiemu MSW za uprowadzenie i maltretowanie przez funkcjonariuszy tego Ministerstwa w styczniu 2004. Sprawa jest nadal w toku.

Pod auspicjami Open Society Justice Initiative, Khaled el-Masri szuka też sprawiedliwości przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka. 21 września 2009 złożył skargę, w której twierdzi, że macedońscy funkcjonariusze byli bezpośrednio odpowiedzialni za jego bezprawne pozbawienie wolności i przekazanie CIA pomimo wiedzy, że będzie on bezprawnie przetransferowany, przetrzymywany, a w Afganistanie grożą mu tortury. Każdy z tych czynów jest pogwałceniem zobowiązań Macedonii wynikających z Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.¹⁰¹ Władze Macedonii utrzymywały, że Khaled el-Masri nigdy nie był nielegalnie przetrzymywany na ich terytorium i przekazany CIA, powołując się na oficjalną odpowiedź na pytanie Sekretarza Generalnego Rady Europy zadane w trybie art. 52. oraz ustaleń komisji parlamentarnej z maja 2007, wedle których macedońskie służby bezpieczeństwa i wywiadu nie nadużyły swoich uprawnień.¹⁰²

Postęp w sprawie przed Europejskim Trybunałem dokonał się w październiku 2010, kiedy skarga została zakomunikowana rządowi.¹⁰³

Raport ONZ nt. Tajnych Zatrzymań identyfikuje Macedonię, jako jeden z krajów, które „przetrzymywały osobę przez krótki okres przed przekazaniem jej innemu państwu, gdzie osoba ta była przetrzymywana dłużej”.¹⁰⁴ Chociaż ten typ współudziału nie jest bezpośrednio przewidziany przez tekst Europejskiej Konwencji, to zarówno pozbawienie wolności, jak maltretowanie przez agentów CIA w Macedonii, jak również bezprawny transfer pomimo ryzyka poddania torturom w Afganistanie, byłyby pogwałceniem przepisów Konwencji.

Rekomendacje:

Amnesty International wzywa władze Macedonii do udostępnienia całego materiału dowodowego w sprawie el-Masriego Europejskiemu Trybunałowi. Ujęcie go bez postawienia zarzutów, przetrzymywanie bez kontaktu ze światem zewnętrznym w nieoficjalnym miejscu zatrzymań przez 23 dni oraz przekazanie CIA bez wątplenia uprawniają go do sprawiedliwej rekompensaty za cierpienia, których doznał z rąk macedońskich funkcjonariuszy. W kontekście prowadzonych przez USA operacji antyterrorystycznych w Europie w 2004 roku, każdy funkcjonariusz państwowy świadomie oddający osobę oskarżaną o zaangażowanie w terroryzm we władanie CIA, szczególnie bez zachowania jakichkolwiek procedur, rozumiał albo powinien rozumieć, że osoba ta jest realnie zagrożona torturami, co czyni jej przekazanie nielegalnym. Sprawcy wszelkich pogwałceń praw człowieka odnoszących się do Khaleda el-Masriego muszą być pociągnięci do odpowiedzialności. W przypadku popełnienia przestępstw określonych w prawie krajowym lub międzynarodowym, sprawy te powinny być przekazane właściwym prokuratorom, aby uczynić zadość obowiązkowi postawienia sprawców przed sądem. Macedonia powinna rozpocząć dochodzenie dotyczące aspektów dotyczących praw człowieka w zaangażowaniu w program bezprawnych transferów i tajnego przetrzymywania więźniów.

POLSKA: CORAZ WIĘCEJ DOWODÓW W ŚLEDZTWIE W SPRAWIE TAJNYCH WIĘZIEŃ CIA

W odpowiedzi na wezwania do zapewnienia prawa dostępu do informacji publicznej, w 2009 i 2010 roku Polska Agencja Żeglugi Powietrznej (PAŻP) oraz Straż Graniczna ujawniły nowe dowody na udział Polski

w amerykańskim programie bezprawnych transferów i tajnych więzień CIA. Nigdy nie ujawniono warunków i ram czasowych śledztwa otwartego w 2008 roku przez Prokuraturę Apelacyjną w Warszawie. We wrześniu 2010 roku Biuro Prokuratury publicznie przyznało, że bada skargę Adb al-Rahim al-Nashiriego, który twierdzi, że w latach 2002-2003 był przetrzymywany w tajnym więzieniu w Polsce. W październiku 2010 roku Prokuratura przyznała mu status pokrzywdzonego. W październiku Komitet Praw Człowieka ONZ wezwał Polskę do zapewnienia, że wszelkie postępowanie w sprawie zarzutów o przetrzymywanie osób w tajnych więzieniach, będzie uprawnione do korzystania z wszystkich środków stosowanych w śledztwach, takich jak powoływanie świadków czy nakaz okazania dokumentów.

Zgodnie z polskimi regulacjami dotyczącymi dostępu do informacji publicznej, w grudniu 2009 roku PAŻP ujawniła Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka (HFPCz) i Open Society Justice Initiative (OSJI) 19 stron nieprzetworzonych danych dotyczących lotów.¹⁰⁵ Zgodnie z danymi, samoloty latające w ramach amerykańskiego programu bezprawnych transferów i tajnych więzień CIA lądowały na terytorium Polski – głównie na lotnisku w Szymanach, nieopodal domniemanej lokalizacji tajnego więzienia prowadzonego przez CIA w Starych Kiejkutach. Wynika z nich także, że PAŻP aktywnie współpracowała z CIA w tworzeniu fałszywych planów lotów, tak aby stanowiły przykrywkę dla prawdziwego celu części lotów: niektóre z samolotów zgodnie z planami miały lądować w Warszawie, a lądowały w Szymanach.¹⁰⁶ Według danych PAŻP wspierała także naprowadzanie samolotów na lotnisko Szymany, podczas gdy w dwóch przypadkach nie otrzymała żadnych oficjalnych planów lotów.¹⁰⁷

Po ośmiu latach wielokrotnych, żarliwych zaprzeczeń co do uczestnictwa Polski w jakichkolwiek operacjach CIA prowadzonych w ramach tzw. wojny z terroryzmem, przekazanie przez PAŻP dokumentów było pierwszym potwierdzeniem przez agencję państwową uczestnictwa Polski w programie bezprawnych transferów więźniów CIA.¹⁰⁸

Do kolejnego potwierdzenia polskiego zaangażowania w te operacje doszło w lipcu 2010 roku, gdy Straż Graniczna przekazała HFPCz informacje wskazujące na to, że pomiędzy 5 grudnia 2002 roku a 22 września 2003 roku, siedem samolotów zaangażowanych w program bezprawnych transferów więźniów CIA lądowało na lotnisku Szymany.¹⁰⁹ W pięciu przypadkach samoloty lądowały z pasażerami, natomiast podczas odlotu na pokładzie obecna była jedynie załoga. Inny samolot przyleciał z siedmioma, a odleciał z czterema pasażerami. Samolot, który wylądował w Szymanach 22 września 2003 roku jedynie z załogą, odleciał z pięcioma pasażerami do Rumunii (patrz część dotycząca Rumunii, poniżej).¹¹⁰

Oficjalne informacje na temat liczby pasażerów dały częściową odpowiedź na pytania wysunięte w wywiadzie w *Polskim Radiu* w lutym 2009 roku, w trakcie którego przedstawiciele Prokuratury publicznie poinformowali, że dysponują dowodami w sprawie 11 lotów do Polski. Stwierdzili jednak także, że nie mają dowodów na obecność pasażerów na pokładzie.¹¹¹ Jest to zgodne z twierdzeniami anonimowego funkcjonariusza polskiego wywiadu, który we wrześniu 2008 roku powiedział gazecie *Dziennik*, że CIA kierowała tajnym więzieniem wewnątrz bazy szkoleniowej wywiadu wojskowego w Starych Kiejkutach w północno-wschodniej Polsce, nieopodal lotniska Szymany.¹¹²

Ustalenia zawarte w raportach TDIP oraz PACE w połączeniu z nowymi dowodami ujawnionymi między 2008 i 2010 rokiem, są wyraźnie sprzeczne z konkluzjami wewnętrznego śledztwa parlamentarnej Komisji do Spraw Służb Specjalnych, która nigdy nie ujawniła swojego raportu, ale kategorycznie zaprzeczyła jakoby Polska brała udział w programie bezprawnych transferów i przetrzymywania więźniów przez CIA.¹¹³

Niektórzy z komentatorów analizujących dane udostępnione przez Straż Graniczną spekulowali, że daty lądowań w Polsce pokrywają się z datami aresztowania lub transportowania tzw. „wysokiej rangi więźniów” (*high value detainees*), którzy zgodnie z informacjami władz USA przetrzymywani byli w tajnych więzieniach za granicą.¹¹⁴ Międzyrządowe, pozarządowe i prasowe raporty zidentyfikowały osoby, które według anonimowych źródeł CIA były przetrzymywane w tajnych więzieniach na terytorium Polski. Wśród nich byli: Abu Zubaydah, Khalid Sheikh Mohamed oraz Ramzi bin al-Shibh.¹¹⁵

Analizy zawarte we Wspólnym Raporcie ONZ na temat tajnego przetrzymywania więźniów z lutego 2010 roku, poparte informacjami z poufnych źródeł, potwierdzają przypuszczenie, że jednym z tajnych więźniów przetrzymywanych w Polsce był Abd al-Rahim al-Nashiri. Pochodzący z Arabii Saudyjskiej mężczyzna, oskarżany o organizację ataku bombowego na niszczyciel USS Cole, obecnie przetrzymywany w Guantanamo, gdzie oczekuje na proces przed komisją wojskową.

Raport ONZ w szczególności odnosi się do informacji zawartych w raporcie Inspektora Generalnego (IG) CIA z maja 2004 roku pod nazwą „Counterterrorism Detention and Interrogation Activities (September 2001 – October 2003)”¹¹⁶, którego jawna wersja została wydana w sierpniu 2009 roku. Doniesienia na temat przesłuchań Abd al-Rahim al-Nashiriego w tajnej bazie, w trakcie których stosowane były „wzmocnione techniki przesłuchiwania” w tym podtapianie (ang. *waterboarding*) oraz zmuszanie do trwania w przynoszących cierpienie pozycjach ciała, połączone zostały z informacjami, jakie autorzy publikacji ONZ otrzymali od anonimowego amerykańskiego źródła:

*„Dwa amerykańskie źródła posiadające wiedzę na temat programu HVD (High Value Detainees – przyp. red.) poinformowały ekspertów [ONZ], że fragment [raportu IG] mówiący o „wzmocnionych technikach przesłuchiwania” stosowanych wobec al-Nashiriego 4 grudnia 2002 roku oraz kolejny częściowo zredagowany stwierdzający, że mimo przetransportowania [zredagowane] al-Nashiriego odmawiano mu informacji’ wskazują na to, że tym razem przeniesiono go do Polski. Fragmenty zostały częściowo zredagowane ponieważ bezpośrednio stwierdzały fakt transferu al-Nashiriego - szczegóły zostały zaklasyfikowane jako Ścisłe Tajne”.*¹¹⁷

Raport Inspektora Generalnego CIA zawierał graficzny opis tego jak między 28 grudnia 2002 a 1 stycznia 2003 roku – w trakcie, gdy Abd al-Rahim al-Nashiri prawdopodobnie przetrzymywany był w Polsce – jedna z przesłuchujących go osób groziła mu przystawiając do głowy nienaładowany pistolet oraz wiertarkę bez wiertła, podczas gdy al-Nashiri stał nagi z zakrytą głową.¹¹⁸ Innym razem przesłuchujący zagroził, że rodzina al-Nashiriego zostanie także zatrzymana i dał przesłuchiwanemu do zrozumienia, że kobiety z jego rodziny zostaną wykorzystane seksualnie.¹¹⁹ Raport Inspektora Generalnego określił te techniki,

jako „nieuprawnione” oraz przekazał tę sprawę wydziałowi kryminalnemu Departamentu Sprawiedliwości USA, który odmówił oskarżenia.¹²⁰

We wrześniu 2010 roku agencja *Associated Press* poinformowała, że osoba która groziła Abd al-Rahimowi al-Nashiriemu opuściła CIA kilka lat wcześniej, a w owym czasie pracowała w ramach kontraktu zawartego z agencją na szkolenia pracowników CIA. Anonimowi, byli funkcjonariusze wywiadu USA będący informatorami w tej sprawie twierdzili, że przesłuchujący oraz Abd al-Rahim al-Nashiri znajdowali się w Polsce, gdy w trakcie przesłuchań wykorzystywane były te brutalne metody. Prokurator federalny USA John Durham obecnie rozważa postawienie zarzutów osobie, która przeprowadziła przesłuchania.¹²¹

Kolejne kroki w sprawie Abd al-Rahima al-Nashiriego poczyniono we wrześniu, gdy Open Society Justice Initiative działająca we współpracy z polskim prawnikiem Mikołajem Pietrzakiem, złożyła wniosek do prokuratury o wszczęcie śledztwa w sprawie złego traktowania al-Nashiriego, podczas gdy był on przetrzymywany był w Polsce.¹²² Stanowiło to pierwszy przypadek, gdy indywidualna ofiara programu bezprawnych transferów i przetrzymywania w tajnych więzieniach CIA ubiega się o sprawiedliwość przed Polskim sądem. 22 września 2010 roku prokurator Jerzy Mierzewski potwierdził, że zarzuty Abd al-Rahima al-Nashiriego zostaną potraktowane jako element toczącego się śledztwa w sprawie roli jaką odegrała Polska w programie tajnego przetrzymywania więźniów przez CIA.¹²³ 27 października 2010 roku prokurator nadał al-Nashiriemu status poszkodowanego dając jego przedstawicielom prawo uczestniczenia w postępowaniu.¹²⁴ Tego samego dnia *Associated Press* zacytowała anonimowego byłego przedstawiciela wywiadu USA, który stwierdził, że Abd al-Rahim al-Nashiri oraz Abu Zubaydah byli przetrzymywani w tajnym więzieniu określanym kryptonimem „Quartz”, znajdującym się w północnej Polsce.¹²⁵

W ramach badań ONZ na temat tajnego przetrzymywania więźniów, eksperci ONZ przestali zapytanie do Polskich władz w celu uzyskania informacji odnośnie statusu śledztwa w sprawie domniemanego udziału Polski w bezprawnym transferze i tajnym przetrzymywaniu więźniów. Polskie władze odpowiedziały stwierdzeniem, że prokuratorzy nie zastosują się do prośby o udzielenie informacji, ponieważ są one poufne lub tajne, a prokuratorzy zobowiązani są zachować tajemnicę. W raporcie ONZ eksperci stwierdzili, że „są zaniepokojeni brakiem przejrzystości śledztwa. Po 18 miesiącach nadal nic nie wiadomo na temat dokładnego obszaru zainteresowania dochodzenia, jednak eksperci uważają, że takie śledztwo nie może ograniczać się do odpowiedzi na pytanie czy Polskie władze stworzyły *eksterytorialną strefę* na terytorium państwa. Według ekspertów dochodzenie powinno także zbadać czy władze były świadome stosowania tam *wzmocnionych technik przesłuchiwania*”.¹²⁶

W lutym 2010 roku Amnesty International wystosowała list do premiera Donalda Tuska domagając się, by rząd wezwał prokuratorów zajmujących się śledztwem do sprawdzenia informacji przedstawionych w raporcie ONZ dotyczących Abd al-Rahima al-Nashiriego oraz by zasady, główne kierunki śledztwa oraz ramy czasowe dochodzenia uczyniono tak przejrzystymi jak to tylko możliwe. Odpowiedź prokuratury z 22 lipca 2010 roku stanowiła powtórzenie odpowiedzi wystosowanej do ekspertów ONZ: prokuratorzy nie mogą spełnić prośby o informacje, jaką złożyła organizacja Amnesty International ponieważ zgromadzone

dowody są poufne, a prokuratorzy zobowiązani są do zachowania ich w tajemnicy; więc wyniki nie zostaną opublikowane dopóki śledztwo nie dobiegnie końca.

Mimo ogólnego braku przejrzystości wokół dochodzenia w sprawie tajnego więzienia, z informacji *Gazety Wyborczej* wynika, że prokuratorzy rozważali przedstawienie zarzutów przedstawicielom najwyższych władz.¹²⁷ Oskarżenie byłych przedstawicieli władz miało opierać się na domniemanej wiedzy i przyzwoleniu na operacje CIA, a więc także założeniu, że ponoszą odpowiedzialność prawną za wszelkie przestępstwa jakie mogły być popełnione w trakcie tych operacji. Sprawy przeciwko przedstawicielom najwyższych władz państwowych za naruszenie Konstytucji lub innych aktów prawnych wymagają akceptacji parlamentu i skierowania jej do Trybunału Stanu.

27 października 2010 roku Komitet Praw Człowieka ONZ wezwał polskie władze do przeprowadzenia niezależnego dochodzenia w sprawie roli państwa w operacjach bezprawnych transferów i przetrzymywania więźniów CIA w tajnych placówkach, którego rezultaty powinny zostać ujawnione. Według Komitetu w śledztwie tym powinna istnieć możliwość „powoływania świadków, publikowania dokumentów (...) oraz pociągania do odpowiedzialności winnych także poprzez sążenie ich przed wymiarem sprawiedliwości”.¹²⁸

Rekomendacje

Amnesty International wzywa Prokuraturę do zapewnienia, że śledztwo w sprawie zarzutów o udział Polski w bezprawnym transferze i tajnych więzieniach CIA będzie kontynuowane w sposób przejrzysty i zgodny z międzynarodowymi zobowiązaniami państwa. Przedstawiciele wszystkich osób posiadających status pokrzywdzonych powinni mieć możliwość uczestniczenia w postępowaniu, zgodnie z zasadami polskiego i międzynarodowego prawa.

RUMUNIA: NIEWIARYGODNE ZAPRZECZENIA WŚRÓD PIĘTRZĄCYCH SIĘ ZARZUTÓW

Nowe dowody uczestnictwa Rumunii w programie bezprawnych transferów i tajnych więzień CIA pojawiły się w lipcu 2010 roku. Polska Straż Graniczna udostępniła wtedy informacje wskazujące na to, że we wrześniu 2003 roku samolot lecący do Rumunii zabrał pasażerów z Polski. Mimo wciąż pojawiających się publicznie informacji wskazujących, że więźniowie przetrzymywani byli w tajnych placówkach na terenie Rumunii – w tym także artykułów prasowych, w których cytowano wypowiedzi anonimowych funkcjonariuszy wywiadu USA – władze Rumunii zaprzeczały uczestnictwu państwa w programie bezprawnych transferów i tajnych więzień CIA.

Od 2005 roku wysuwane były oskarżenia wobec Rumunii w związku z rzekomym istnieniem tajnego więzienia CIA na terytorium państwa.¹²⁹ Zarzuty te pojawiały się także w raportach PACE i TDIP.¹³⁰ Komisja Europejska zwróciła się do władz Rumunii z prośbą o informacje w tej sprawie.¹³¹ Powołując się na wewnętrzne śledztwo przeprowadzone przez władze w 2005 roku oraz na wnioski komitetu dochodzeniowego powołanego przez senat (Senate Committee of Inquiry) z 2007 roku w odpowiedzi skierowanej do Rady Europy i Unii

Europejskiej, władze Rumunii stanowczo wyparty się jakiegokolwiek uczestnictwa w programie bezprawnych transferów i tajnych więzień CIA.¹³²

Od 2008 roku wiele źródeł donosiło o istnieniu tajnego więzienia CIA na terytorium Rumunii. W sierpniu 2009 roku New York Times poinformował, że ówczesny szef bazy zaopatrzeniowej CIA we Frankfurcie Kyle „Dusty” Foggo nadzorował budowę trzech tajnych więzień w Europie.¹³³ Z informacji anonimowego byłego funkcjonariusza wywiadu USA wynika, że jedno z więzień znajdowało się w Bukareszcie, stolicy Rumunii.¹³⁴ Reakcją władz Rumunii było ponowne odrzucenie zarzutów, jako „bezpodstawnych” oraz stwierdzenie, że państwo „w dobrej wierze i przy zachowaniu najwyższej przejrzystości” współpracowało z międzynarodowymi mechanizmami badania sprawy tajnych więzień.¹³⁵

Ostatnie tego typu zaprzeczenie wystosowane przez władze Rumunii miało miejsce w lutym 2010 roku w odpowiedzi na raport ekspertów ONZ. Podsumowując informacje z raportu PACE dotyczących udziału Rumunii w programie tajnych więzień, w raporcie ekspertów ONZ przedstawiono analizę dostępnych danych oraz wnioski, zgodnie z którymi samolot wykorzystywany w programie transferów więźniów CIA – Boeing 737, numer rejestracyjny N313P – odleciał z Polski do Rumunii 22 września 2003 roku.¹³⁶ Eksperti ONZ nie byli w stanie kategorycznie potwierdzić, czy w samolocie transportowani byli więźniowie.¹³⁷ 27 stycznia 2010 roku władze Rumunii wystosowały notę werbalną do ekspertów ONZ, w której ponownie stwierdziły, że na terytorium kraju nie lądowały samoloty transportujące więźniów i nie znajduje się tam tajne więzienie. Nota informowała także, że „wiele samolotów najmowanych przez CIA odbywało międzylądowania na rumuńskich lotniskach” jednak „brak informacji czy na ich pokładach znajdowali się więźniowie”.¹³⁸

Dokumenty opublikowane przez Polską Straż Graniczną w lipcu 2010 roku (patrz część dotycząca Polski, powyżej) wskazują na to, że ten sam Boeing 737, numer N313P przyleciał do Polski 22 września 2003 roku jedynie z załogą, a odleciał z lotniska Szymany do Bukaresztu zabierając pięciu pasażerów.¹³⁹ W sierpniu 2010 roku *Associated Press* cytowała anonimowych byłych oraz urzędujących obecnie przedstawicieli władz, według których 22 września 2003 roku Khaled Sheikh Mohamed, oskarżany o zaplanowanie ataków z 11 września 2001 roku, został przetransportowany Boeingiem 737 z lotniska Szymany do placówki o kryptonimie „Britelite” w Bukareszcie. Artykuł *Associated Press* donosił także o rzekomym tajnym transporcie do Guantanamo czterech „wysokiej rangi więźniów” 24 września 2003 roku. Boeing 737, którym lecieć mieli Abu Zubaydah, Abd al-Rahim al-Nashiri, Ramzi Binalshibh oraz Mustafa al-Hawsawi odbył kilka międzylądowań, także w Polsce i Rumunii.¹⁴⁰ Cytując anonimowych funkcjonariuszy amerykańskiego wywiadu agencja *Associated Press* poinformowała w październiku 2010 roku, że Abd al-Rahim al-Nashiri przetrzymywany był w tajnym więzieniu w Rumunii.¹⁴¹

Przedstawiciele CPT odwiedzili Rumunię we wrześniu 2010 roku. W trakcie wizyty delegacja „spotkała się z Teodorem Viorel Meleşcanu, wiceprezydentem Senatu w celu przedyskutowania rzekomego istnienia kilka lat temu tajnego więzienia CIA na terytorium Rumunii”.¹⁴²

Rekomendacje

Amnesty International wzywa władze Rumunii, by w ślad za innymi państwami Unii Europejskiej jak najszybciej zaangażowały się w proces zmierzający do ujawnienia prawdy na temat roli państwa w prowadzonym od września 2001 roku przez CIA programie bezprawnych transferów więźniów i tajnych więzień CIA. Informacje dotyczące rzekomego udziału Rumunii w prowadzonych przez CIA programie, które wyszły na jaw w 2009 i 2010 roku, stworzyły potrzebę przeprowadzenia przez władze Rumunii kompleksowego, niezależnego i efektywnego śledztwa w sprawie roli państwa w tych operacjach. Władze Rumunii powinny także wyrazić zgodę na publikację końcowego raportu z wizyty przedstawicieli CPT w Rumunii.

SZWECJA: NIELEGALNE PRZEKAZANIA WYMAGAJĄ PEŁNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI I ZADOŚĆUCZYNIENIA

Jak dotąd, władze Szwecji nie wypełniają swojego obowiązku przeprowadzenia pełnego dochodzenia odnośnie okoliczności transferu Ahmeda Agizy i Mohammeda al-Zariego do Egiptu w grudniu 2001. Obaj mężczyźni twierdzą, że w następstwie tego byli torturowani i maltretowani. Pomimo wypłaty odszkodowań, Szwecja wciąż nie uruchomiła niezależnego, bezstronnego, pełnego i skutecznego śledztwa w sprawie roli tego kraju w przekazaniu ich w ręce CIA i nie wypełniła zobowiązania do skutecznego zadośćuczynienia dla ofiar tortur.

Egipcjacy uchodźcy Ahmed Agiza i Mohammed al-Zari zostali zatrzymani przez szwedzkie służby bezpieczeństwa w Sztokholmie w grudniu 2001. Przetransportowano ich na lotnisko Bromma, gdzie zostali przekazani agentom CIA.¹⁴³ Wysłano ich do Egiptu, gdzie byli torturowani i maltretowani przez służby tego kraju. Rząd Szwecji utrzymywał, że przed ich przekazaniem otrzymał od Egiptu gwarancje dyplomatyczne, że nie będą poddani torturom, karze śmierci, ani nierzetelnemu procesowi.¹⁴⁴

W toku rozpoznania petycji Ahmeda Agizy do Komitetu Przeciwko Torturom ONZ okazało się, że władze Szwecji nie ujawniły całości ustaleń raportu ze stycznia 2002, w którym znalazły się zarzuty Agizy i al-Zariego, że w egipskim więzieniu byli bici i maltretowani. Ta informacja, połączona z innymi, w tym z ich zarzutami, że byli poddani między innymi elektrowstrząsom, doprowadziły Komitet w maju 2005 do wniosku, że Ahmed Agiza był w momencie przekazania w sytuacji realnego zagrożenia torturami, a egipskie gwarancje dyplomatyczne nie były odpowiednim zabezpieczeniem przeciw temu zagrożeniu.¹⁴⁵ Ustalenia Komitetu narzuciły na władze Szwecji obowiązek zapewnienia mężczyznom odszkodowania oraz działań na rzecz zapewnienia, że podobne incydenty nie będą miały miejsca w przyszłości. W listopadzie 2006 Komitet doszedł do tych samych konkluzji w sprawie Mohammeda al-Zariego.¹⁴⁶

W lipcu 2008 Szwedzki Kanclerz Sprawiedliwości (Justitiekanslern) wypłacił al-Zariemu 3 160 000 koron szwedzkich (około 307 tys. euro) tytułem odszkodowania za pogwałcenia praw człowieka, których doświadczył. We wrześniu 2008 Kanclerz wypłacił taką samą sumę Ahmedowi Agizie.

Amnesty International jest jednak zaniepokojona, że Szwecja nie naprawiła w całości szkód, jakie odnieśli dwaj mężczyźni, do czego poza odszkodowaniem potrzebne są też inne formy zadośćuczynienia, w tym

zagwarantowanie, że sytuacja się nie powtórzy. Aby to się stało, Szwecja powinna wprowadzić środki zapobiegawcze mające na celu pełną sądową kontrolę nad wszystkimi decyzjami o wydaleniu, deportacji lub przetransportowaniu w inny sposób osób, którym służby bezpieczeństwa zarzucają stwarzanie zagrożenie bezpieczeństwa narodowego. Środki te powinny zawierać zapewnienie rządu, że nie będzie on w przyszłości polegał na dyplomatycznych gwarancjach niestosowania tortur państw znanych z ich stosowania.¹⁴⁷

Chociaż władze Szwecji formalnie odwołały nakazy wydalenia obu mężczyzn w 2008, w listopadzie 2009 odrzuciły ich odwołania od decyzji o odmówieniu im prawa pobytu, częściowo na podstawie informacji, które nigdy nie zostały al-Zariemu i Agirze przedstawione.¹⁴⁸ Agiza nadal przebywa w więzieniu w Egipcie w wyniku niesprawiedliwego procesu przed sądem wojskowym, co stoi w sprzeczności z prawem międzynarodowym.¹⁴⁹ Mohammed al-Zari został zwolniony bez postawienia zarzutów w październiku 2003.

Przyznanie obu mężczyznom prawa pobytu byłoby krokiem w kierunku przyznania im skutecznego środka zaradczego, w tym skutecznego przywrócenia stanu poprzedniego zgodnie z *Podstawowymi zasadami i wytycznymi o skutecznych środkach naprawy i wynagrodzenia szkód ofiarom poważnych naruszeń praw człowieka*.¹⁵⁰

Amnesty International jest zaniepokojona doniesieniami o pogarszającym się stanie zdrowia przebywającego w egipskim więzieniu Ahmeda Agizy i mało energicznym działaniom szwedzkich dyplomatów w Egipcie na rzecz zapewnienia mu stałej pomocy medycznej.

Szwedzki RPO wydał w marcu 2005 raport ostro krytykujący władze za udział w nielegalnej operacji, w wyniku której obaj mężczyźni byli maltretowani, co stanowi pogwałcenie międzynarodowych zobowiązań Szwecji. Jednak w raporcie nie znalazło się wezwanie do postawienia winnym zarzutów ani innych form odpowiedzialności.¹⁵¹ Oddzielne śledztwo przeprowadziła też Stała Komisja ds. Konstytucji szwedzkiego parlamentu. Zakończyło się ono wnioskiem, że działania władz złamały prawo krajowe zakazujące transferu kogokolwiek ze Szwecji do kraju, gdzie osobie tej groziłyby tortury.¹⁵² Ani jedno, ani drugie z tych działań nie wypełniało w pełni ciężącego na Szwecji prawnego obowiązku przeprowadzenia dochodzenia w związku z łamaniem praw człowieka w kontekście z bezprawnym transferem obu mężczyzn i ich torturowaniem oraz pociągnięcia winnych do odpowiedzialności.

We Wspólnym Raporcie ONZ w sprawie Tajnych Więzień, odpowiedzialność Szwecji za przekazanie Agizy i al-Zariego oraz jego późniejsze torturowanie w egipskim więzieniu jest zaznaczona w dziale dotyczącym egipskich praktyk w zakresie zatrzymań i tortur. Raport wymienia siedem przypadków mężczyzn nielegalnie przetransportowanych przez CIA do Egiptu, czasami ze wsparciem takich krajów jak Szwecja, którzy byli torturowani i maltretowani.¹⁵³

Rekomendacje

Amnesty International wzywa Szwecję do przeprowadzenia pełnego, skutecznego, bezstronnego i niezależnego

śledztwa w sprawie jej roli, a także roli zagranicznych urzędników i agentów, w zatrzymaniu Ahmeda Agizy i Mohammeda al-Zariego. Tam, gdzie zostanie stwierdzone popełnienie przestępstw określonych w prawie krajowym i międzynarodowym, sprawy powinny być przekazane właściwym organom prokuratorskim, aby doprowadziły one do pociągnięcia winnych do odpowiedzialności. Władze Szwecji powinny wywrzeć naciski dyplomatyczne na Egipt, aby zapewnić Agizie sprawiedliwy ponowny proces przed sądem cywilnym.

WIELKA BRYTANIA: RZĄD OGŁASZA "ŚLEDZTWO W SPRAWIE TORTUR"

W lipcu 2010 roku władze Wielkiej Brytanii ogłosiły, że otworzą śledztwo w sprawie udziału brytyjskich podmiotów w rzekomym złym traktowaniu osób trzymanyh za granicą przez służby wywiadu innych państw. Mimo wielokrotnych zarzutów o takie zaangażowanie w licznych przypadkach, które miały miejsce między innymi w Afganistanie, Egipcie, Kenii, Pakistanie oraz w Guantanamo na Kubie, poprzedni rząd latami odmawiał odpowiedzi na apele o przeprowadzenie niezależnego śledztwa. Zmiana podejścia władz została pozytywnie przyjęta, jednak organizacje pozarządowe wyraziły obawę o niezależność śledztwa oraz jego mandat, umożliwiający utajnienie większości dowodów. Dokumenty ujawnione w 2010 roku w trakcie postępowań cywilnych wskazują na to, że przedstawiciele najwyższych władz mieli świadomość ryzyka stosowania tortur i złego traktowania wobec więźniów przetrzymywanych za granicą.

6 lipca brytyjski premier David Cameron zapowiedział otwarcie niezależnego śledztwa w sprawie zarzutów o udział Wielkiej Brytanii w torturach i innych naruszeniach praw człowieka – w tym także przekazywaniu więźniów – w związku z operacjami prowadzonymi w ramach tzw. wojny z terroryzmem po zamachach z 11 września 2001 roku.¹⁵⁴ Rząd stwierdził, że konieczny jest istotny postęp na drodze do rozstrzygnięcia rozpatrywanych skarg w postępowaniach cywilnych o odszkodowania (patrz przykłady poniżej), a dochodzenia w tych sprawach należy zakończyć przed rozpoczęciem śledztwa w sprawie zaangażowania Wielkiej Brytanii w tortury i inne przypadki łamania praw człowieka. Informacje na temat udziału Wielkiej Brytanii w tego typu naruszeniach praw człowieka pojawiają się od lat. Mimo zapowiedzi premiera Camerona, że dochodzenie skoncentruje się na zbadaniu udziału departamentów bezpieczeństwa oraz służb wywiadu, kluczowe dowody wskazują na autoryzację zaangażowania Wielkiej Brytanii przez przedstawicieli najwyższych władz.

Ostatnie doniesienia sugerują, że zgoda na prowadzenie przesłuchań w krajach gdzie tortury są powszechnie stosowane, została wydana przez osoby zajmujące najwyższe stanowiska we władzach państwowych. Wśród dokumentów ujawnionych we wrześniu 2010 roku w ramach procesu cywilnego prowadzonego na wniosek jednego z byłych więźniów Guantanamo, znajdowała się nota Biura Spraw Zagranicznych z 18 stycznia 2002 roku, na której były premier Tony Blair odręcznie zanotował, że jest zaniepokojony możliwością torturowania obywateli Wielkiej Brytanii przetrzymywanych w amerykańskich więzieniach w Afganistanie i Guantanamo.¹⁵⁵ Także we wrześniu 2010 roku dziennik The Guardian poinformował, że MI6 (brytyjska służba wywiadu zagranicznego) „zawsze konsultowała się” z byłym sekretarzem do spraw zagranicznych Davidem Milibandem „przed podejmowaniem działań określonych przez źródło, jako *szczególnie trudne* próby uzyskania informacji

od więźniów przetrzymywanych w państwach, gdzie prawa człowieka nie są w pełni respektowane. Miliband blokował część operacji, jednak wiadomo, że na prowadzenie innych wydawał zgodę. Można przypuszczać, że w ostatnich latach funkcjonariusze MI5 (brytyjska służba wywiadu wewnętrznego) starali się o podobne zezwolenia od sekretarza ds. wewnętrznych”.¹⁵⁶ W wyważonym oświadczeniu odnośnie aresztowania trzech mężczyzn w Bangladeszu sekretarz do spraw zagranicznych Miliband stwierdził, że żadna z brytyjskich instytucji nie zleciła zatrzymania mężczyzn i nigdy nie wyraziła zgody na stosowanie tortur. Pozostaje jednak niejasne, czy dał on „zielone światło” na pozyskiwanie informacji od mężczyzn lub na przesłuchania prowadzone przez MI6 w innych przypadkach, gdy Biuro Spraw Zagranicznych miało powody przypuszczać – lub posiadało wiedzę na temat tego, że więźniowie byli torturowani.¹⁵⁷ Co więcej dowody ujawnione w postępowaniach sądowych wskazują na to, że władze Wielkiej Brytanii przekazywały zagranicznym służbom wywiadowczym informacje, które prowadziły lub mogły prowadzić do aresztowania i przetrzymywania za granicą osób później poddawanych nielegalnemu przetrzymywaniu i transportowaniu oraz torturom i innym formom złego traktowania.¹⁵⁸

Dokumenty ujawnione w lipcu 2010 roku w toku procesu cywilnego prowadzonego na wniosek jednego z byłych więźniów Guantanamo stanowią kolejne dowody na to, że przedstawiciele najwyższych władz państwowych wiedzieli o naruszeniach praw człowieka, dokonywanych także przy udziale Wielkiej Brytanii.¹⁵⁹ Wobec brytyjskiego obywatela przetrzymywanego w zagranicznym więzieniu dostęp do pomocy konsularnej był aktywnie blokowany w celu ułatwienia przeniesienia go do amerykańskiego więzienia w Guantanamo i zapewnienia, że Wielka Brytania nie będzie musiała wziąć na siebie za niego odpowiedzialności.¹⁶⁰ Inny częściowo zredagowany dokument najprawdopodobniej zatwierdzony przez byłego sekretarza do spraw zagranicznych Jacka Strawa, wyraźnie wskazuje na to, że władze Wielkiej Brytanii wspierały bezprawny transfer brytyjskich więźniów z Afganistanu do Guantanamo twierdząc, iż jest to najlepsza metoda realizacji brytyjskiej polityki zwalczania terroryzmu.¹⁶¹ Dodatkowo depesza oportunistycznie zwracała się o przesunięcie terminu przeniesienia więźniów do Guantanamo przez Stany Zjednoczone, tak by umożliwić służbom bezpieczeństwa Wielkiej Brytanii przesłuchanie zatrzymanych w więzieniu.¹⁶² Wśród tych samych dokumentów znajdowały się zalecenia skierowane w 2002 roku do służb wywiadowczych Wielkiej Brytanii stwierdzające, że agenci wywiadu brytyjskiego nie są prawnie zobowiązani do zapobiegania torturom stosowanym wobec przetrzymywanych przebywających w zagranicznych więzieniach, nie będących bezpośrednio więźniami brytyjskimi.¹⁶³

Wiele głośnych przypadków domniemanych naruszeń praw człowieka stanowi podstawę dla starań Amnesty International oraz innych organizacji pozarządowych, a także parlamentarnej komisji ds. praw człowieka (parliamentary Joint Committee on Human Rights), parlamentarnej Grupy ds. Nadzwyczajnych Transferów (All Party Parliamentary Group on Extraordinary Rendition) oraz wielu organów traktatowych ONZ i Rady Europy do powołania kompleksowego śledztwa zgodnego z zasadami praw człowieka.¹⁶⁴ W większości tych przypadków istnieją wiarygodne dowody na to, że funkcjonariusze służb brytyjskich: 1. byli obecni przy lub uczestniczyli w przesłuchaniach więźniów; lub 2. dostarczali informacje pozwalające innym krajom na aresztowanie i przetrzymywanie więźniów, podczas gdy strona brytyjska wiedziała lub powinna wiedzieć, że osoby te zostaną narażone na tortury lub bezprawne przetrzymywanie; lub 3. przekazywali pytania, które miały zostać zadane

zatrzymanym przez funkcjonariuszy innych państw w okolicznościach, w których strona brytyjska wiedziała lub powinna wiedzieć, że więźniom groziły tortury lub byli oni torturowani lub przetrzymywani bezprawnie – Wielka Brytania otrzymywała informacje uzyskane od tych więźniów. Co więcej rząd wiedział, że Wielka Brytania jest zaangażowana w amerykański program bezprawnych transferów więźniów także poprzez wykorzystanie brytyjskiego terytorium – na przykład wyspy Diego Garcia.

Te przypadki to między innymi:

- **Guantanamo Bay:** siedmiu byłych więźniów Guantanamo, obywateli Wielkiej Brytanii – Jamil al-Banna, Bisher al-Rawi, Richard Belman, Moazzam Begg, Omar Deghayes, Binyamin Mohamed oraz Martin Mubanga – wniosło w 2008 roku pozew cywilny przeciwko władzom Wielkiej Brytanii domagając się odszkodowania. Oskarżyli państwo o uczestnictwo w ich aresztowaniu, nielegalnym przetrzymywaniu oraz naruszających ich prawa przesłuchaniach, w trakcie których poddawani byli torturom i złemu traktowaniu w placówkach położonych w różnych krajach (m.in. w Afganistanie, Maroku, Pakistanie), zanim zostali przetransportowani do Guantanamo. Sześciu z nich wciąż ubiega się o odszkodowanie za działania lub zaniechanie działań stanowiących naruszenie ich praw przez MI5, MI6, Biuro Spraw Zagranicznych i Biura Spraw Wewnętrznych.¹⁶⁵ Były mieszkaniec Wielkiej Brytanii, Saudyjczyk Shaker Aamer wciąż przetrzymywany jest w Guantanamo. Zgodnie z informacjami przekazanymi przez mężczyznę, był on dotkliwie bity w trakcie przesłuchań, jakie miały miejsce w bazie Bagram w Afganistanie (Bagram Theater Internment Facility), także przez mężczyznę twierdzącego, że jest funkcjonariuszem MI5.¹⁶⁶ Wielu innych byłych więźniów Guantanamo, niebędących stronami postępowań prawnych, wysuwało podobne oskarżenia wobec władz Wielkiej Brytanii.
- **Diego Garcia:** W lutym 2008 roku, po latach zaprzeczeń, minister spraw zagranicznych David Miliband przyznał, że samoloty wykorzystywane w ramach operacji bezprawnych transferów więźniów CIA lądowały na lotnisku na wyspie Diego Garcia.¹⁶⁷ W 2009 roku przedstawiciele brytyjskiej organizacji pozarządowej Reprieve poinformowali o domniemanym wykorzystywaniu Diego Garcia, jako miejsca międzylądowania lub lokalizacji tajnego więzienia dla transportowanych więźniów lub miejsca tajnego przetrzymywania byłego więźnia Guantanamo Pakistańczyka Mohammeda Saad Iqbal Madni.¹⁶⁸
- **Pakistan:** Oprócz Binyama Mohameda, wielu obywateli Wielkiej Brytanii – w tym także Salahuddin Amin, Zeeshan Siddiqui, Rangzieb Ahmed oraz Rashid Rauf (Rauf został prawdopodobnie zabity w ataku samolotu bezzałogowego w 2008 roku) – twierdziło, że w latach 2004-2007 strona brytyjska uczestniczyła w ich zatrzymaniu oraz w przesłuchaniach prowadzonych przez pakistańskich agentów bezpieczeństwa, w tym funkcjonariuszy Inter-Services Intelligence (ISI). W trakcie przesłuchań stosowane były tortury i inne formy złego traktowania.¹⁶⁹
- **Inne kraje:** Poza wyżej wymienionymi przypadkami, więźniowie przetrzymywani w innych państwach między innymi w Bangladeszu, Egipcie, Kenii, Somalii, Zjednoczonych Emiratach Arabskich oraz Jemenie wysuwali podobne oskarżenia wobec władz brytyjskich.¹⁷⁰

W lutym 2010 roku raport ONZ odnosząc się do zarzutów współpracy Wielkiej Brytanii z agencjami wywiadu pakistańskiego określił Wielką Brytanię, jako państwo uczestniczące w tajnym przetrzymywaniu więźniów. Twierdzenie uzasadnione było „świadomym czerpaniem korzyści z tajnego przetrzymywania poprzez wysyłanie pytań do państwa przetrzymującego więźnia lub poprzez zwracanie się o informacje, albo uzyskiwanie ich od

osób przetrzymywanych w tajnych więzieniach”.¹⁷¹ Eksperci ONZ odnieśli się także do oskarżeń o istnienie tajnego więzienia na wyspie Diego Garcia. Powołali się na odpowiedź władz brytyjskich, które stwierdziły, że władze USA zapewniły, iż żadna osoba nie była przesłuchiwana przez USA na Diego Garcia od czasu zamachów z 11 września 2001 roku.¹⁷² Podkreślone zostały także niepokoje związane z wieloma przypadkami, między innymi Binyama Mohameda oraz Moazzama Begga.

W odpowiedzi na opinię ekspertów ONZ, skierowana do nich w lutym 2010 roku nota werbalna władz Wielkiej Brytanii odrzucała zarzuty związane z wyspą Diego Garcia oraz określeniem Wielkiej Brytanii jako państwa czerpiącego korzyści z tajnego przetrzymywania więźniów.¹⁷³ Rząd stwierdził także, że w związku z toczącymi się postępowaniami nie może się odnieść do zarzutów dotyczących więźniów przetrzymywanych w Pakistanie. Mimo dowodów na niespójność brytyjskiej polityki odnośnie dostępu do pomocy konsularnej, w odpowiedzi skierowanej do ekspertów ONZ 26 lutego 2010 roku stwierdzono, że:

„Prowadzona przez nas polityka jasno wskazuje na nasz sprzeciw wobec tajnego przetrzymywania więźniów. W odniesieniu do kwestii pomocy konsularnej, kiedy tylko urzędnik konsularny dowiaduje się o zatrzymaniu za granicą osoby posiadającej jedynie obywatelstwo brytyjskie (oraz w szczególnych przypadkach osoby posiadającej dwa obywatelstwa w tym także brytyjskie) pierwszym krokiem jest skontaktowanie się z nią oraz odwiedzenie jej, jeżeli tego sobie życzy. Gdy tylko dochodzi do kontaktu, urzędnik sprawdza czy zatrzymany ma jakiegokolwiek obawy odnośnie traktowania... Jeżeli jesteśmy świadomi zatrzymania obywatela brytyjskiego i odmawia się nam dostępu do niego, natychmiast wywieramy nacisk na miejscowe władze w celu umożliwienia dostępu do więźnia.”¹⁷⁴

Od śledztwa zapowiedzianego przez premiera Camerona w lipcu 2010 roku oczekuje się wyjaśnienia wszelkich niezgodności pomiędzy twierdzeniami odnośnie polityki władz brytyjskich a działaniami podejmowanymi za granicą. Dochodzenie powinno pozwolić na ujawnienie prawdy, rozliczenie winnych, osiągnięcie sprawiedliwości oraz efektywne zadośćuczynienie ofiarom domniemyanych naruszeń. Dążąc do zapewnienia odpowiedniego zakresu i wnikliwości śledztwa, które efektywnie osiągnie stawiane mu cele, koalicja dziewięciu organizacji pozarządowych – w tym także Amnesty International – wystosowała we wrześniu 2010 roku list do sir Petera Gibsona. Jest on przewodniczącym komisji śledczej, a obecnie także komisarzem służb wywiadowczych (Intelligence Services Commissioner). Organizacje zaproponowały konstruktywne sugestie w sprawie zasad i procedur prowadzenia dochodzenia.¹⁷⁵

Wśród rekomendacji znalazły się następujące propozycje: zapewnienia wszystkim poszkodowanym prawa do wybranej samodzielnie i finansowanej przez państwo reprezentacji prawnej; pozwolenia organizacjom pozarządowym na uczestniczenie w dochodzeniu i składanie wniosków; by śledztwo było jak najbardziej przejrzyste, a odbywające się przesłuchania były otwarte (jeżeli nie byłoby to absolutnie niedopuszczalne z uwagi na charakter dowodów); bezstronnego rozpatrzenia wszystkich przypadków powoływania się władz na tajemnicę państwową; objęcia śledztwem działań państwa w szerokim znaczeniu i dokonanie przeglądu mechanizmów postępowania służb bezpieczeństwa oraz dostosowanie się do zaleceń tak, by zapobiec naruszeniom praw człowieka w przyszłości. Organizacje wyraziły także zaniepokojenie planowanym

zamknięciem śledztwa po roku, twierdząc, że jego gruntowność nie może zostać poświęcona na rzecz stosowania się do określonych warunków. W liście powtórzono wcześniejsze apele o zapewnienie rzeczywistej niezależności śledztwa poprzez dobór osób odpowiedzialnych za jego prowadzenie na zasadzie pełnej niezależności od wszelkich instytucji, agencji lub osób mogących stanowić obiekt zainteresowania śledztwa.

16 września 2010 roku sir Peter Gibson odpowiedział na list organizacji pozarządowych doceniając ich chęć zaangażowania w śledztwo. Zauważył też, że władze dotychczas ustanowiły konkretne zasady dochodzenia – na przykład materiały wywiadowcze nie zostaną ujawnione, agenci tajnych służb nie będą publicznie przesłuchiwać, dowody nie będą uzyskiwane od zagranicznych służb wywiadowczych, a komisja śledcza nie będzie zwolniona od odpowiedzialności prawnej. Mimo że komisja została powołana w związku z określeniem warunków i zasad prowadzenia śledztwa, opinie organizacji pozarządowych zostaną szczególnie uwzględnione. Sir Peter Gibson zapewnił Amnesty International i pozostałe organizacje, że mile widziane będą wszelkie dokumenty dotyczące dowodów przekazane komisji oraz wnioski organizacji pozarządowych.

Rekomendacje

Amnesty International wzywa władze Wielkiej Brytanii do zapewnienia, że zapowiedziane śledztwo w sprawie udziału strony brytyjskiej w domniemanym złym traktowaniu więźniów przetrzymywanych w zagranicznych więzieniach przez służby wywiadowcze innych państw, będzie kompleksowe, bezstronne, niezależne i efektywne zgodnie z międzynarodowymi zobowiązaniami Wielkiej Brytanii. Gdy pojawi się możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności winnych naruszeń prawa międzynarodowego lub krajowego, sprawa powinna zostać przekazana przedstawicielom władz odpowiedzialnym za prowadzenie postępowania karnego w celu postawienia winnych przed wymiarem sprawiedliwości. Ofiary domniemanych naruszeń powinny uzyskać odpowiednie zadośćuczynienie, w tym rehabilitację, rekompensatę finansową, zadośćuczynienie i gwarancję, że sytuacja się nie powtórzy.

WNIOSKI: DOBRY MOMENT W EUROPIE NA POCIĄgniĘCIE WINNYCH DO ODPOWIEDZIALNOŚCI

Założenie, że rządy i jednostki muszą brać odpowiedzialność za naruszenia praw człowieka jest podwaliną współczesnego ruchu praw człowieka. Identyfikowanie rządów i jednostek łamiących prawa człowieka, zbieranie dowodów na ich odpowiedzialność (bez względu na to, czy są to bezpośrednie naruszenia, współudział, czy też brak reakcji na naruszenia), dokładanie starań, aby prawda docierała zarówno do osób, które doświadczyły naruszeń praw człowieka, jak i do opinii publicznej, oraz przedkładanie dowodów przed międzyrządowymi jednostkami, sądami karnymi lub cywilnymi: to wszystko składa się na rzeczywistą odpowiedzialność. W przypadku braku tejże odpowiedzialności, rządzi bezkarność, a szlachetne słowa zawarte w tekstach tak wielu humanistycznych traktatów są pozbawione swego pierwotnego znaczenia – podstawowych gwarancji respektowania i zapewnienia godności każdej ludzkiej istoty.

Rządy europejskie mają teraz okazję na odnowienie swoich zobowiązań wobec ruchu praw człowieka na poziomie narodowym, dążąc do położenia kresu bezkarności, a nie poprzez wzmacnianie tego procederu. Fakt, iż państwa europejskie współdziałały przy rażących naruszeniach praw człowieka – bezprawnych transferach, uprowadzeniach, torturach i złym traktowaniu – zbrodniach w świetle prawa międzynarodowego – jest w istocie zatrważający.

Amnesty International apeluje do rządów europejskich o położenie kresu bezkarności i nadaniu odpowiedniego toru działaniom mającym na celu pociągnięcie do odpowiedzialności winnych przekazywania podejrzanych w ramach programu bezprawnych transferów i tajnych więzień CIA. Jak wyszczególnia ten raport, Europa znajduje się obecnie w dobrym momencie na pociągnięcie winnych do odpowiedzialności, a rządy i opinia publiczna w regionie powinny wykorzystać ten dogodny moment, stworzony przez trwający w kilku krajach analogiczny proces. Europa nie może pozostać „wolna od odpowiedzialności”.

PRZYPISY

---

¹ RCTI, “Eksklusif! Wawancara Bersama Obama”, 23 marca 2010,

<http://video.okezone.com/play/2010/03/23/235/17877/eksklusifwawancara-bersama-obama-2>.

² “PM Announces Inquiry on Treatment of Detainees”, 6 lipca 2010,

<http://www.number10.gov.uk/news/statements-andarticles/2010/07/statement-on-detainees-52943>.

³ Amnesty International używa terminu ‘przekazania’ do opisania międzynarodowego transferu jednostek z aresztów w jednym kraju do innego w sposób pomijający wymaganą sądową i administracyjną procedurę. Więcej szczegółów, zobacz: dyskusja poniżej “Investigation of Rendition and Secret Detention is a Legal Obligation”.

⁴ Zobacz np., Amnesty International, *USA: Blocked at Every Turn: The Absence of Effective Remedy for Counter-Terrorism Abuses*, (Index: AMR 51/120/2009), 30 listopada 2009,

<http://www.amnesty.org/en/library/info/AMR51/120/2009/en>.

⁵ Amnesty International wydała serię dokumentów dotyczących kwestii odpowiedzialności i naprawienia szkód przez Stany Zjednoczone w tym kontekście. Organizacja nawołuje do powołania pełnej komisji śledczej dotyczącej praktyk zatrzymań i przesłuchań stosowanych przez USA w walce z terroryzmem od 2004r. Zobacz np., *USA: Investigation, Prosecution, Remedy: Accountability for Human Rights Violations in the "War on Terror"*, (Index: AMR51/151/2008), Grudzień 2008, <http://www.amnesty.org/en/library/info/AMR51/151/2008/en>.

⁶ Amnesty International, *State of Denial: Europe's Role in Rendition and Secret Detention*, (Index: EUR 01/003/2008), 24 czerwca 2008, p. 8, p. 19, w kolejności, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/003/2008/en/2ceda343-41da-11dd-81f0-01ab12260738/eur010032008eng.pdf>.

⁷ Rezolucja Rady Bezpieczeństwa 1456 z 2004r. w dokumentach ONZ S/RES/1456 (2003), Załącznik, akapit 6 i Zgromadzenie Ogólne ONZ, "United Nations Global Counter-Terrorism Strategy", rezolucja A/60/288 (8 września 2006), Załącznik, Plan Działania, paragraf wstępny 3 i część IV.

⁸ Zobacz: Conclusions and Recommendations of the Committee against Torture: United States of America, dokumenty ONZ CAT/C/USA/CO/2, 18 maja 2006, akapit 17; Komisja Praw Człowieka ONZ, United States of America: Concluding Observations, dokumenty ONZ CCPR/C/USA/CO/3/Rev.1, 18 grudnia 2006, paragraf 12; UN Working Group on Arbitrary Detention, Opinia Nr 29/2006 (United States of America), 1 września 2006, akapit 21.

⁹ Komisja Prawa Międzynarodowego (ILC), Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, Paragraf 16 [Zgromadzenie Ogólne ONZ, Rezolucja A/RES/56/83, 12 grudnia 2001]. Paragraf 16 odzwierciedla zasadę zwyczajowego prawa międzynarodowego, zobowiązującą wszystkie państwa: Międzynarodowy Trybunał Karny, *Bośnia i Hercegowina przeciw Serbii (Konwencja o Ludobójstwie)*, 26 lutego 2007, akapit 420.

Przykłady już rozpoznane zawierają ułatwianie w porwaniu osoby na obcej ziemi, zapewniając świadomie 'wymagane środki' i 'oddawanie swojego terytorium do dyspozycji innego kraju': zobacz ILC Komentarze, Dokumenty ONZ. A/56/10, 2001, str. 66-67, akapity 1 i 8; i Europejska Komisja Demokracji poprzez Prawo (Komisja Wenecka), *Opinion on the international legal obligations of Council of Europe member States in respect of secret detention facilities and inter-State transport of Prisoners*, Opinia nr 363/2005, CDLAD(2006)009, 17 marca 2006, akapit 45.

Zobacz również: Izba Lordów/Izba Gmin Joint Committee on Human Rights, *Allegations of UK Complicity in Torture Twenty-third Report of Session 2008-09*, HL Paper 152, HC 230 (4 sierpnia 2009), akapity 17-35.

¹⁰ Zobacz np. Izba Lordów/Izba Gmin Joint Committee on Human Rights, *Allegations of UK Complicity in Torture Twenty-third Report of Session 2008-09*, HL Paper 152, HC 230 (4 sierpnia 2009), paragrafy 34-35.

¹¹ Zobacz: Komisja Wenecka, paragrafy 118 and 126; i Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Ilaşcu and others v Moldova and Russia*, Judgment, 8 lipca 2004, paragraf 318.

¹² Zobacz np., Artykuły 3 i 6 EKPCz stosowane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w sprawie *Chahal v United Kingdom* (No.22414/93), 15 listopada 1996 i *Saadi v Italy* (No. 37201/06), 28 lutego 2008 [*non-refoulement*, paragraf 3]; i *Gafgen v Germany* (No. 22978/05), 1 czerwca 2010, paragrafy 165-167 [niedopuszczalność informacji zdobytych za pomocą tortur lub innych form niehumanitarnego traktowania, Artykuł 6]; Artykuły 3 i 15 Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur; Artykuł 7 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, tak jak stosowane przez Komisję Praw Człowieka w np. General Comment Nr 20 (1992), paragrafy 9 i 12.

¹³ Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Ilaşcu and others v Moldova and Russia*, paragrafy 331-333; Komisja Wenecka, paragraf 130.

¹⁴ Zobacz Komisja Wenecka, paragrafy 44, 127; Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur, Artykuł 2 and 16 Europejski Trybunał Praw Człowieka, *A v the United Kingdom*, 23 września 1998, paragrafy 19-24; Komisja Praw Człowieka ONZ, Uwaga Ogólna nr 31, paragraf 8.

¹⁵ Zobacz np. Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur, Artykuł 7. Zovcz również: Komisja Praw Człowieka, Uwaga Ogólna nr 31 (2004), paragraf 18.

¹⁶ Zobacz np. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Blaškić Appeal Judgment*, 29 lipca 2004, paragraf 50; Sąd Specjalny dla Sierra Leone, *Brima and others*, Trial Judgment, 20 czerwca 2007, paragraf 776.

¹⁷ Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Blaškić* Wyrok sądu apelacyjnego, paragraf 48; *Delalić ("Celebici")* Wyrok sądu apelacyjnego, 20 lutego 2001, paragraf 352.

¹⁸ Zbiór zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia, Zgromadzenie Ogólne ONZ, rezolucja 43/173, 9 grudnia 1988, zasada 21.

¹⁹ Zobacz Komitet ONZ Przeciwno Torturom, Wnioski Końcowe dot. Kanady (2006), paragraf 16; . Izba Lordów/Izba Gmin Joint Committee on Human Rights, *Allegations of UK Complicity in Torture Twenty-third Report of Session 2008-09*, HL Paper 152, HC 230 (4 sierpnia 2009). Odnośnie odpowiedzialności za świadome przeprowadzanie przesłuchań w okolicznościach tortur lub innych form niehumanitarnego traktowania, nawet wówczas kiedy zadawanie samego bólu jest wykonywane przez osoby trzecie. Zobacz również Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Furundžija* Wyrok sądu apelacyjnego (21 Lipca 2000), paragraf 120; i Artykuły o Odpowiedzialności państwa, Artykuły 40 and 41 i powiązane komentarze.

²⁰ Europejski Trybunał Praw Człowieka, *97 Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and 4 Others v Georgia*, (No.71156/01), 3 maja 2007, paragraf 97.

²¹ Komisja Praw Człowieka ONZ, Uwaga ogólna nr 29 o Stanach Wyjątkowych, Dokumenty ONZ. CCPR/C/21/Rev.1/Add.11 (2001), paragraf 14.

-
- ²² Podstawowe zasady i wytyczne w sprawie prawa do zadośćuczynienia i odszkodowania dla ofiar poważnych naruszeń międzynarodowego prawa praw człowieka i poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego, Zgromadzenie Ogólne ONZ, rezolucja 60/147 z 16 grudnia 2005 (dalej: Podstawowe zasady ONZ w sprawie prawa do zadośćuczynienia), zasady 11-24.
- ²³ Podstawowe zasady ONZ w sprawie prawa do zadośćuczynienia, zasady 18-23.
- ²⁴ Zobacz: Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Rezolucja 1562 (2007) i Rekomendacja 1801 (2007); Raport Specjalnego Sprawozdawcy odnośnie promowania i ochrony praw człowieka podczas zwalczania terroryzmu, Martin Scheinin, Rada Praw Człowieka ONZ, Dokumenty ONZ A/HRC/10/3 (4 lutego 2009), paragrafy 58-63,75; Panel Wybitnych Prawników nt Terroryzmu, Zwalczania Terroryzmu i Praw Człowieka *Assessing Damage, Urging Action* (Międzynarodowa Komisja Prawników, Genewa, 2009), str. 90; Amnesty International, "Nine Steps States Must Take against Secret Detention Worldwide", (Index: IOR 41/015/2010), 1 czerwca 2010.
- ²⁵ Thomas Hammarberg, Komisarz Rady Europy ds. Praw Człowieka, "Human Rights Comment: Torture Allegations Must be Properly Investigated", 9 czerwca 2010, http://commissioner.cws.coe.int/tiki-view_blog_post.php?postId=45.
- ²⁶ Rada Praw Człowieka ONZ, Wspólne badania globalnych praktyk odnośnie tajnych więzień w kontekście walki z terroryzmem, przez Specjalnego Sprawozdawcę Odnośnie Promowania i Ochrony Praw Człowieka oraz Fundamentalnych Wolności Podczas Zwalczania Terroryzmu, Specjalnego Sprawozdawcę Odnośnie Tortur oraz Innych Form Nieludzkiego i Poniżającego Traktowania lub Karania, Grupę Roboczą dot. Arbitralnych Zatrzymań, Grupę Roboczą dot. Przymusowych i Wymuszonych Zaginięć, A/HRC/13/42, 19 lutego 2010, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrco/UNcil/docs/13session/A-HRC-13-42.pdf>. Pierwotna wersja prze korektą została opublikowana 26 Stycznia 2010.
- ²⁷ Wspólne badania ONZ odnośnie Tajnych Więzień, paragraf 284.
- ²⁸ Wspólne badania ONZ odnośnie Tajnych Więzień, str. 4. Zobacz również Amnesty International, International Federation for Human Rights (FIDH), Human Rights Watch, i Międzynarodowa Komisja Prawników, *Nine Steps States Must Take against Secret Detention Worldwide: UN Experts' Joint Global Study on Secret Detention Presented to UN Human Rights Council Underscores Need for States to End the Use of Secret Detention*, (Index: IOR 41/015/2010), 1 czerwca 2010, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/IO41/015/2010/en/3e4a9e10-f7f3-42e9-a2b8-3f67703f2f44/ior410152010en.html>.
- ²⁹ Wspólne badania ONZ odnośnie Tajnych Więzień, paragraf 159(b).
W toku badań komisji parlamentarnej, przedstawiciele niemieccy oficjalnie przyznali się do przesłuchania mężczyzny (zobacz fragment poniżej odnośnie Niemiec)
- ³⁰ Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Komisja Prawna i Praw Człowieka, Tajne Więzienia i Nielegalny Transfer Więźniów z Udziałem Krajów Będących Członkami Rady Europy: Drugi Raport, Doc. 11302 rev., 11 czerwca 2007, <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc07/edoc11302.pdf>.
- ³¹ Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Rezolucja 1507 (2006), "Domniemane Tajne Więzienia i Nielegalny Transfer Więźniów Wewnątrz Państw z Udziałem Krajów Będących Członkami Rady Europy"
<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta06/ERES1507.htm> i rezolucja 1562 (2007), "Tajne Więzienia i Nielegalny Transfer Więźniów z Udziałem Krajów Będących Członkami Rady Europy: Drugi Raport", <http://www.assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta07/ERES1562.htm>. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, rekomendacja 1754 (2006), „Domniemane Tajne Więzienia i Nielegalny Transfer Więźniów Wewnątrz Państw z Udziałem Krajów Będących Członkami Rady Europy”
<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta06/EREC1754.htm> i rekomendacja 1801 (2007), "Tajne Więzienia i Nielegalny Transfer Więźniów z Udziałem Krajów Będących Członkami Rady Europy: Drugi Raport", <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta07/EREC1801.htm>.
- ³² Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, informacja prasowa, "Dick Marty: Time for Europe to Come Clean Once and For All Over Secret Detentions", 21 Sierpnia 2009, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1491477&Site=DC>.
- ³³ Zobacz kolejno: Raport Sekretarza Generalnego o korzystaniu z prawa przysługującego w myśl Artykułu 52 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, w świetle raportów sugerujących, że osoby, zwłaszcza te podejrzewane o współudział w aktach terrorystycznych, mogły być aresztowane, więzione, lub transportowane z pozbawieniem ich wolności przez, lub za namową, obcych służb, oraz przy aktywnej, bądź biernej współpracy instytucji państwowych (w rozumieniu konwencji, bądź też de facto samych instytucji państwowych z ich własnej inicjatywy), bez przyznania faktu pozbawienia przynależnych tym osobom wolności. SG/Inf (2006) 5, 28 lutego 2006, [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=SG/Inf\(2006\)5&Sector=secPrivateOffice&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=SG/Inf(2006)5&Sector=secPrivateOffice&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75) i Komisja Wenecka, Opinia dot. Międzynarodowych Zobowiązań Prawnych Członków Rady Europy w odniesieniu do Tajnych Więzień i Wewnętrzpaństwowego Transferu Więźniów, Opinia nr. 363/2005, 17 marca 2006, [http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL-AD\(2006\)009-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL-AD(2006)009-e.asp). Naruszenia popełnione w kontekście programu przekazywania więźniów i tajnych więzień również w sposób ewidentny narusza „Wytyczne dotyczące Praw Człowieka w obliczu Walki z Terroryzmem”, przyjętych przez Komitet Ministrów 11 lipca 2002r podczas 804 Spotkania Zastępców Ministrów, <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/HR%20and%20the%20fight%20against%20terrorism.pdf>.
- ³⁴ Zobacz np., Amnesty International, *Europe: Partners in Crime: Europe's Role in US Renditions*, (Index: EUR 01/008/2006), 13 Czerwca 2006, <http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR01/008/2006>; oraz *Europe: State of Denial: Europe's Role in Rendition and Secret Detention*, (Index: EUR 01/003/2008), 24 Czerwca 2008,

<http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR01/003/2008/en> i *Extended Recommendations for European Governments and Institutions on Rendition and Secret Detention* (Index EUR 01/013/2008), 24 Czerwca 2008, <http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR01/013/2008/en>.

- ³⁵ Tymczasowa Komisja Parlamentu Europejskiego odnośnie Domniemanego Wykorzystania Krajów Europejskich przez CIA w Celu Transportu i Nielegalnego Przetrzymania Więźniów (TDIP), *Raport nt. Domniemanego Wykorzystania Krajów Europejskich przez CIA w Celu Transportu i Nielegalnego Przetrzymania Więźniów*, A6-0020/2007 FINAL, http://www.europarl.europa.eu/comparl/tempcom/tdip/final_report_en.pdf.
- ³⁶ Parlament Europejski, rezolucja z 14 lutego 2007 dotycząca Domniemanego Wykorzystania Krajów Europejskich przez CIA w Celu Transportu i Nielegalnego Przetrzymania Więźniów, http://www.europarl.europa.eu/comparl/tempcom/tdip/final_ep_rezolucja_en.pdf.
Polityczny mechanizm przedłożony w Artykule 7 Traktatu o Unii Europejskiej (sankcje wobec krajów członkowskich w wypadku naruszenia, lub poważnego niebezpieczeństwa naruszenia zasad na których oparta jest Unia Europejska, w tym praw człowieka) praktycznie pozostaje niezmienny w Traktacie Lizbońskim.
- ³⁷ Parlament Europejski, rezolucja z 19 lutego 2009 dotycząca Domniemanego Wykorzystania Krajów Europejskich przez CIA w Celu Transportu i Nielegalnego Przetrzymania Więźniów <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2009-0073&language=EN&ring=B6-2009-0101>.
- ³⁸ Traktat Lizboński zapewnia teraz silniejsze podstawy prawne do zapewnienia zgodności działań UE z europejskim prawem dot. praw człowieka poprzez nadanie Karcie Praw Podstawowych tej samej mocy co innym traktatom UE, oraz poprzez zintegrowanie podstawowych praw człowieka gwarantowanych przez Europejską Konwencję Praw Człowieka jako zasad ogólnych z prawem UE.
(nowy Artykuł 6 TUE pod 'Lizbona').
- ³⁹ Podział władzy ustawodawczej między Parlamentem Europejskim (PE) i Radą Europejską (Radą) – procedura wspólnego podejmowania decyzji – jest teraz potoczną procedurą ustawodawczą.
- ⁴⁰ Z krajów wyszczególnionych w tym raporcie, Stany Zjednoczone, Macedonia, Polska i Wielka Brytania nie podpisały, lub nie ratyfikowały Konwencji; Włochy, Litwa, Rumunia i Szwecja podpisały, lecz jeszcze nie ratyfikowały; Niemcy ratyfikowały ale wykonały deklaracji z Artykułów 31 i 32.
- ⁴¹ Komisja Śledcza dotycząca Czynności Przedstawicieli Kanadyjskich wobec Maher Arar, Raport Wydarzeń dotyczących Maher Arar, wrzesień 2006.
- ⁴² Amnesty International Dobra Wiadomość, "Arar Report: A Victory for Human Rights", 3 października 2006, http://www.amnesty.ca/take_action/good_news/canada_maher_arar.php.
- ⁴³ Sąd Apelacyjny Stanów Zjednoczonych Drugiego Okręgu, *Arar v Ashcroft*, No. 06-4216-cv, 2 listopada 2009, http://www.ca2.uscourts.gov/decisions/isysquery/3efa3576-4240-4699-86e9-99263f22704d/1/doc/06-4216-cv_opn2.pdf#xml=http://www.ca2.uscourts.gov/decisions/isysquery/3efa3576-4240-4699-86e9-99263f22704d/1/hilite/, str. 11-12.
Odmowa rozpatrzenia sprawy Arar przez Sąd Najwyższy utrzymała orzeczenie Sądu Apelacyjnego, przy większości Sądów Apelacyjnych orzekających, że "pozostaje w gestii władzy wykonawczej pierwszej instancji decydować o zastosowaniu wyjątkowych przekazów więźniów, oraz w gestii członków Kongresu – a nie w gestii sędziów – decydować czy osoba może dochodzić zadośćuczynienia od przedstawicieli i pracowników rządu, czy też od rządu, za naruszenia konstytucyjne"
- Zobacz również, Amnesty International, "USA: Normalizing Delay, Perpetuating Injustice, undermining the 'Rules of the Road'", (Index: AMR 51/053/2010), 23 czerwca 2010, <http://www.amnesty.org/en/library/info/AMR51/053/2010/en>.
- ⁴⁴ *Mohamed, et al. v Jeppesen Dataplan*, Sąd Apelacyjny Stanów Zjednoczonych Dziewiątego Okręgu, No. 08-15693, D.C. No. 5:07-CV-02798-JW, 8 września 2010, <http://www.ca9.uscourts.gov/datastore/opinions/2010/09/08/08-15693.pdf>.
- ⁴⁵ Zobacz Amnesty International, *USA: Secrecy Blocks Accountability, Again: Federal Court Dismisses 'Rendition' Lawsuit; Points to Avenues for Non-judicial Remedy*, (Index AMR51/081/2010), 9 września 2010, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/AMR51/081/2010/en/ea16c3a2-f9de-45cb-b8cf-ba9949dcd02f/amr510812010en.html>.
- ⁴⁶ Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych, Lista Rozkazów 552 U.S., No. 06-1613, *El-Masri, Khaled v. United States*, odmowa certiorari, 9 października 2007, <http://www.supremecourt.gov/orders/courtorders/100907pzor.pdf>.
- ⁴⁷ American Civil Liberties Union, "International Tribunal Takes up Case of Innocent Victim of CIA Rendition Program", 27 sierpnia 2009, http://www.aclu.org/human-rights_national-security/international-tribUNal-takes-case-innocent-victim-cia-extraordinary-r.
- ⁴⁸ Amnesty International, *USA: Attorney General Orders 'Preliminary Review' into CIA Detention Cases – Full Investigation Long Overdue*, (Index: AMR 51/094/2009), 26 sierpnia 2009, <http://www.amnesty.org/en/library/info/AMR51/094/2009/en>.
- ⁴⁹ Amnesty International, *USA: Human Dignity Denied: Torture and Accountability in the "War on Terror"*, (Index: AMR 51/145/2004), 26 października 2004, <http://www.amnesty.org/en/library/info/AMR51/145/2004>.
- ⁵⁰ Zobacz np. Amnesty International, *USA: Impunity for Crimes in CIA Secret Detention Program Continues*, (Index: AMR 51/008/2010), 29 stycznia 2010, <http://www.amnesty.org/en/library/info/AMR51/008/2010/en> i "USA: Missing from

the US 'Human Rights Agenda': Accountability and Remedy for 'War on Terror' Abuses", (Index: AMR51/005/2010), 20 stycznia 2010, <http://www.amnesty.org/en/library/info/AMR51/005/2010/en>.

⁵¹ Komentarze nt. Listy Zadań dotyczących Praw Człowieka w XXI wieku. Hillary Rodham Clinton, Sekretarz Stanu USA, Gaston Hall Uniwersytet Georgetown, Washington DC, 14 grudnia 2009, <http://www.state.gov/secretary/rm/2009a/12/133544.htm>.

⁵² Zobacz: Europejskie Centrum Praw Człowieka i Praw Konstytucyjnych, CIA "Extraordinary Rendition" Flights, Torture and Accountability – A European Approach (2 wydanie), styczeń 2009, http://www.ecchr.eu/cia_flights/articles/cia-extraordinary-rendition-flights-torture-andaccountability-a-european-approach.html [dokumenty, spory sądowe, dochodzenia parlamentarne, śledztwa kryminalne, i/lub prośby dot. wolności dostępu do informacji w Albanii, Bośni i Hercegowinie, Kanadzie, Danii, Francji, Niemczech, Włoszech, Macedonii, Polsce, Portugalii, Rumunii, Hiszpanii, Szwecji, Wlk. Brytanii, i USA]. Zobacz też, Amnesty International, *Breaking the Chain: Ending Ireland's Role in Renditions*, czerwiec 2009, <http://www.amnesty.ie/sites/default/files/report/2010/04/Breaking%20the%20Chain.pdf>.

⁵³ Dochodzenie parlamentarne było nazywane "BND-Untersuchungsausschuss".

⁵⁴ Szczegóły poszczególnych przypadków, zobacz State of Denial, str. 20-21, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/003/2008/en/2ceda343-41da-11dd-81f0-01ab12260738/eur010032008eng.pdf> (zobacz również strony przypadków załączone do raportu). Zobacz również, Human Rights Watch, *No Questions Asked: Intelligence Cooperation with Countries that Torture*, 29 czerwca 2010, str. 34-43, <http://www.hrw.org/en/reports/2010/06/28/no-questions-asked-0>.

⁵⁵ Human Rights Watch, *No Questions Asked: Intelligence Cooperation with Countries that Torture*, 29 czerwca 2010, str. 40.

⁵⁶ Deutscher Bundestag, Beschlussempfehlung und Bericht des 1. Untersuchungsausschusses nach Artikel 44 des Grundgesetzes, Drucksache 16/13400, 18. 06. 2009. Dalej: "Raport dochodzeniowy".

⁵⁷ Gesetz zur Änderung des Grundgesetzes, przegłosowane przez Bundestag 29 maja 2009 i Bundesrat 10 lipca 2009; oraz Gesetz zur Fortentwicklung der parlamentarischen Kontrolle der Nachrichtendienste des Bundes, przegłosowane przez Bundestag 29 maja 2009 i Bundesrat 10 lipca 2009.

⁵⁸ Gesetz zur Änderung des Grundgesetzes, przegłosowane przez Bundestag 29 maja 2009 i Bundesrat 10 lipca 2009; oraz Gesetz zur Fortentwicklung der parlamentarischen Kontrolle der Nachrichtendienste des Bundes, przegłosowane przez Bundestag 29 maja 2009 i Bundesrat 10 lipca 2009.

⁵⁹ Federalny Sąd Konstytucyjny, informacja prasowa "Limited Grant of Permission to Testify and Refusal to Surrender Documents to BND Committee of Inquiry Partly Contrary to Constitutional Law", No. 84/2009, 23 lipca 2009, <http://www.bUNdesverfassUNgsgericht.de/en/press/bvg09-084en.html>. Pełna treść decyzji (po niemiecku)

dostępna pod:

http://www.bUNdesverfassUNgsgericht.de/entscheidUNgen/es20090617_2bve000307.html.

⁶⁰ Federalny Sąd Konstytucyjny, informacja prasowa, "Limited Grant of Permission to Testify and Refusal to Surrender Documents to BND Committee of Inquiry Partly Contrary to Constitutional Law", No. 84/2009, 23 lipca 2009.

⁶¹ Amnesty International, informacja prasowa, "BND-Untersuchungsausschuss: Staatsgeheimnisse statt Geheimdienst-Kontrolle? ("Parliamentary Inquiry: State Secrets Instead of Control of Intelligence Services?")", 19 czerwca 2009.

⁶² Wspólne badania ONZ odnośnie Tajnych Więzień, paragraf 159.

⁶³ Raport z dochodzenia, op. cit., fn 54.

⁶⁴ Raport z dochodzenia str. 709, str. 717, str. 2133.

⁶⁵ Raport z dochodzenia, str. 2161.

⁶⁶ Wspólne badania ONZ odnośnie Tajnych Więzień paragraf 159. W czerwcu 2008, Europejskie Centrum Praw Człowieka i Praw Konstytucyjnych (ECCHR) pozwało rząd niemiecki celem próby wywarcia nacisku na władze żeby wydała nakazy ekstradycyjne dla 13 agentów CIA którzy byli podejrzani o współudział w przekazaniu Khaleda el-Masri. ECCHR uzasadnia, że odmowa wydania nakazów ekstradycyjnych przez rząd niemiecki, odbiera Khaledowi el-Masri, poddanego torturom, prawo do skutecznego zadośćuczynienia gwarantowanego przez podstawowe prawo niemieckie. Sprawa pozostaje w toku. Zobacz: ECCHR, "CIA Rendition Case of Khaled el-Masri: Lawsuit against Germany", czerwiec 2008, <http://www.spiegel.de/international/germany/0,1518,558496,00.html>.

⁶⁷ Tribunale di Milano, IV Sezione Penale, Decyzja Nr 12428/09, 4 listopada 2009 [Sędzia Oscar Magi jedyny przewodniczący w procesie bez udziału ławy przysięgłych]. Zobacz również nowy dokument Amnesty International, "Convictions in Abu Omar Rendition Case a Step Toward Accountability," 5 listopada 2009, <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/news/convictions-abu-omar-rendition-case-step-toward-accountability-20091105>. Zobacz również, Amnesty International, *State of Denial*, pp. 45 (strona przypadku Abu Omara).

⁶⁹ Phil Stewart, "U.S. Spy Says Just Followed Orders in Italy Kidnap", *Reuters*, 30 czerwca 2009.

⁷⁰ L'ex capo Cia 'Cosi rapimmo Abu Omar', *Il Giornale*, 30 czerwca 2009, http://www.ilgiornale.it/interni/lex_capo_cia_cosi_rapimmo_abu_omar/cia-abu_omar-terrorismo/30-06-2009/articolo-id=362614-page=0-comments=1

⁷¹ Wyrok Sądu Konstytucyjnego nr 106 z 2009r.

⁷² Według uzasadnienia napisanego przez Sędziego Magi, zezwolenie wydane CIA "sprawia, iż jest prawdopodobnym, że czynność była wykonywana przynajmniej za wiedzą – a być może za zgodą – włoskich odpowiedników. [*lascia presumere che tale attività sia stata compiuta quantomeno con la conoscenza (o forse con la compiacenza) delle omologhe autorità nazionali*], str. 75.

Uwzględniając przywilej tajemnicy państwowej, uzasadnienie wymieniało "decydujący wpływ" (*impatto determinante*) orzeczenia Sądu Konstytucyjnego odnośnie interpretacji przywileju tajemnicy państwowej zgodnie z prawem włoskim str. 25. Według sędziego Magi, orzeczenie Sądu Konstytucyjnego było "ingerujące" (*invasive*) jako że umożliwiło oskarżonym uniknąć przesłuchiwań podczas rozpraw, co stworzyło zagrożenie, iż przywilej tajemnicy państwowej zamieni się w „absolutny i niepodważalny wyjątek od litery prawa” (*eccezione assoluta e incontrollabile allo stato di diritto*) oraz w "czarną kurtynę" (*UN sipario negro*) czynności SISMI. str. 45 i 97, kolejno. Zobacz również "Judge reveals Italy's secret services knew about CIA's kidnapping of Abu Omar", *Mail Online*, 1 lutego 2010, <http://www.dailymail.co.uk/news/worldnews/article-1247749/Judge-reveals-Italys-secret-services-knew-CIAs-kidnapping-Abu-Omar.html>.

⁷³ Dokumenty apelacyjne dostępne u Amnesty International.

⁷⁴ Konwencja Wiedeńska o Stosunkach Dyplomatycznych, 18 kwietnia 1961, <http://treaties.UN.org/UNtc//Pages/doc/Publication/UNTS/Volume%20500/volume-500-I-7310-English.pdf>.

⁷⁵ "Italy trial of CIA kidnapping case begins", *Associated Press*, 12 października 2010, http://www.msnbc.msn.com/id/39634807/ns/world_news-europe/.

⁷⁶ Matthew Cole, "Officials: Lithuania Hosted Secret CIA Prison to Get 'Our Ear'", *ABC News*, 20 sierpnia 2009, <http://abcnews.go.com/Blotter/story?id=8373807>.

⁷⁷ Dick Marty, "Time for Europe to Come Clean Once and for All over Secret Detentions", 21 sierpnia 2009, http://assembly.coe.int/ASP/NewsManager/EMB_NewsManagerView.asp?ID=4859&L=2.

⁷⁸ Zobacz również, Amnesty International informacja prasowa "Lithuania: Investigation of Allegations of CIA Secret Prison Must be Effective and Impartial", (Index: EUR 53/007/2009), 28 sierpnia 2009, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR53/007/2009/en/206484c8-9888-48b5-8477-03244ec7e1c7/eur530072009eng.html>.

⁷⁹ "Head of the Committee on National Security and Defence Met with Commissioner for Human Rights of the Council of Europe", 20 października 2009, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7066&p_d=91565&p_k=2.

⁸⁰ "Lithuanian Lawmaker: No Evidence CIA Planes Landed", *Associated Press*, 27 października 2009, <http://abcnews.go.com/International/wireStory?id=8925204>

(„Przewodniczący Narodowej Komisji ds. Obrony i Bezpieczeństwa Arvydas Anusauskas powiedział..., że dokumenty dostarczone przez Administrację Lotnictwa Cywilnego pokazują, że żadne samoloty tego typu nie lądowały, ani nie przekraczały litewskiej strefy powietrznej w terminach wskazanych przez media amerykańskie”)

⁸¹ "Lithuanian Leader Suspects Her Country Hosted CIA Jail", *Agence France Press*, 20 października 2009, <http://www.zimbio.com/Valdas+Adamkus/articles/6SPnu4TUao4/Lithuanian+leader+suspects+country+hosted> oraz Komisarz ds. Praw Człowieka Rady Europy "The Commissioner Discussed Minorities' Rights and Discrimination during His Visit to Lithuania", 22 października 2009, http://www.coe.int/t/commissioner/News/2009/091022Lithuania_en.asp.

⁸² Te trzy pytania dały załączek pierwszym nagłówkom końcowego raportu z dochodzenia "Ustalenia komisji Bezpieczeństwa i Obrony Narodowej Seimas ze śledztwa parlamentarnego dotyczącego domniemyanych transferów i więzienia osób zatrzymanych przez CIA na terytorium Republiki Litewskiej" (dalej „Ustalenia komisji Bezpieczeństwa i Obrony Narodowej Seimas”), 22 grudnia 2009, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6143&p_k=2.

⁸³ Matthew Cole i Brian Ross, "CIA Secret 'Torture' Prison Found at Fancy Horseback Riding Academy", *ABC News*, 18 listopada 2009, <http://abcnews.go.com/Blotter/cia-secret-prison-found/story?id=9115978>.

⁸⁴ Ustalenia komisji Bezpieczeństwa i Obrony Narodowej Seimas, str. 7.

⁸⁵ Jakkolwiek w filmie dokumentalnym BBC z października 2010, były litewski prezydent Rolandas Paksas stwierdził, że przewodniczący SSD wystąpił do niego w 2003r. o pozwolenie na zezwolenie naszym „zagranicznym sojusznikom” na przywóz oraz przetrzymywanie osób na Litwie w tajemnicy. Rolandas Paksas twierdził w filmie, że odmówił, oraz że zapłacił za to cenę w postaci utraty urzędu.

Komentator BBC zauważa, że Rolandas Paksas został w istocie usunięty z urzędu (przez parlament) w 2004r. w atmosferze zarzutów o korupcję, ale że nie ma żadnego niezależnego źródła, które potwierdzałoby, iż jego usunięcie było skutkiem odmowy na przetrzymywanie więźniów na terytorium Litwy.

Zobacz też film dokumentalny BBC: Our World Documentary, "Europe's Secret CIA Prisons", Październik 2010, Część I: <http://www.youtube.com/watch?v=X295HENrzmI> i Część II: <http://www.youtube.com/watch?v=5XB5WfVuc4&feature=related> (zarzuty istnienia tajnych więzień CIA w Polsce i na Litwie). Rolandas Paksas pojawia się w Części II filmu.

Zobacz również, Ustalenia komisji Bezpieczeństwa i Obrony Narodowej Seimas, str. 8:

„Według zeznań byłego Dyrektora Generalnego SSD Mečysa Laurinkusa w połowie 2003r. poinformował on ówczesnego prezydenta republiki Rolandasa Paksasa o możliwości, po wstąpieniu Litwy do NATO, otrzymania prośby uczestniczenia w programie dotyczącym transportu zatrzymanych. Według zeznań Rolandasa Paksasa, Litwa została poproszona o zezwolenie na wjazd do kraju osób podejrzanych o terroryzm. Informacja przekazana Prezydentowi Republiki nie zawierała żadnych wzmianek o tajnych więzieniach. W sierpniu tego samego roku, kiedy Prezydent Republiki Rolandas Paksas zapytał ówczesnego Dyrektora Generalnego Dainiusa Dabašinskasa czy są jakieś nowe informacje dotyczące udziału Litwy w ww. programie, usłyszał, że nie było żadnych nowych informacji.”

⁸⁶ Craig Whitlock, "Lithuanian Resignation Tied to CIA Inquiry", 15 grudnia 2009, <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2009/12/14/AR2009121403426.html>.

⁸⁷ Kevin Dugan, "Another Dismissal for CIA Involvement?" *Baltic Reports*, 16 grudnia 2009,

<http://balticreports.com/?p=6741>,

⁸⁸ Leigh Phillips, "Lithuanian Foreign Minister Quits in CIA prison row", *EU Observer*, 22 stycznia 2010, <http://euobserver.com/9/29321>.

Vygaudas Usackas został następnie mianowany specjalnym reprezentantem UE oraz zwierzchnikiem misji w Afganistanie. UE odparła krytykę niektórych postów dotyczącą tej decyzji, w obliczu zaprzeczeń Vygaudasa Usackasa, że Litewskie organy państwowe były zaangażowane w programach tajnych więzień CIA. Zobacz: Euractiv, "Barroso sparks row over EU overseas appointments", 23 lutego 2010, <http://www.euractiv.com/en/future-eu/barroso-sparks-row-over-eu-overseas-appointments-news-276317>.

⁸⁹ Według Wspólnych Badań ONZ dotyczących Tajnych Więzień, „ciągi informacji to wymiana informacji lub danych cyfrowych, głównie pod postacią zakodowanych tekstów i liczb pomiędzy różnymi podmiotami na świecie w lotniczych sieciach telekomunikacyjnych. Zapisują one wszystkie komunikaty zapisywane w odniesieniu to każdego poszczególnego pojazdu powietrznego, jak np. jego planowane loty, i jego loty pomiędzy różnymi międzynarodowymi lokalizacjami.” Paragraf 116, przypis 201.

⁹⁰ Wspólne Badanie ONZ dotyczące Tajnych Więzień, paragraf 120.

⁹¹ List od Biura Prokuratora Generalnego Republiki Litwy do Amnesty International, 26 marca 2010.

⁹² Europejski Komitet Przeciwdziałania Torturom, informacja prasowa "Council of Europe Anti-Torture Committee Visits Lithuania", 23 czerwca 2010, <http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2010-06-23-eng.htm>.

Według informacji "Inna kwestią poruszoną przez delegację CPT było domniemane istnienie kilka lat temu na terytorium Litwy tajnych więzień obsługiwanych przez CIA. Delegacja prowadziła rozmowy z przewodniczącym Komisji Bezpieczeństwa i Obrony Narodowej Litewskiego Parlamentu Arvydasem Anušauskasem, nt. rezultatów śledztwa dotyczącego tej sprawy podjętego niedawno przez komisję. Delegacja spotkała się z członkami biura Prokuratora Generalnego, którym powierzono dochodzenie przed-procesowe. Dochodzenie to zostało wszczęte w celu przedyskutowania zakresu i postępu śledztwa. Kwestia ta została również poruszona podczas spotkania z Jonasem Markevičiusem, głównym doradcą Prezydenta Litwy. Następnie Delegacja odwiedziła miejsca nazywane w raporcie komisji parlamentarnej 'Projektem nr 1' i 'Projektem nr 2'. Pod koniec wizyty, delegacja CPT odbyła konsultacje z Ministrem Sprawiedliwości Remigijusem Šimašiušem, oraz z Algimantasem Vakarinasem, Wice Ministrem Spraw Wewnętrznych, i przedstawiła im wstępne obserwacje."

⁹³ Departament Stanu USA, Sekretarz Stanu Hillary Clinton, "Remarks with Lithuanian Prime Minister Andrius Kubilius after Their Meeting", 6 maja 2010, <http://www.state.gov/secretary/rm/2010/05/141586.htm>.

⁹⁴ Reprieve, List do litewskiego Prokuratora Generalnego i do Prezydenta, 20 września 2010, http://www.reprieve.org.uk/static/downloads/2010_09_20_CSS_Letter_Darius_Valys_Lithuania_investigation.pdf.

Zobacz również, BBC Our World Documentary, "Europe's Secret CIA Prisons", Październik 2010, Część I:

<http://www.youtube.com/watch?v=X295HEnrzml> i Część II: <http://www.youtube.com/watch?v=5XB5WfVuc4&feature=related> (zarzuty istnienia tajnych więzień CIA w Polsce i na Litwie).

⁹⁵ Reprieve, List do litewskiego Prokuratora Generalnego i do Prezydenta, 20 września 2010,

Zobacz również: Adam Goldman and Matt Apuzzo, "CIA Moved Gitmo Suspects in 'Game to Hide Detainees from the Courts'", sierpnia 2010, http://www.msnbc.msn.com/id/38588813/ns/us_news-security.

⁹⁶ Reprieve, List do litewskiego Prokuratora Generalnego i do Prezydenta, 20 września 2010,.

⁹⁷ Delfi, "D.Grybauskaitė: apie CŽV kalinius gali komentuoti tik JAV", 21 września 2010, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/dgrybauskaite-apie-czv-kalinius-gali-komentuoti-tik-jav.d?id=36762765>.

⁹⁸ Amnesty International, *State of Denial* (Case Sheet on Khaled el-Masri), czerwiec 2008, [http://www.amnesty.org/en/library/asset/EURO1/003/2008/en/2ceda343-41da-11dd-81f0-](http://www.amnesty.org/en/library/asset/EURO1/003/2008/en/2ceda343-41da-11dd-81f0-01ab12260738/eur010032008eng.pdf)

[01ab12260738/eur010032008eng.pdf](http://www.amnesty.org/en/library/asset/EURO1/003/2008/en/2ceda343-41da-11dd-81f0-01ab12260738/eur010032008eng.pdf).

⁹⁹ Odnośnie błędów w procesie dochodzenia parlamentarnego, zobacz fragment powyżej dotyczący Niemiec

¹⁰⁰ American Civil Liberties Union, informacja prasowa, "Spain Calls for Arrest of CIA Agents Involved in Extraordinary Rendition", 12 maja 2010, <http://www.aclu.org/human-rights-national-security/spain-calls-arrest-cia-agents-involved-extraordinary-rendition>.

¹⁰¹ Wniosek do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, *El-Masri v Macedonia*, Wniosek Nr 39630/09, 18 września 2009, <http://www.soros.org/initiatives/justice/litigation/macedonia/Application-Public-Version-20090921.pdf>.

¹⁰² List od Macedońskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych do Sekretarza Generalnego Rady Europejskiej, Terry Davis, 3 kwietnia 2006, w dokumentach Amnesty International; zobacz również Amnesty International, *State of Denial*, str. 31.

¹⁰³ Europejski Trybunał Praw Człowieka, *El-Masri v Macedonia*, Wniosek Nr 39630/09, Stan Faktyczny i Pytania do Stron, 8 października 2010, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbk&action=html&highlight=el-masri%20%7C%20v%20%7C%20macedonia&sessionId=61179632&skin=hudoc-cc-en>.

¹⁰⁴ Wspólne Badania ONZ dotyczące Tajnych Więzień, paragraf 159(d).

¹⁰⁵ Open Society Justice Initiative informacja prasowa, "Fresh Evidence Shows Polish Government, CIA Cooperation on Renditions", 22 lutego 2010, <http://www.soros.org/initiatives/justice/focus/foi/news/poland-rendition-20100222>.

¹⁰⁶ Open Society Justice Initiative i Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Wyjaśnienia dotyczące dokumentów lotów z zatrzymanymi wydanymi przez Polską Agencję Żeglugi Powietrznej 22 lutego 2010, <http://www.soros.org/initiatives/justice/focus/foi/news/poland-rendition-20100222/flight-records-20100222.pdf>. Surowe dane, których dotyczy ten opis są dostępne pod: <http://www.soros.org/initiatives/justice/focus/foi/news/poland-rendition-20100222/disclosure-20100222.pdf>.

¹⁰⁷ PANSA dane, <http://www.soros.org/initiatives/justice/focus/foi/news/poland-rendition-20100222/disclosure-20100222.pdf>.

-
- 108 Były szef Agencji Wywiadu, Zbigniew Siemiątkowski, stwierdził jakkolwiek w raporcie prasowym w 2009r. że takie loty w istocie lądowały w Polsce. Zobacz: Adam Krzykowski i Mariusz Kowalewski, "Politycy przeczą", *Rzeczpospolita*, 15 kwietnia 2009r.
- 109 Helsińska Fundacja Praw Człowieka informacja prasowa, "Biuro Straży Granicznej dostarczyło nowych informacji odnośnie załogi i pasażerów samolotów CIA lądujących na lotnisku Szymanach", 30 lipca 2010, <http://www.hfhr.org.pl/cia/images/stories/PRESS%20RELEASE%202.pdf>. HFPCz odnotowała, że Polski rząd odmówił wydania tej informacji specjalnemu sprawozdawcy Zgromadzenia Parlamentarnej Rady Europy, odnośnie zatrzymań i tajnych więzień, szwajcarskiemu senatorowi Dickowi Marty, kiedy poprosił o współpracę Polski w toku jego śledztwa. Podział danych dostarczonych przez Biuro Polskiej Straży Granicznej dostępne pod: http://www.hfhr.org.pl/cia/images/stories/Data_flights_eng.pdf. Informacja z 23 lipca 2010 zawierała list z Biura Straży Granicznej potwierdzający, że siedem lotów lądowało w Szymanach pomiędzy grudniem 2002 i wrześniem 2003 http://www.hfhr.org.pl/cia/images/stories/Letter_23_07_2010.pdf.
- 110 Zobacz informacje dostarczone przez Biuro Straży Granicznej http://www.hfhr.org.pl/cia/images/stories/Data_flights_eng.pdf.
- 111 "CIA Planes did Land in Poland but What was Their Cargo?" *Gazeta Wyborcza (English)*, 5 lutego 2009, http://wyborcza.pl/1,86871,6238040,CIA_Planes_Did_Land_in_Poland_But_What_Was_Their_Cargo_.html.
- 112 "Amerykanie mieli tajną bazę na Mazurach", *Dziennik*, 6 września 2008, <http://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/79749,amerykanie-mieli-tajna-baze-na-mazurach.html>.
- 113 Agence France Press, "Poland Suppresses CIA Prisons Report", 24 grudnia 2005, <http://www.abc.net.au/news/newsitems/200512/s1537545.htm>.
- 114 Zobacz np. Andy Worthington, "New Evidence about Prisoners Held in Secret CIA Prisons in Poland and Romania", 4 sierpnia 2010, <http://www.andyworthington.co.uk/2010/08/04/new-evidence-about-prisoners-held-in-secret-cia-prisons-in-poland-and-romania/>.
- 115 Np. Zobacz BBC Our World Documentary, "Europe's Secret CIA Prisons", październik 2010, Część I: <http://www.youtube.com/watch?v=X295HENrzmI> i Część II: <http://www.youtube.com/watch?v=-5XB5WfVuc4&feature=related> (Khalid Sheikh Mohammed, Abd al-Rahim al-Nashiri przetrzymywani w tajnych więzieniach w Polsce); Reprieve, List do Prokuratora Generalnego oraz Prezydenta Litwy, wrzesień 2010, http://www.reprieve.org.uk/static/downloads/2010_09_20_CSS_Letter_Darius_Valys_Lithuania_investigation.pdf (Abu Zubaydah przetrzymywany w tajnym więzieniu w Szymanach przez 10 miesięcy); John Goetz i Britta Sandberg, "New Evidence of Torture Prison In Poland", *Der Spiegel*, 27 kwietnia 2009, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,621450,00.html> (Khalid Sheikh Mohammed przetrzymywany w tajnym więzieniu w Polsce); Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, "Report on the Treatment of Fourteen 'High Value Detainees' in CIA Custody", luty 2007, http://humanrights.ucdavis.edu/projects/the-guantanamo-testimonials-project/testimonies/testimoniesof-the-red-cross/icrc_20070214.pdf, str. 35 (Khalid Sheikh Mohammed twierdzi, że butelka wody, którą otrzymał w tajnym więzieniu miała napisy wskazujące na polskie pochodzenie); *ABC News*, List of Detainees held in Poland, 5 grudnia 2005: <http://abcnews.go.com/WNT/Business/popup?id=1375287>.
- 116 Raport Generalnego Inspektora CIA, "Special Review: Counterterrorism Detention and Interrogation Activities (wrzesień 2001- październik 2003) (2003-7123-IG) (dalej CIA IG Report), 7 maja 2004, http://media.washingtonpost.com/wpsrv/nation/documents/cia_report.pdf.
- 117 Wspólne Badania ONZ dotyczące Tajnych Więzień, paragraf 116, cytujące język używany w przytoczeniach z raportu GI CIA, op. cit., paragrafy 74 i 224.
- 118 Raport GI CIA, paragraf 92.
- 119 Raport GI CIA, paragraf 94.
- 120 Raport GI CIA, paragraf 93.
- 121 Adam Goldman, "Former FBI Man Implicated in CIA Abuse", *Associated Press*, 7 września 2010, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/09/07/AR2010090703655.html>
- 122 Open Society Justice Initiative informacja prasowa, "Prawnicy dochodzący zadośćuczynienia ofiarom interweniują w Polskim Śledztwie dot. czarnych dziur CIA: akta wymagają zbadania przez polską Prokuraturę kwestii nielegalnego transferu, uwięzienia oraz tortur al-Nashiri'ego na terytorium Polski", 21 września 2010, <http://www.soros.org/initiatives/justice/focus/national-security/news/nashiri-poland-20100921>.
- 123 "Polish Prosecutors to Probe CIA Prison Acts", *Associated Press*, 22 września 2010, <http://www.google.com/hostednews/ap/article/ALeqM5je7nwMRcExNQyMHkIgyZ-5kcWqAD9ID07100>.
- 124 Open Society Justice Initiative informacja prasowa, "Polska Prokuratura uznaje więźniów Guantanamo jako ofiary śledztwa czarnych dziur CIA" 27 października 2010, <http://www.soros.org/initiatives/justice/focus/national-security/news/poland-cia-nashiri-20101027>.
- 125 Vanessa Gera i Adam Goldman, "Terror Suspect gets Victim Status in Polish Probe", *Associated Press*, 27 października 2010, http://hosted2.ap.org/txdam/2328593e932a4d72bf7e9798dc61d072/Article_2010-10-27-EU-Poland-CIA-Prison/idb6d8bb2d5ed244a8b80eb33f6eba4023.

-
- ¹²⁶ Wspólne Badania ONZ dotyczące Tajnych Więzień, paragraf 118.
- ¹²⁷ Agnieszka Kublik i Wojciech Czuchnowski, "Trybunał Stanu dla polityków lewicy za tajne więzienia CIA?" *Gazeta Wyborcza*, 4 sierpnia 2010, http://wyborcza.pl/1,75478,8211238,Trybunal_Stanu_dla_politykow_lewicy_za_tajne_wiezienia.html#ixzz10JAEI7Ry. Zarzuty mogą też objąć byłego Ministra Spraw Wewnętrznych Krzysztofa Janika.
- ¹²⁸ Komisja Praw Człowieka ONZ "Poland: Concluding Observations on Sixth Periodic Report", CCPR/C/POL/CO/6, 27 października 2010, paragraf 15, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/hracs100.htm>.
- ¹²⁹ Human Rights Watch, oświadczenie dot. Tajnych Więzień Amerykańskich w Europie, 6 listopada 2005, <http://www.hrw.org/en/news/2005/11/06/human-rights-watch-statement-us-secret-detention-facilities-europe>.
- ¹³⁰ Raport Zgromadzenie Parlamentarnej Rady Europy, paragraf 7; TDIP raport, paragraf 164.
- ¹³¹ BBC News, "Romania Says It had no CIA Bases", 15 listopada 2007, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7097253.stm>.
- ¹³² Raport komisji śledczej Parlamentu Rumunii dot. badania stwierdzeń odnośnie istnienia tajnych więzień CIA, lotów bądź statków powietrznych wynajmowanych przez CIA na terytorium Rumunii. Ta komisja została ustanowiona na mocy rozporządzenia nr 29 Senatu Rumunii z 21 grudnia 2005. Raport został skończony 5 marca 2007 i twierdził, że zarzuty przeciw Rumunii były bezpodstawne.
- ¹³³ David Johnston i Mark Mazzetti, "A Window into CIA's Embrace of Secret Jails" *New York Times*, 12 sierpnia 2009, www.nytimes.com/2009/08/13/world/13foggo.html?_r=2&ref=global-home.
- ¹³⁴ David Johnston i Mark Mazzetti, "A Window into CIA's Embrace of Secret Jails" *New York Times*, 12 sierpnia 2009
- ¹³⁵ List: Rumunia i więzienia CIA, 22 sierpnia 2009, <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9F00E2DC113DF931A1575BC0A96F9C8B63>.
- ¹³⁶ Wspólne Badania ONZ dotyczące Tajnych Więzień, paragraf 117.
- ¹³⁷ Wspólne Badania ONZ dotyczące Tajnych Więzień sugeruje, że 3 obywateli Jemenu, Mohammad al-Asad, Salah Ali, i Mohammed Farag Ahmad Bashmilahmaj byli przetrzymywani w tajnym więzieniu w Rumunii, paragraf 113. Zobacz również, Amnesty International, "USA/Yemen: Secret Detention in CIA 'Black Sites'", Index: AMR 51/177/2005, 8 listopada 2005, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/AMR51/177/2005/en/3bbac635-d493-11dd-8a23-d58a49c0d652/amr511772005en.html>.
- ¹³⁸ Rada Praw Człowieka ONZ, *Note Verbale* datowana na 27 stycznia 2010 od Stałej Misji w Rumunii do Biura ONZ w Genewie, zaadresowana do Biura Wysokiego Komisarza ds. Praw Człowieka, A/HRC/13/G/13, 2 marca 2010, str. 3.
- ¹³⁹ Zobacz informacje dostarczone przez Biuro Polskiej Straży Granicznej: http://www.hfhr.org.pl/cia/images/stories/Data_flights_eng.pdf.
- ¹⁴⁰ Adam Goldman i Matt Apuzzo, "CIA Moved Gitmo Suspects in 'Game to Hide Detainees from the Courts'", 6 sierpnia 2010, http://www.msnbc.msn.com/id/38588813/ns/us_news-security.
- ¹⁴¹ Vanessa Gera i Adam Goldman, "Terror Suspect gets Victim Status in Polish Probe", *Associated Press*, 27 października 2010, http://hosted2.ap.org/txdam/2328593e932a4d72bf7e9798dc61d072/Article_2010-10-27-EU-Poland-CIA-Prison/idb6d8bb2d5ed244a8b80eb33f6eba4023.
- ¹⁴² Europejski Komitet Przeciwdziałania Torturom, informacja prasowa, "Council of Europe Anti-Torture Committee Visits Romania", 23 września 2010, <http://www.cpt.coe.int/documents/rom/2010-09-23-eng.htm>.
- ¹⁴³ Zobacz Amnesty International, *Sweden: The Case of Mohammed El Zari and Ahmed Agiza: Violations of Fundamental Human Rights by Sweden Confirmed*, (Index: EUR 42/001/2006), 27 listopada 2006, <http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR42/001/2006>;
Europe: Partners in Crime: Europe's Role in US Renditions, (Index: EUR 01/008/2006), 13 czerwca 2006, <http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR01/008/2006>; oraz
Europe: State of Denial: Europe's Role in Rendition and Secret Detention, (Index: EUR 01/003/2008), 24 czerwca 2008, <http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR01/003/2008/en>.
- ¹⁴⁴ Zobacz Amnesty International, *Dangerous Deals: Europe's Reliance on 'Diplomatic Assurances' against Torture*, (Index: EUR 01/012/2010), str. 27-28, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/012/2010/en/608f128b-9eac-4e2f-b73b-6d747a8cbaed/eur010122010en.pdf>.
- ¹⁴⁵ Komitet Przeciw Torturom, *Agiza v Sweden*, Communication No. 233/2003, CAT/C/34/D/233/2003, 20 maja 2005, paragraf 13.4.
- ¹⁴⁶ Komitet Praw Człowieka, *Alzery v Sweden*, Communication No. 1416/2005, CCPR/C/88/D/1416/2005, 10 listopada 2006, paragraf 11.5.
- ¹⁴⁷ Zobacz Amnesty International, *Dangerous Deals: Europe's Reliance on 'Diplomatic Assurances' Against Torture*, (Index: EUR/01/012/2010), 12 kwietnia 2010, str. 27-28 [wpis krajowy o Szwecji i o sprawach Ahmeda Agiza i Mohammed al-Zari'ego],

---

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR01/012/2010/en/608f128b-9eac-4e2f-b73b-6d747a8cbaed/eur010122010en.pdf>.

- ¹⁴⁸ Zobacz Amnesty International, List do Rafaela Rivas Posada, Przewodniczącego Komitetu Praw Człowieka ONZ, odnośnie Rozpatrzenia Szóstego Szwedzkiego Cyklicznego Raportu do Komitetu Praw Człowieka, 2 lutego 2009, http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/ngos/AI_sweden_HRC95.pdf.
- ¹⁴⁹ Human Rights Watch informacja prasowa, "Sweden Implicated in Egypt's Abuse of Suspected Militant: Egypt Violated Diplomatic Promises of Fair Trial and No Torture for Terrorism Suspect", 5 maja 2004, <http://hrw.org/english/docs/2004/05/05/egypt8530.htm>. Zobacz również, Amnesty International, *Egypt: Systematic Abuses in the Name of Security*, (Index: MDE 12/001/2007), 11 kwietnia 2007, str. 34-35, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/MDE12/001/2007/en/27dc4dc8-d3c5-11dd-8743-d305bea2b2c7/mde120012007en.pdf>.
- ¹⁵⁰ Zobacz Podstawowe zasady i wytyczne w sprawie prawa do zadośćuczynienia i odszkodowania dla ofiar poważnych naruszeń międzynarodowego prawa praw człowieka i poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego, zaakceptowane przez Zgromadzenie Ogólne ONZ rezolucją 60/147 z 16 grudnia 2005, paragrafy 15-24.
- ¹⁵¹ Chefsjustitieombudsmannen Mats Melin, Avvisning till Egypten - en granskning av Skerhetspolisens verkstillighet av ett regeringsbeslut om avvisning av tv egyptiska medborgare [Wydalenie do Egiptu: przegląd wykonania decyzji rządu przez Policję Bezpieczeństwa o wydaleniu 2 obywateli Egiptu], Numer Referencyjny: 2169-2004, 22 marca 2005.
- ¹⁵² Zobacz Memorandum od Szwedzkiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, "Government of Sweden's Response to CAT Recommendations", 3 czerwca 2009, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/docs/co/CAT.C.SWE.CO.5.Add.1.pdf>.
- ¹⁵³ Wspólne Badania ONZ dotyczące Tajnych Więzień, paragraf 146.
- ¹⁵⁴ David Cameron, Orzeczenie o więźniach, 6 lipca 2010, <http://www.number10.gov.uk/news/statements-andarticles/2010/07/statement-on-detainees-52943>. W chwili pisania, warunki dochodzenia, zasady proceduralne, oraz sekretariat dochodzeń były w trakcie ustanawiania.
- ¹⁵⁵ Richard Norton-Taylor i Ian Cobain, "Tony Blair Received Early Torture Warning, Court Told", *The Guardian*, 28 września 2010, <http://www.guardian.co.uk/law/2010/sep/28/tony-blair-early-torture-warning>. Notatka dostępna pod: <http://www.guardian.co.uk/law/interactive/2010/sep/28/foreign-office-memo-britons-guantanamo>.
- ¹⁵⁶ Ian Cobain, "MI6 Consulted David Miliband on Interrogations", *The Guardian*, 22 września 2010 <http://www.guardian.co.uk/law/2010/sep/21/mi6-consulted-david-miliband-interrogations>.
- ¹⁵⁷ Ian Cobain, "MI6 Consulted David Miliband on Interrogations", *The Guardian*, 22 września 2010.
- ¹⁵⁸ *Al-Rawi et al. v Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs*, High Court of England and Wales, Queen's Bench Division, [2006] EWHC 972 (admin), Numer sprawy: CO/10470/2005, 4 maja 2006, <http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Admin/2006/972.html>.
- ¹⁵⁹ *Mohammed at al. v UK*, High Court of Justice of England and Wales, Queen's Bench Division, Exhibits, 12 lipca 2010. Zobacz również: Amnesty International informacja prasowa, "United Kingdom: Disclosed Documents Further Demonstrate Urgent Need for an Effective Inquiry into the UK's Role in the Torture and Ill-treatment of Detainees Held in Overseas Custody", (Index EUR 45/011/2010), 15 lipca 2010, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR45/011/2010/en/93324da1-e5d1-4746-a2c3-df18920ed669/eur450112010en.html>.
- ¹⁶⁰ "The Torture Files: Whitehall Row", Exhibit SM20, *The Guardian*, 14 lipca 2010, <http://www.guardian.co.uk/law/interactive/2010/jul/14/torture-files-whitehall-row>. Według przedstawienia w sądzie sprawy dotyczącej zatrzymanego w Bazie Guantanamo Martina Mubanga: 'Mubanga ma podwójne obywatelstwo, wjechał do Zambii posługując się zambijskim paszportem [redakcja] ale wytyczne z Londynu były wyraźne. Nie powinniśmy brać za niego odpowiedzialności ani zatrzymać go w areszcie. To było następnie potwierdzone notatką nr 10, że pod żadnym pozorem Mubanga nie może wrócić do Wielkiej Brytanii. [redakcja]. Stało się jasne, że jeśli wystąpimy o dostęp do konsulatu [redakcja] to de facto przyznamy, że jest on obywatelem brytyjskim, i zostałyby on nam przekazany. To by było niezgodne z wszelkimi wytycznymi z Londynu.'
- ¹⁶¹ "The Torture Files: Downing Street's Role", Exhibit SM21, *The Guardian*, 14 lipca 2010, <http://www.guardian.co.uk/law/interactive/2010/jul/14/torture-files-downing-street-role>.
- ¹⁶² "The Torture Files: Downing Street's Role", Exhibit SM21, *The Guardian*, 14 lipca 2010.
- ¹⁶³ "The Torture Files: MI6 Legal Advice", Exhibit SM22, *The Guardian*, 14 lipca 2010, <http://www.guardian.co.uk/law/interactive/2010/jul/14/torture-files-mi6-legal-advice>.
- ¹⁶⁴ Zobacz np. All Party Parliamentary Group on Extraordinary Rendition, List do Sir Petera Gibsona odnośnie dochodzenia, 4 października 2010; Thomas Hammarberg, Komisarz Rady Europy ds. Praw Człowieka, "Torture Allegations Must be Properly Investigated", 9 czerwca 2010, http://commissioner.cws.coe.int/tiki-view_blog_post.php?postId=45;

Amnesty International, *United Kingdom: Time for an Inquiry into the UK's Role in Human Rights Violations Overseas Since 11 September 2001*, (Index: EUR45/001/2010), marzec 2010, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR45/001/2010/en/6b65c47e-c1a1-42e6-b382-ee6a948b42a/eur450012010en.pdf>;

Wspólny Komitet Praw Człowieka, "Counter-Terrorism Policy and Human Rights (Seventeenth Report): Bringing Human Rights Back",

w szesnastym raporcie Sesji 2009–10, str. 18 – 21,

<http://www.publications.parliament.uk/pa/jt200910/jtselect/jtrights/86/8602.htm>;

Komitet Praw Człowieka ONZ, Wnioski końcowe: Szósty Cykliczny Raport Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, CCPR/C/GBR/CO/6, 30 Lipiec 2008, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/433/42/PDF/G0843342.pdf>.

¹⁶⁵ *Mohammed et al. v UK*, jak powyżej.

¹⁶⁶ W marcu 2009, zostało ogłoszone, że Policja rozpocznie śledztwo dotyczące zarzutów o możliwych czynach karalnych wynikających z zachowania „Świadka B” - członka MI5 – w powiązaniu ze sprawą Binyam Mohameda. Pojawiły się również informacje, że policja bada rolę MI5 w sprawie Shaker Aamera, a oficer MI6 jest objęty śledztwem w sprawie nielegalnego zatrzymania mieszkańca Wlk. Brytanii w Pakistanie w 2002. Z tego co wie Amnesty International, są to śledztwa w toku.

¹⁶⁷ HC Deb 21 lutego 2008 cc 547,

<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200708/cmhansrd/cm080221/debtext/80221-0007.htm>.

¹⁶⁸ Reprieve, "British Indian Ocean Territory Diego Garcia has been Used for Illegal Rendition and Detention of Prisoners", [niedatowane], <http://www.reprieve.org.uk/diegogarcia>.

¹⁶⁹ Human Rights Watch, *Cruel Britannia: British Complicity in the Torture and Ill-treatment of Terror Suspects in Pakistan*, 24 listopada 2009, <http://www.hrw.org/en/node/86690>.

¹⁷⁰ "The Allegations of Torture Taken from Four UN Reports", *The Times*, 20 lutego 2010, <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/article7034427.ece>.

Zobacz również, Helen Carter, "Torture: New Claim of Secret UK Complicity", *The Guardian*, 26 lipca 2009, <http://www.guardian.co.uk/world/2009/jul/26/alam-ghafoor-torture-uk-intelligence>;

High Court of Justice, *Reprieve v UK*, Facts and Grounds, <http://www.leighday.co.uk/documents/Grounds-1551-001.pdf>

Izba Gmin, Hansard's Debates, 7 lipca 2009, Polityka Rządu (Tortury za Granicą), Column 940, <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmhansrd/cm090707/debtext/90707-0020.htm>.

¹⁷¹ Wspólny Raport ONZ dotyczący Tajnych Więzień, paragraf 159(b).

¹⁷² Wspólne Badania ONZ dotyczące Tajnych Więzień, paragraf 128.

¹⁷³ Rada Praw Człowieka ONZ *Note Verbale* datowana na 26 lutego 2010 od Stałej Misji w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej do Biura ONZ w Genewie zaadresowana do Biura Wysokiego Komisarza ds. Praw Człowieka A/HRC/13/G/12, 1 Marca 2010, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/116/06/PDF/G1011606.pdf>.

¹⁷⁴ Rada Praw Człowieka ONZ *Note Verbale* datowana na 26 lutego 2010 od Stałej Misji w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej do Biura ONZ w Genewie zaadresowana do Biura Wysokiego Komisarza ds. Praw Człowieka A/HRC/13/G/12, 1 Marca 2010

¹⁷⁵ "UK: Joint letter re: Inquiry into alleged UK involvement in the mistreatment of detainees held abroad", 8 września 2010,

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR45/016/2010/en/fdea4db2-9786-4604-a643-074ac5266430/eur450162010en.pdf>.

Organizacje pozarządowe, które podpisały wspólnie list: The AIRE Centre, Amnesty International, British Irish Rights Watch, Cageprisoners, Justice, Liberty, Medical Foundation for the Care of Victims of Torture, Redress, and Reprieve.